ТЕТОВСКО

и

ДѢЙЦИТѢ ПО ВЪЗРАЖДАНИЕТО МУ:

(Съ портретитѣ на *Кирилъ Пейчиновичъ* и *Андрей Стояновъ*).

Състави и издава

Л. Серафимовъ.

ПЛОВДИВЪ
Печатница на Хр. Г. Дановъ
1900 г.

937873

от М. А.
авг. 1916.

А 525/916

338 кн2

~~171 в/20~~

ТЕТОВСКО

и

ДѢЙЦИТѢ ПО ВЪЗРАЖДАНИЕТО МУ.

(Съ портретитѣ на *Кирилъ Пейчиновичъ* и *Андрей Стояновъ*).

Състави и издава

Л. Серафимовъ.

ПЛОВДИВЪ
Печатница на Хр. Г. Дановъ
1900 г.

I.

ОЧЕРТАНИЕ

на Тетовско и Тетовската кааза.

На югъ отъ *Кобилица*—единъ отъ западнитѣ върхове на величествений Шаръ—два планински клона се спускатъ къмъ най-горното течение на шумящий Вардаръ: Западенъ и Источенъ. Първия клонъ върви къмъ ю-з. и се опира съ западнитѣ краища на *Суха-Гора*, близо при изворитѣ на Вардаръ, чрѣзъ седловината *Буковикъ;* втория—,далечъ по дългъ, върви къмъ с-и. и се съединява съ най-источнитѣ клонове на Суха-Гора чрѣзъ проломътъ гдѣто Вардаръ минува и взима ю. и-но направление, като се спуска къмъ Скопско. И тъй, Суха-Гора се опира съ двата клона на Кобилица и, съ цѣлото си сѣверно проточение, загражда всичкото пространство по между тѣхъ. (Суха-Гора има ю-источно направление и стои почти като права стѣна отъ къмъ тая страна; тя е дълга около 15 часа.) Читателя лѣсно може да си прѣдстави планинската ограда, образувана отъ двата клона на Шаръ, отъ една страна и Суха-Гора отъ друга. Изобщо погледната оградата прѣдставлява величественъ продълговатъ планински вѣнецъ, надъ който на истокъ господствува поднебесний *Люботрънъ*, най високия върхъ на Балкански полуостровъ, а на западъ—чудесната Кобилица.

По между Шаръ и Суха-Гора лежи дивната *Тетовска долина;* тя има ю-источно направление и е дълга около 15 часа, а широка—3-3$^{1}/_{2}$ ч. На ю-западъ отъ долината, при с. *Врутокъ* въ политѣ на Шаръ-планина, извира Вардаръ, който съ бистритѣ си води оросва *Тетовската долина*, като лакатуши гиздаво по цѣлата ѝ дължина и върви по продължението на Суха-Гора. Далечъ на истокъ, Вардаръ, заедно съ прибранитѣ си, по цѣлото най-горно течение притоци, се скрива въ планинитѣ, отъ гдѣто завива къмъ *Скопско* двойно и тройно уголѣменъ. Освѣнъ рѣкичкитѣ — притоци на Вардаръ въ най-горното му течение — много други студени и бистри ручеи и поточета оросяватъ и поятъ долината. Благодарение на това долината е много плодородна: тукъ растятъ буйни нивя и ливади; по нея изобилствуватъ разни видове сѣнчести дървета, които я правятъ кичеста градина съ прѣкрасни полски цвѣтя. По своето плодородие и чудно богатата растителность, Тетовската долина прѣдставлява таквазъ рѣдкость, съ която надали друга изъ отечеството ни може се сравни.

Шаръ спуска къмъ долината чудесно красиви хълмове съ богата растителность. Цѣли цѣлинички тѣ сѫ покрити съ зеленина, а по надиницитѣ и долчетата растятъ буйни нивя, ливади и лозя; по тѣхъ растятъ и вирѣятъ чудно прѣкрасни шарски цвѣтя; по тѣхъ лежатъ богати пасбища, които съ изобилната си храна примамватъ и задоволяватъ тисящи стада овце и разенъ добитъкъ. Изъ хълмоветѣ извиратъ бистри и много студени изворчета, които съ приятното си шуртение любезно подканватъ и мамятъ минаваюащия по край тѣхъ пѫтникъ. Въ богатитѣ шубраци и храсталаци на Шаръ и въ гѫстолиственитѣ му дървета се криятъ гиздави гнѣзда на милиони славеи и разни сладкопойни птички, които съ сладкозвучнитѣ си пѣснички, прѣзъ хубавитѣ майски дни, обръщатъ страната на изрядно пѣвческа. Сѣкашъ Шаръ излѣялъ надъ долината всичкитѣ си хубости и богатства, която съ туй става още по величественна.

Суха-Гора, макаръ наречена така поради рѣдкостьта на изворни води, не е съвсѣмъ такава. Нейнитѣ гиздави хълмове сѫ обрасли тукъ-тамѣ съ хубави горички. На много мѣста по нея расте недоразвита зеленика, която прави гората вѣчно зелена и много красива. По подножията ѝ растатъ лозя и лѣска. Съ своитѣ лѣкозелени хълмове, Суха-Гора дава не пò-малка величественность на долината.

Отъ високо погледната оградата се прѣдставлява на човѣка като испразднето езеро, покрито съ зелена чоха, всѫдѣ буйно, дървесно, зелено; друго яче казано, долината се гледа като равна тепсия покрита съ растителность, а околовръсть—чудесно накичена съ планински вѣнецъ. Хълмоветѣ и долината съ своитѣ дивности правятъ единъ видъ фантастична слѣянность, която дава на окото нѣщо рѣдко, нѣщо величественно дивно. И дѣйствително, Твореца на творенията чудесно накичилъ и украсилъ величественний Шаръ и мѣстностьта около изворитѣ на бистрий Вардаръ! Случайно минавающитѣ отъ пò-далечни страни хора, като се взиратъ въ величието на Шаръ и въ разнитѣ му хубави изгледи по най-горното течение на шумящия Вардаръ, праведно наричатъ страната *райска*, а нѣкои—*швейцарска красота!*

*

Прѣдъ очитѣ си имаме дивна страна, която заема с-западния кѫтъ на отечеството ни, на ю. отъ Шаръ-планина. Въ тоя кѫтъ се криятъ въ зеленината хубави села; тукъ лежи и хубавия градецъ *Тетово* съ блиския до него *Гостиваръ* (Костово). Отъ името на града Тетово цѣлата страна е извѣстна подъ името *Тетовско*. И тъй, въ страната на ю. отъ най високитѣ върхове на Шаръ-планина—Люботрънъ и Кобилица, до Суха-Гора, прострѣно е по двата брѣга на шумящий Вардаръ, чакъ до кѫдѣто той завива къмъ *Скопско*, *Тетовското поле* или *Тетовската кааза*.

Всичкитѣ села въ Тетовско на ю-западъ отъ долината сѫ извѣстни подъ общото име *Горний Пологъ*, а ония на с-истокъ отъ нея—*Долний Пологъ*.

Нѣколко планински прохода правятъ страната лѣснодостѫпна. Най важния и най-лѣснопроходимия отъ тѣхъ е *Грумшинский проходъ*, по срѣдата на Суха-Гора, прѣзъ който води хубаво шосе отъ Тетово за Скопие.

*

Не можемъ да не споменемъ нѣщо за гиздавостьта на селата въ Тетовско. Наистина, по постройкитѣ си, тѣ не прѣдставляватъ нѣщо необикновенно, нъ погледнати отъ далечъ, правятъ чудно впечатление. Тукъ виждаме полски и горски (планински) села: първитѣ съ закритостьта си въ раскошната дървесность се прѣдставляватъ като гнѣзда, а вторитѣ (планинскитѣ) съ своята амфитеатралность и околность—като райски.

Расходкитѣ по селата въ Тетовско сѫ удивително впечатлителни и животворни!

Въ *Тетовско* или *Тетовската каазза* има 156 села: 57 мухамедански, 51 български и 48 смѣсени; има и двѣ градчета: *Тетово* и *Гостиваръ*.

Населението въ цѣло *Тетовско* се въскачва на около 108 х. д., отъ които: 70 х. д. мухамеданци и 38 х. д. българи.

Общото, което може да се каже за всички тетовски села е, че почти въ или около всѣко има развалини отъ стари църкви и монастири, за миналото на които положително нищо не се знае.

Почти всичкитѣ селени въ Тетовско се отличаватъ съ здраво физическо тѣлосложение, пълность и едрота, каквито обикновенно биватъ планинскитѣ хора, дишащи чистъ и прѣсенъ въздухъ. Тѣ се занимаватъ, изобщо, съ земледѣлие, скотовъдство и овощарство (не до тамъ развито); мнозина отъ тѣхъ отиватъ въ странство — България, Влашко, Цариградъ и Сърбия, гдѣто се занимаватъ съ хлѣбарство, бозаджийство и съ др. занаяти.

*

Въ много отъ бълг. села отдавна има училища, гдѣто се въспитаватъ младитѣ селянчета и получаватъ първоначалното си образование. За по̀-горно образование нѣкои отъ селата испращатъ рожбитѣ си въ Тетово и Скопие. Ония отъ селата, които вслѣдствие икономическия си отпадъкъ нѣматъ свое училище, пращатъ дѣцата си да черпатъ българска наука въ блискитѣ до тѣхъ села, снабдени вече съ училища.

Забѣлѣжителното е, че тетовския селянинъ, отъ какъ е позналъ и вкусилъ отъ сладкитѣ плодове на своята наука, равностно цѣни и урѣжда своитѣ училища. По́вечето села иматъ почти всичкитѣ училищни пособия, а тѣзи, които ги нѣматъ, стрѣматъ се къмъ доставянето имъ. Нѣкои отъ тѣхъ сѫ си устроили и църковно училищни настоятелства и работятъ съ печатъ и бланки. Това показва че тетовския селянинъ върви съ бързи крачки по пѫтя на образованието и напрѣдъка! Приятно е човѣку да присѫтствува на селскитѣ испити въ страната, гдѣто въодушевенитѣ и пълни съ радость селени хвърчатъ, като гледатъ милитѣ си рожби да расправятъ за наука и разумъ на татковъ езикъ! Жалното и много жалното е това, че нѣкои отъ селата се лишаватъ отъ въспитатели съ добра учителска подготовка! Такивато родъ учители, вмѣсто изискуемата полза, нанасятъ врѣда на младото селско поколение съ своето лѣкоумие и не пълно съзнавание на високото и свято учителско звание—съ което и самото училище и святото учителско звание спечелватъ негодуванието и хладнокървието на селянина! За да има нѣкога Тетовско повече добрѣ въспитани и разумни селени, нуждни му сѫ училища съ добри и добрѣ подготвени учители.

Важното и утѣшителното което, може да се каже за всичкитѣ села въ Тетовско е, че никога до сега тѣ не сѫ приемали да въспитаватъ дѣцата си на чуждъ езикъ, поради което, езика на селското общество е запазенъ въ най-пълната си матерна красота и до днешенъ день!

Въ многото отъ селата има добри църкви.

Нека пристжпимъ къмъ краткото описание на г. г. *Тетово* и *Гостиваръ* (Костово) и на най-важнитѣ бълг. села въ *Тетовско — Лѣшокъ* съ манастиря си Св. *Атанасий* и *Теарце*.

II

гр. Тетово.

Около 7-8 часа на западъ отъ гр. Скопие, при южнитѣ поли на Шаръ планина, не много далечъ отъ изворитѣ на бистрий Вардаръ, се намира хубавия градецъ *Тетово* или *Калканъ Деленъ*. Той е расположенъ въ жгъла, образуванъ отъ клона на *Кобилица*, около двата брѣга на много буйната шарска рѣка *Пѣна* и има прѣкрасно мѣстоположение и дивна околность.

На сѣверъ отъ града се издига високъ хълмъ *Балъ-Тепе* (Мѣденъ-върхъ), а на с-западъ—*Купеникъ*; и двата стръмно се спускатъ къмъ рѣката, близо надъ самия градъ, и образуватъ високо коритото ѝ, което се простира на вжтрѣ въ Шаръ. На ю-и. и ю-з. отъ гр. *Тетово* се простира *Тетовската долина*. По надалечъ, на югъ отъ града, се синѣе съ своитѣ лѣкозелени хълмове *Суха-Гора*.

Балъ-Тепе, както и *Купеникъ* иматъ чудесенъ изгледъ съ своитѣ долчинки, низини и богата растителность; по високитѣ си мѣста сж обрасли съ прѣкрасни джбови и кестенови гори, ниви и буйни ливади, а по ребрата имъ се растилатъ грижливо изработенитѣ тетовски лозя. Цѣли цѣлинички хълмоветѣ прѣдставляватъ издигнати надъ града раскошни градини. Не ще сгрѣшимъ, ако кажемъ, че надградскитѣ градини сж прѣпълпени съ гнѣздата на тисящи славеи, които съ сладкото си пѣение веселятъ цѣлия градъ прѣзъ утрѣнитѣ ранни зори на май! Приятно е да се живѣе близо до жилищата на крилатитѣ музиканти, които безплатно развеселяватъ чавѣка! На върха на *Купеникъ* лежатъ двѣ красиви турски села, които гордо гледатъ къмъ градъ; а върха на *Балъ-Тепе* е увѣнчанъ съ развалини отъ стара крѣпость, извѣстна подъ думата *Тетовско кале.*

С-западната часть на града, населена исключително отъ българи, е расположена ниско въ подножията на двата хълма, а ю-источната—, двойно по голѣма и населена отъ мухамеданци, е расположена въ долината. Една твърдѣ малка часть, и то най-сѣверната, амфитеатрално се издига по подножието на *Балъ-Тепе.* По голѣмата часть отъ града се намира на лѣвия брѣгъ на *Пѣна.*

Града се започва отъ изгорелата бълг. църква *св. Никола* и бълг. училище, които се намиратъ до л. брѣгъ на Пѣна въ най-с-западна часть на града. Църквата била съградена прѣди 80 години, а изгорела прѣзъ 1873 год.; тя била направена по плана на бълг. съборна църква св. Богородица въ Скопие и била чудесно украсена отъ набожнитѣ тетовчани. Слѣдъ изгарянето ѝ тетовчани не сѫ се ощастливили съ друга, а отъ тогава и до днесъ тѣ богуватъ въ долния етажъ на м. училище. Училището е двоетажно и здраво здание; то е доста хигенично построено и има 10 хубави стаи. Съградено е прѣзъ 1864 год. отъ тетовската бълг. община.

По между църквата и училището има хубавъ шадърванъ. Около църквата лежатъ много на гѫсто кърстатитѣ кѫщички на починалитѣ тетовчани. Тукъ подъ самитѣ клоне на незапамятния величественъ брѣстъ, почиватъ скѫпитѣ остатки на приснопамятния *Андрей Стояновъ*, народенъ дѣецъ и учитель.

Къмъ ю. отъ църквата и училището, успоредно съ *Балъ-Тепе*, се започва главната улица на бълг. кварталъ, която води вънъ отъ града къмъ мѣстностьта *Потокъ*, гдѣто ставатъ обикновенитѣ расходки на тетовеца. Отъ Потокъ се издигатъ и други хълмове, по които на далечъ се простиратъ тетовски лозя. На прѣко съ гл. улица върватъ много улици, които водятъ къмъ разнитѣ части на града.

Срѣщу изгорелата църква, на д. брѣгъ на рѣката, се намиратъ развалини отъ стара църква св. Богородица. Тукъ има малко преградено мѣстенце, гдѣто се съхраняватъ нѣколко икони, прѣдъ които непрѣдстанно гори кандило. Набожнитѣ тетовчани и тетовчанки на често палятъ свѣщи въ тоя параклисъ и поднасятъ жертва за здравие и изцѣление: масло, кърпи, чорапи, пари и пр. пр., отъ които произлиза едно доходче отъ около 60. Л. Т. годишно. Около църквицата лежатъ десетки бълг. гробища. За основанието ѝ нищо не се знае. Около това мѣсто ставатъ най-приятни расходки. Човѣкъ не може да се начуди на природнитѣ хубости около рѣката. Всѣка година за праздника *Балаклия* при развалинитѣ на църквицата се извършва тържественъ водосвятъ въ присѫтствието на цѣлия бълг. народъ, който во главѣ духовенството, слѣдъ църковния отпускъ, прави шествие до мѣстностьта. Пò-надолѣ брѣговетѣ на рѣката се украсяватъ съ наседналитѣ на купчинки бълг. семейства. Мѣстностьта за дълго врѣме ечи отъ приятното пѣение на шарскитѣ българи!

Десетина минути пó-горѣ отъ развалинитѣ, при брѣга на рѣката, се намира малко изворче на кисела вода (вѫглекиселина). Мнозина я употрѣбяватъ за пиение. Прѣди нѣколко години болшинство простодушни хорица считали извора за врачебна вода и я почитали за истински лѣкъ противъ много болѣсти. Обаче, за сега туй суевѣрие изсвирясало изъ главитѣ на мнозина, макаръ да има и до днесъ празновѣрци, които още посѣщаватъ извора, кланятъ му се, бърборятъ му и му оставятъ по нѣкой знакъ отъ себе си. Но всичко напраздно! Лѣчебната сила на водата кой ли знае кѫдѣ бѣга! Такива кисели и другъ видъ минерални води има много по Шаръ и тетовската околность.

На истокъ и западъ отъ града лежѫтъ многочислени турски гробища, които захващатъ голѣми пространства.

Почти въ срѣдата на града се издига хубавия градски часовникъ; той е направенъ прѣди 80-90 год. Отъ тукъ се кърстосватъ улици, които водятъ къмъ разнитѣ части на града.

Въ срѣдата на источната половина на града се намира голѣмата тетовска чаршия, улицитѣ на която до нѣйдѣ сѫ широки и добрѣ послани съ калдъръмъ. Прѣзъ чаршията тече язъ, и на много мѣста по нея шаркатъ вадички. Дюкенитѣ сѫ повечето ниски и дървени, а отъ 5-6 години насамъ се строятъ двостажни и много добри. По чаршията има чешми, а на най-хубавото и широко мѣсто има хубавъ шадърванъ. Срѣщу шадървана стои великолѣпната джамия, първа по хубостьта си въ цѣлия градъ. Отъ тукъ по редъ се намиратъ митницата, дюкянитѣ на житния пазарь, стражарницата, бунаря и пѫтя за Скопие. Овощията и тютюна изобилствуватъ въ чаршията: тукъ ще видишъ въ безредие купове разни качества тетовски тютюнъ; тукъ ще видишъ въ грамадни количества прочутитѣ тетовски ябълки, които доста скѫпо се продаватъ въ Цариградъ, Иерусалимъ и др. мѣста. Монополъ на тютюна въ Тетово не сѫществува. За това тукъ е той много ефтинъ (8-12 гроша оката най-добро качество). Много е износно за пушачитѣ на тютюна да живѣятъ въ тоя градецъ!

По на истокъ отъ чаршията, въ турската махала, се намира правителствения домъ. Той е грамадно двоетажно здание съ много стаи и доста широка градина. Тукъ, въ сѫщата ограда, на отдѣлни мѣста, се намиратъ пощенската и телеграфната станции, тетовския затворъ и главното мусюлманско училище—Руждие Мектеби.

Въ срѣдата на западната половина на града, близо д. брѣгъ на Пѣна, се намира малката чаршия — Горна Чаршия. Тукъ е центърътъ на желѣзарското искуство въ Тетово, което е имало славно минало. Около полузастоялитѣ желѣзарски работилници стоятъ нѣколко занаетчийски дюкяни и такива на разни стоки.

Въ града има три аптеки, отъ които на първо мѣсто по прѣснотата и износната цѣна на лѣковетѣ стои бълг. народна аптека „*Здравие.*“ Сравнително другитѣ, тя е по̀-уредена и много подпомага бѣднитѣ семейства изобщо, като имъ дава лѣкове съвсѣмъ евтино, а на многото отъ тѣхъ и бесплатно. Аптеката е отворена на 15 Юний 1898 год. Съ отварянието ѝ тетовца е показалъ благородна черта на съчувствие спрямо нещастнитѣ бѣдни семейства. Слѣдъ ап. Здравие се отвори още една. Прѣди отварянието на послѣднитѣ двѣ аптеки, тетовчанитѣ—турци и българи, срѣщу сулфато $^1/_4$ грамъ, трѣбвало да броятъ 7-8 гроша. Днесъ за днесъ Тетово е вече спасено отъ тая неимовѣрна експлоатация.

Въ Тетово има около 3200 кѫщи: 2150 мухамедански и 1050 български. Кѫщитѣ сѫ едноетажни, двоетажни и на рѣдко триетажни. Тѣ, особенно мухамеданскитѣ, иматъ много широки овощни градини, поради което и самия градъ заема доста голѣмо пространство. Въ Тетово има добри кѫщи. Особено хубави се строятъ отъ 7-8 години насамъ. Понеже града отдавни врѣмена е билъ, па и сега е родно мѣсто на прочути мѣстни граждански паши и бейлери, въ него, особенно покрай брѣговетѣ на Пѣна, се намиратъ добри пашаларски конаци и кули съ много широки овощни градини. Въ града има 10 джамии, двѣ отъ които сѫ много хубави. По всѣка махала има чешми, фурни и тукъ-тамѣ по бълг. улици—търговски (манифактурни) дюкяни. Въ Тетово нѣма кѫща безъ овощни дървета и лозници и за това града, погледнатъ отъ ниско, прѣдставлява голѣма овощна градина, въ която сѫ скрити кѫщята. Само високитѣ минерета на джамиитѣ, градския часовникъ и по̀-високитѣ комини показватъ, че тукъ има градъ.

Много отъ тетовскитѣ улици сѫ широки, нъ има криви и тѣсни. Въ послѣдно врѣме, отъ 3-4 год. насамъ, много отъ тѣхъ се послаха съ калдъръмъ, тъй щото въ Тетово нѣма много развалени и кални улици. Ако има да се благодари и отдаде честь и хвала нѣкому за постилането на улицитѣ и подобрѣнието на града, то се пада на бившия градски кметъ (беледие-реизи) *Руфатъ-бей*, който сериозно всецѣло бѣше прѣдаденъ на поста си. Тъкмо когато достопочетний Руфатъ-бей се тъкмеше да доправи всичкитѣ улици и подобри бѣ си падалъ оставката отъ длъжностьта. Слѣдъ него почти никой не е послѣдвалъ примѣра му.

По срѣдата на бълг. кварталъ, на хубаво мѣсто, е построено бълг. Дѣв. Училище. То е много хубаво двоетажно здание съ четири добри стаи, салонъ и една широка забавачница. Има широкъ училищенъ дворъ, гдѣто българитѣ отдавна мислятъ да си съградятъ църквица. Училището е съградено на ново прѣзъ 1883 год. Близо до училището се намира хубавото двоетажно помѣщение на бълг. Архиерейско Намѣстничество. То е ново здание съ хубави стаи, широкъ салонъ, балконъ и добра градинчица. Това здание е купено на готово прѣзъ 28 априлъ 1897 год. съ завѣщанитѣ пари (110 Л. Т.) на тетовския благодѣтель покойний *Яне Сарайкиновъ* и отъ части съ еснафски пари. Тетово може да се гордѣе съ хубаво помѣщение на Архиерейското Намѣстничество и съ добрата му вѫтрѣшна урѣдба.

Ако гледаме на направата на кѫщитѣ, улицитѣ и другитѣ здания въобще, Тетово, сравнително нѣкои градчета въ Косовския (Скопския) вилаетъ, прави доста хубаво впечатление и стои много по горѣ отъ тѣхъ въ много отношения. Отъ високо погледнато Тетово, съ своята богата растителность, прѣдставлява кичеста картина, каквато на редко може другъ градъ ни да́. Посетенъ веднажъ Тетово до тамъ привлича човѣка, че не му се ще да се отдѣли отъ него тъй бързо само да може за по́-дълго врѣме да се радва на природнитѣ му хубости!

Около Тетово има дивни мѣста за расходки. Особенно приятни и впечатлителни расходки може човѣкъ да прави на горѣ по Шаръ, гдѣто ще види, ей на близо, чудесната *Кобилица*, която почти вертикално се издига съ своитѣ ръбове, близо до изворитѣ на Пѣна. Около Кобилица има разни хубави височинки на Шаръ, обрасли съ богати гори, нивя, буйни ливади и лѣски, които гледатъ и клонатъ къмъ буйна и пѣсенлива Пѣна. Тукъ коритото на рѣката е фантастично! По тѣзи мѣста човѣкъ може да се надъха съ чистъ и сладостенъ Шаръ-планински въздухъ; да пие бистра и студена водица отъ чуднитѣ изворчета; да си набере чудни планински цвѣтя и да се нахрани съ ягоди, къпини, лѣщади, гъби, кестени и пр. пр. Буйнитѣ пасбища и сѣнчеститѣ мѣста на величествени Шаръ привличатъ тисящи овчи и на разенъ добитъкъ стада, които въ началото на всѣка пролѣть, минаватъ прѣзъ Тетово. Външнитѣ богатства на Шаръ сѫ неописуеми, а вѫтрѣшнитѣ неиздирени.

По Шаръ се въди различенъ дивечъ.

*

Рѣка *Пѣна* извира изъ Шаръ; тя става отъ двѣ малки рѣкички, които извиратъ надъ хубавитѣ села *Вешали* и *Бозовци*. Отъ високо тече Пѣна и за това е много буйна. Когато придойде, тя завлича съ себе си грамадни камъни. Прѣзъ пролѣтнитѣ дни, когато се топи снѣга на Шаръ и прѣзъ проливнитѣ дъждове, Пѣна става много по̀-голѣма отъ колкото е обикновенъ Вардаръ при Скопие и тогава нейното силно бързание и бучение стрѣсва цѣлия градъ. Често пѫти тя прави значителни пакости въ по̀-ниската часть на града около рѣката и въ долината по нивитѣ. Въ обикновенно врѣме Пѣна е колкото $^2/_5$ Вардаръ при Скопие. Щомъ напустне Шаръ, Пѣна дѣли града на двѣ части и по нататъкъ къмъ югъ, прѣзъ долината, се влива въ Вардаръ. Водата на Пѣна е много добра и за това града най-вече нея употрѣблява за пиение. По рѣката се въди, макаръ въ малко количество, много вкусна шарска риба: кържушка, стървъ или пъстърва и др.

Вѫтрѣ въ Шаръ, по брѣговетѣ на рѣката, има тѣсни и стръмни пѫтечки, едно върху друго, които водятъ за къмъ рѣката и вѫтрѣшнитѣ (по Шаръ) села. Още отъ далечъ, водата на Пѣна е отбита на нѣколко язове, по които сѫ построени: воденици, тепавици, чаркове за дупчение тетовски мартинки и една малка фабрика за гайтанъ. Отъ тукашния гайтанъ се разнася по цѣлата околность.

Прѣзъ 1898 год. близо до града на д. брѣгъ се построй, подъ надзора на двама европейски инжинери, доста хубава и скѫпа фабрика (съ вода) за брашно. Тя вади добро качество брашно, което продава въ града (Тетово), Гостиваръ и пр.

Отъ язоветѣ е отбита вода на малки вадички, които протичатъ прѣзъ дворовѣтѣ почти на всичкитѣ тетовски кѫщя. Отъ нея вода жителитѣ ператъ, чистятъ си покѫщнината, вадятъ градинитѣ си и пр. Ако тетовчани не хвърляха всѣкакви боклуци (нечистотии) и знаеха по добрѣ да пазятъ чистотата на вадичкитѣ, то не ще имаше отъ тѣхъ толкозъ голѣма врѣда.

По Пѣна има построени нѣколко добри и каменни мостове, които скачатъ двѣтѣ части на града; прѣзъ тѣхъ свободно могатъ да вървятъ двѣ кола и различенъ товаръ.

Тъй като е думата за рѣка, не ще сторимъ злѣ, ако кажемъ, че тетовчани прѣзъ дългитѣ пости не щѣха да ядѫтъ много скѫпа 15-18-22 гр. оката риба, донасана отъ много далечъ (Дойранъ, Охридъ, Солунъ и пр.), ако тѣ не оставаха тетовскитѣ риби да бѫдѫтъ немилостиво отравяни съ билье (отрова за риби). По всичкитѣ тетовски рѣки има риби и то много вкусни, а особенно въ Вардаръ се въдатъ въ голѣмо количество; нъ това отравяне на рибитѣ, прѣзъ всѣко врѣме на годината, единъ день съвършенно ще я унищожи. Работа е на властьта да спре това злосторство!

*

Развалинитѣ на тет. крѣпость или тетовското *кале*. За 15-20 м. по криви и тѣсни пѫтеки се отива на върха на Балъ-Тепе. При живописната околность човѣкъ вижда на една страна, срѣщу хубавото бълг. село Лахце, какъ отчаянно стърчатъ грамаднитѣ развалини на *Тетовската крѣпость—калето*. То е било започнато около 1795-99 год., — довършено (доправено) прѣзъ 1820 год. Прѣдполага се че надъ него сѫ работили 20-25 години. Калето било правено въ ония врѣмена, когато Тетовското управление било единъ видъ феодализъмъ (феодално управление на мѣстнитѣ паши и бейлери) и то тъкмо когато феодализмътъ е билъ на висотата на своето могущество. Слѣдъ доправянието на крѣпостьта, тъкмело се и приготвление на военни припаси. Това е било прѣзъ врѣмето на всесилний и неограничений тетовски *Абдулъ Рахманъ паша*.

На калето сѫ работили отъ начало и до край тисяци работници. Материала: здравъ камъкъ, чистъ мраморъ, желѣзо и пр., билъ донасянъ отъ разни далечни страни и съ голѣми мѫчнотии бивалъ въскачванъ на това високо и стръмно мѣсто. Калето е било направено чудесно красиво и здраво. Всичкото пространство, заето отъ него, захващало около 108,900 к. к. м. Калето е построено на стратегическо мѣсто: отъ тамъ се гледа, като прѣдъ очитѣ, голѣма часть отъ долината и далечнитѣ планини.

Въ днешнитѣ развалини ето какво може да види човѣкъ:

Колосалната наоколо стѣна, дебела $3^1/_2$ - 4 м., още стои наоколо почти неразвалена. На нея има двѣ голѣми врати: источна и сѣверна съ близкитѣ до тѣхъ искусно направени караулници (стражарници). До сѣверната врата още стоятъ подземнитѣ страшни тъмници, приготвени за разни прѣстѫпници, а до источната—стои полуразвалена голѣмата готварница съ величественъ оджакъ и широки огнища за голѣми казани (котли). Тукъ наблизу е и голѣмата трапезария, която можала да побира около 1000 души. Подземни искусни тунели, които кърстосватъ изъ крѣпостьта, още стоятъ почти непокѫтнати. На всѣкѫдѣ изъ вѫтрѣ има много и чудни скривалища. Съвсѣмъ полуструтенитѣ згради въ крѣпостьта показватъ като до колко души се прѣдполагало да живѣятъ непрѣстанно въ калето.

Врѣдъ широкия и равенъ дворъ сѫ били издигнати палатитѣ на пашата, а до тѣхъ имало хубава баня. Тѣ сѫ били направени отъ мраморъ и желѣзо. Днесъ сѫ съвсѣмъ срутени.

Вниманието на човѣка привлича и бунаря, който по дълбочина, ширина и здравата си направа и днѣсъ прѣдставлява рѣдкость. Той е запазенъ съвършено непокѫтнатъ, само че отъ разнитѣ посѣтители на мѣстностьта въ него сѫ нахвърляни камъни.

Приказватъ, че когато калето било на довършване и пашата очаквалъ вече протичането на доправената чешма, която тъкмелъ да му шурти вѫтрѣ въ крѣпостьта, пристигнѫли въ Тетово пратеници отъ централното управление на Императорското Правителство съ цѣль да прѣгледатъ калето, а на връщане да завлекатъ съ тѣхъ въ Цариградъ и пашата. Противостояния съ били немислими, защото пашата не билъ готовъ за това и защото била съ пратеницитѣ проводена много войска, на която било позволено да прави всичко въ случай на такъво нѣщо. Пашата билъ принуденъ да се опрости съ обичното си кале. На излизание отъ него, за първъ пѫть протекла чешмата. Пашата скърбно извикалъ:

„*Сенъ гелдънъ чешме, бенъ гиттъмъ*“! (ти дойде чешмо, азъ отидохъ).

Като отишълъ въ Цариградъ, той вече не се върналъ назадъ. Отъ тогава именно започва срутването на крѣпостьта.

Като близко мѣсто за расходки, калето често се посѣщава отъ Тетовчани, особенно прѣзъ праздницитѣ св. Атанасий, защото вѫтрѣ въ крѣпостьта има развалини отъ стара църква на името на тоя святия.

Всѣки посѣтитель на Тетово не съ малко любопитство ходи да види скелета на едновремѣнното тетовско чудо. Человѣческий умъ се смайва като помисли за нѣкогашното величие на крѣпостьта, която костувала тѣжки трудове и много жертви исхабени напраздно! Огромния каменень материалъ, допасанъ отъ далечъ и въскаченъ тукъ прѣзъ стръмни и тѣсни пѫтечки, напомпува сѫдбоносния товаръ на нѣкогашнитѣ тисящи работници и добитъкъ, наградата на които била срутването на крѣпостьта и на самия ѝ основатель, тъкмо тогава, когато всичко било доправено! Въ днешнитѣ грозни развалини, находящи се всрѣдь живописна планинска околность, ясно се отразява нѣкогашната страхотия, която днесъ раскаяно дрѣми подъ високото небе!

*

Населението на гр. Тетово се въскачва на около 12,800 д., отъ които 8,900 сѫ мухамеданци, а 3,900— българи. Въ числото на първитѣ влизатъ и около 400 души цигани и 1.000 д. арнаути; въ оновѣ на вторитѣ влизатъ 15 души сърби, прѣселени отдавна отъ Призрѣнъ, и около 550 д. сърбомани.

Най-главния занаятъ на турцитѣ е желѣзарството и търговията. Мѣжду турцитѣ има искусни желѣзари, които изново правятъ мартиники по подражение на европейскитѣ. Желѣзарството тукъ е било едно врѣме въ цвѣтуще състояние. Днесъ то е съвсѣмъ западнало. Измежду турцитѣ има богати чифликчии и бейлери, а така сѫщо и прочути мѣстни паши. Българитѣ се занимаватъ съ търговия и разни занаятия. Тѣ съставляватъ 13 еснафа.

Тетово е околийский градъ. Въ него живѣе каймакаминъ, който управлява цѣло Тетовско. Административно гр. Тетово се намира подъ Призрѣнъ, на с-з. отъ него, расположенъ въ с. поли на Шаръ-планина. Въ града има Смѣсенъ Д. Казалийски Съвѣтъ, прѣд-

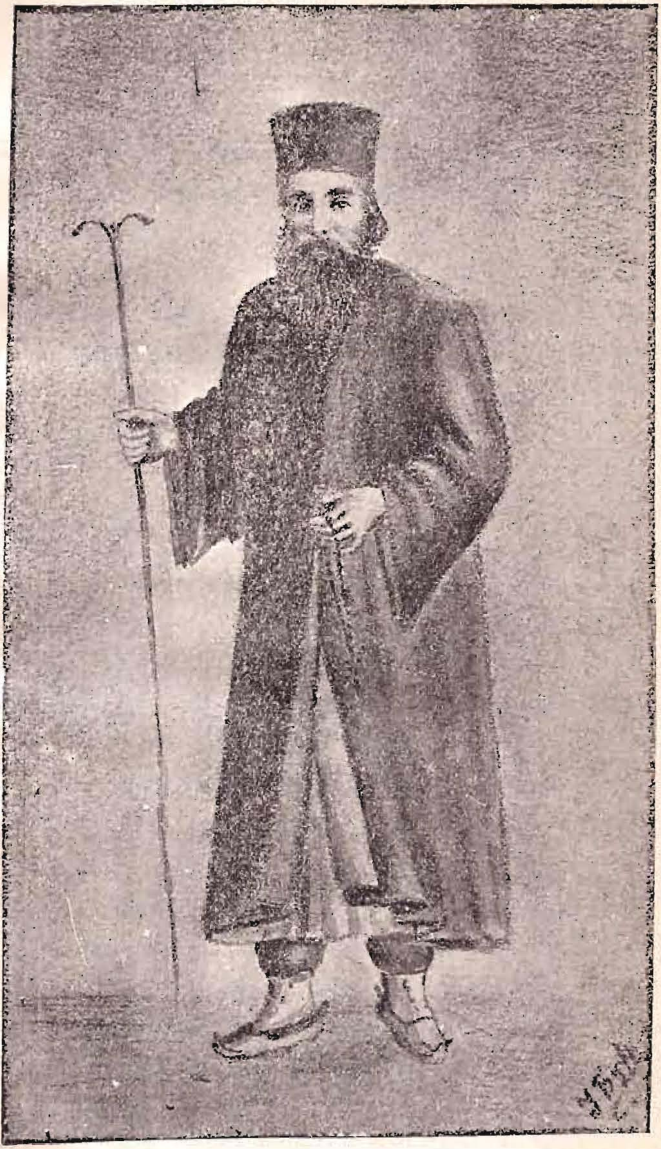

† Кирилъ Иеромонахъ Пейчиновичъ

12 Мартъ 1845 год.

УНИВЕРСИТ
СОФИЯ

ЯВНА БЛАГОДАРНОСТЬ!

Дълбоко-искренна благодарность и признателность дължа на г. Серафимъ Тетовецъ, родомъ отъ гр. Тетово, добъръ гражданинъ и извѣстенъ по своитѣ добродѣяния въ църковно-училищнитѣ дѣла на тоя градецъ, на г. Даила Дабевъ (родомъ отъ с. Стенче-Тетовско, нъ прѣселенъ въ гр. Тетово) и на госпожицата Ванта Краева (родомъ отъ Скопие) учителка въ сжщий градъ, за гдѣто ме подкрѣпиха съ материалнитѣ си срѣдства, отъ които азъ бѣхъ съвършенно лишенъ, и съ това дадоха ми възможностьта да напечата настоящата книжка (съ цѣль за каквато се говори въ началото ѝ), която бѣхъ стъкмилъ прѣди повече отъ една година, нъ не можахъ по рано да я издамъ, до като намѣрихъ благотворителния за тая цѣль изворъ въ сърдцата на горѣпомѣнатитѣ господа и госпожица.

Добронастроенитѣ, т. е. благохарактернитѣ чувства и стрѣмления на всѣки българинъ и всѣка българка всѣкога заслужватъ похвала и дълбока признателность. Къмъ такивато единици-българи и българки, благоразумниятъ и съзнателниятъ прави поклонъ.

Подобна благодарность се дължи и на всѣки читатель-спомоществователь, който съ подарената си лѣпта ще спомогне въ осжществлението на цѣльта, причинила настоящия скроменъ трудецъ, т. е. да се въздигнатъ два паметника на двамата родолюбци и тетовски народни възродители.

УНИВЕРСИТЕТСКА БИБЛИОТЕКА

Тетово
Май 1900 год.

Съ най-отлично почитание и уважение:
Съставительтъ и нареждачътъ.

ставляванъ отъ Арх. Намѣстникъ на Скопский бълг. Митрополитъ. Призрѣнъ и Тетово спадатъ въ Скопский вилаетъ.

Прѣзъ Тетово не минаватъ важни пѫтища и за това, той нѣма никакво значение въ търговско отношение. Градътъ търгува само съ околнитѣ села и е икономически много отпадналъ. Тетовеца начесто е принуденъ да ходи въ странство за да печели пари. Повечето тетовчани ходятъ въ Влашко, България, Цариградъ, Иерусалимъ и пр., гдѣто се занимаватъ главно съ хлѣбарство и бозаджийство. Три пѫтища кърстосватъ Тетово: на ю-и. отива хубавото шосе за Скопие прѣзъ Грумшинский проходъ; на ю-з.—шосето за гр. Гостиваръ и отъ тамъ продължава пешачки пѫть за *Кърчово* и *Дебъръ*, а на с-з. води стръмния и пешачки пѫть за Призрѣнъ прѣзъ хубави мѣста на Шаръ. Най-важенъ отъ тѣхъ е Скопския пѫть, а Призрѣнския почти не работи съ Тетово.

Прѣди години Тетово е билъ въ търговско отношение по живъ. Днесъ е доста отпадналъ вслѣдствие многото бакалски и разни дюкяни по селата, повечето отъ които си доставляватъ стока направо отъ Скопие.

Въ Тетово се донася стока отъ Скопие, Солунъ и рѣдко отъ Цариградъ, а продава се само въ града и околнитѣ села. Отъ занаятитѣ най-главни сѫ: терзийский, бакалский, кюрчийский, овощарский, тютюнджийский и опинчарский.

Отъ Тетово на вънъ се изнасятъ: необработени кожи, грахъ, кестени, орѣхи, ябълки и др. сурови произведения.

Тетовско произвожда добро жито, различни видове овощия (круши, ябълки, сливи, череши, вишни, орѣхи, кестени и пр. пр.), много добъръ грахъ, любеници, дини, тютюнъ, ленъ, конопълъ, афионъ въ малко количество и пр. Въ Тетовско се приготовлява добро планинско сирене.

Всѣка сѫбота въ града става пазарь, на който се събиратъ селени и селенки отъ околнитѣ села. Отдѣлно пазарище нѣма, а пазаря става разбъркано изъ цѣлата чаршия. Селенкитѣ, които се отличаватъ по своята снажность и хубость, даватъ на пазаря значение като на праздникъ и за това, прѣзъ тия дни, тѣ се обличатъ въ хубави, бѣли като снѣгъ и нашарени съ черни извивки и стари монети, празднични дрѣхи.

*

Видехме и по горѣ, че поради икономическия отпадъкъ, много тетовчани ходятъ на далечъ да си изкарватъ хлѣба. Измежду тѣхъ има и такива, които сѫ прѣселени отъ Тетово и заселени по разни далечни градове. Тъй напримѣръ въ Иерусалимъ (прѣди 40 год.) има прѣселени тетовски семейства, отъ който братя *Щаклеви* заематъ видно мѣсто въ тоя градъ по влияние и богатства. Тѣ сѫ господари на фурни, фабрики за брашно, магазини, кѫщи и пр. Отличнитѣ черти, на тѣхния характеръ, които човѣкъ може да забѣлѣжи при първа срѣща сѫ: I-во искренно гостоприемство и любезность къмъ всѣки българинъ посѣтитель тоя Св. градъ; въ това отношение особенна похвала заслужва г. Х''. Георгий Х''. Гьеровъ Щаклевъ и II ро, макаръ морета и планини да ги дѣлатъ отъ бѣдния имъ роденъ милъ градецъ, тѣ не сѫ забравили никогашъ да мислятъ за него и да му подпомагатъ: пращали сѫ начесто и пращатъ красиви икони, прѣкрасни одѣжди, златни и срѣбърни потири и кърстове, великолѣпни евангелиета и всѣкакви др. църковни потрѣби. Таквизъ благородни черти и родолюбиви чувства, трѣбва да има всѣки тетовецъ! Тетово вѣчно ще помни и благодари на ония негови хора, които, макаръ да сѫ го напуснѫли, съ душа и сърдце сѫ всѣкога при него!

Да живѣятъ подобни родолюбци и благодѣтели българи!

*

Въ Тетово има мухамеданска, българска и сърбоманска общини. Послѣдната до 1892 год. бѣше гъркоманска, а отъ тая дата насамъ, слѣдъ появяванието на сърбската пропаганда въ Тетово, чрѣзъ разни подкупничества, тя се излъга и слѣя съ пропагандата, като почна да работи ведно съ нея.

Мухамеданската община съставляватъ турци, арнаути и цигани. Въ града тя има 10 джамии, отъ които двѣ много хубави и 4 текета. На първо мѣсто отъ текетата, както ще видимъ и по́-долѣ, стои *Арабатъ Текеси*. Мухамеданцитѣ иматъ едно руждие, 8 първоначални училища: 5 мжжки и 3 женски съ 650 ученика и 150 ученички. Обучението въ всичкитѣ училища се ржководи отъ 8 учители и 3 учителки по най старата метода (система).

Арабатъ Текеси се намира вънъ отъ града, на западъ отъ него, на 15 м. растояние. То е въ политѣ на Купеникъ (Шаръ) и, по своята ширина и прѣкрасно мѣстоположение, се прѣдставлява отъ далечъ като отдѣлно гиздаво село. Текето располага съ нѣколко хубави и грамадни згради, по мѣжду които лежатъ широки дворове и богати овощни и цвѣтни градини. Надъ текето, на западъ, се издига великолѣпна кория съ прохладни и сладки изворни води и дебели сѣнки, а на с. и ю. отъ него се намиратъ голѣми лозя, овощни и па разенъ зеленчукъ градини. Въ Текето се пази примѣрна чистота и добъръ редъ въ работитѣ. Въ него живѣятъ около 12-14 дервиши, управлявани отъ „бабата." Всичкитѣ дервиши се отличаватъ съ извънмѣрна кротость и гостоприемство. Движимитѣ (овци, добитъкъ, домашни птици и пр.) и недвижими имущества (нивя, ливади, дюкени, чифлици и пр.) сж свидѣтели за капиталнитѣ богатства на текето.

Текето е наречено Арабатъ по прѣкора на основателя му, който билъ много бѣденъ (Арабатъ). Основателя—арабатъ *Алия*, до тамъ умѣло водилъ работата, че подиръ смъртьта си оставилъ голѣмо богатство и славно име.

Входа на текето е свободенъ за всѣкиго и прѣзъ всѣко врѣме. Тамъ тетовеца често ходи на расходка прѣзъ лѣтнитѣ горѣщи дни да отпочине подъ дебели сѣнки и около блискитѣ изворчета. Цѣли бълг. семейства отиватъ тамъ и съ обѣдъ и весело прѣкарватъ деня.

Подиръ мухамеданската иде българската община. Тя сѫществува като отдѣлна самостоятелна община отъ 1871/2 год. Дѣйци въ борбата за църковното отдѣляние сѫ били почти всичкитѣ днешни старци, а мѣжду умрелитѣ на първо мѣсто стой приснопамятний отецъ Серафимъ Архимандритовъ. Подъ негово прѣдсѣдателство най-напрѣдъ е дѣйствувала бълг. община въ Тетово.

На първо мѣсто мѣжду всичкитѣ дѣйци въ борбата по църковното отдѣляние стои дѣдо *Симо Туловъ*; той е сега на 90 годишна възрасть, нъ е така пъргавъ и бодъръ, като да е младъ човѣкъ. За да бѫде такъвъ много му е спомогналъ скитническия животъ по разнитѣ села изъ Тетовско, гдѣто е ходилъ често по работа още отъ дѣтинството си. Дѣдо Симо е билъ много юначенъ и рѣшителенъ човѣцецъ, което се види по днешнитѣ му старчески черти, и по всичкитѣ народни работи, въ които всѣкога е взималъ върхъ. Въ дѣдо Симовата кѫща се посрѣщали първитѣ български владици.

Българскитѣ чувства на Дѣдо Сима добрѣ се разбиратъ отъ живитѣ разкази за минѫлитѣ борби по църковната независимость на Тетово. Той добрѣ познава и приснопамятния дѣдо *Кирилъ Пейчиновичъ*, за животътъ и дѣятелностьта на когото ясно расправя. Изъ дѣдо Симовата память, като изъ история, могѫтъ да се черпатъ всичкитѣ дати на важни събития и приключения, станали прѣзъ негово врѣме.

Българската община има по настоящемъ едно II-класно съ първоначално мжжко училище; едно първоначално Дѣвическо; едно първоначално Смѣсено и двѣ забавачници.

Сърбоманската община се съставлява отъ сърбитѣ, прѣселени отъ Призрѣнъ (15 души) и отъ заблуденитѣ българи. Тя има едно I-во класно съ първоначално м. училище; едно първ. Д. училище и едно См. първ. училище—съ 60 ученици и 30 ученички и съ 7 учители и 2 учителки. Сърбоманската община се прѣдставлява отъ сърбско духовно лице, подвѣдомствено на Фирмилияна въ Скопие.

Забѣлѣжка. За да има множество и за да се прѣдставлява нѣщо сърбоманскитѣ училища навикнали отъ 2 год. насамъ да си донасятъ отъ далечъ (Прищина, Призрѣнъ и пр.) по нѣколко души възрастни ученици.

СПИСЪКЪ

на

ученичкитѣ, ученицитѣ, учителкитѣ и учителитѣ при Тетовскитѣ Бълг. училища прѣзъ 1899/900 учебна година

Училища		Отдѣл., класове и забавачници	ученички	ученици	учителки	учители	*Забѣлѣжка*
I	**Първ. Дѣвическо**	Забавачница	50	70	1		
		I-во Отдѣл.	56		1		
		II-ро „	32		1		
		III-то „	30		1		
		IV-то „	12		1		
II	**Първ. Смѣсено**	Забавачница	6	8	1		
		I-во Отдѣл.	4	6			
		II-ро „	2	8			
		III-то „	6	14		1	
		IV-то „	4	6			
III	**II-ро класно съ първоначално мѫжско.**	I-во А. Отд.		50		1	
		I-во Б. „		46		1	
		II-ро „		85		1	
		III-то „		60		1	
		IV-то „		50		1	
		I-ви класъ		14		3	Въ класоветѣ взиматъ часове и нѣкои отъ учителитѣ по отдѣленията
		II-ри „		6			
Всичко :			**202**	**423**	**6**	**9**	

Редовно учащата се младежъ въ Тетово всѣкога се върти около числата 650—750.

Забѣлѣжка. При броятъ на редовно учащитѣ се при тетовскитѣ бълг. училища, трѣбва да притуримъ и ония, които напускатъ училищата въ началото и прѣзъ учебната година по нѣмание на помѣщение и достатъчно учителски сили. Прѣдъ видъ на това и за доброто на младитѣ и невиннитѣ дѣчица, тетовската община трѣбва отечески да се погрижи и намѣри удобни и достатъчни помѣщения, като увеличи и учителския персонелъ въ тоя градецъ. Родителитѣ пъкъ трѣбва пó-сериозно да погледнатъ на възпитанието и образованието на милитѣ си рожби — бѫдѫщи граждани, та въ бѫдѫще да иматъ тетовчани повече ученици и по добъръ успѣхъ въ училищата си. Ако това стане, ще се прѣмахне за напрѣдъ врѣдното кичение на тетовскитѣ улици съ крѣхки дѣчица, губящи днитѣ и годинкитѣ си напраздно прѣзъ тѣзи златни и скѫпи за тѣхъ врѣмена.

Жалното е, че класоветѣ, гдѣто дѣтето може да добие по обширни познания, които могатъ да му послужатъ прѣзъ цѣлия неговъ животъ, се посѣщаватъ отъ твърдѣ малко ученици. Това става по 2 главни причини: 1) тетовчани сѫ навикнали да даватъ на дѣцата си само първоначално образование и слѣдъ това, хайде чираци при майстора; 2) икономическия отпадъкъ на града не позволява на повечето да поддържатъ рожбитѣ си, понѣ, до II кл. съ който тѣ отдавна сѫ се снабдили.

Статистика

на Бълг. училища въ Тетово и селата му прѣзъ 1899|900 год.

№ поредъ	Име на градътъ и селото	Какво училище има	Колко има		Всичко	Кол. има		Забѣлѣж.
			у-чки	у-ци		у-лки	у-зи	
1	г. Тетово	* Първ. Д. учил.	180	70	250	5		Селскитѣ училища се посѣщаватъ отъ блискитѣ до тѣхъ села.
		Смѣс. първ. „	22	42	64	1	1	
		Първ. съ II к. м. „		311	311		9	
2	с. Сетоле	„Смѣсено„	15	35	50		1	
3	„ Непрощено	„ „ „	8	40	48		1	
4	„ Лѣшокъ	„ „ „	10	35	45		1	
5	„ Теарци	„ „ „	20	45	65		1	
6	„ Елошникъ	„ „ „	15	40	55		1	
7	„ Раотинци	„ „ „	20	48	68		1	
8	„ Челопеке	„ „ „	18	55	73		1	
9	„ Милетино	„ „ „	10	35	15		1	
10	„ Блаце	„ „ „	10	35	45		1	
11	„ Стенче	„ „ „	12	27	39		1	
12	„ Вълковие	„ „ „	18	39	57			
Всичко:		**14 училища**	**358**	**867**	**1225**	**6**	**20**	

---

*) Въ това училище е помѣстена и забавачницата.

Статистика

на Бълг. училища въ Гостиваръ и селата му прѣзъ 1899|900 г.

№ по редъ	Име на градътъ и селото	Какво училище има	Колко има		всичко	колко учители има	Забѣлѣж.
			у-чки	у-ци			
1	г. Гостиварь	Ікл съ първ. См. у-ще	10	70	80	3	Селскитѣ училища, както и Гостиварското, се посѣщаватъ отъ блискитѣ до тѣхъ села.
2	с. Пожарани	Първ. См. у-ще	10	29	39	1	
3	„ Зубовци	„ „ „	12	50	62	1	
4	„ Врутокъ	„ „ „	—	30	30	1	
5	„ Долньо-Еловце	„ „ „	30	45	75	1	
6	„ Цѣрово	„ „ „	8	15	23	1	
7	„ Духъ	„ „ „	12	40	52	1	
8	„ Маврово	„ „ „	20	45	65	1	
9	„ Леуново	„ „ „	20	65	85	1	
	Всичко:	9 училища	122	389	511	11	

III

Градъ Гостиваръ.

4-5 часа на ю-з. отъ Тетово, близо при изворитѣ на Вардаръ, се намира хубавия градецъ Гостиваръ (Костово). Той е расположенъ при политѣ на Шаръ-планина на една тѣсна равнинка. Градътъ има хубаво мѣстоположение. На и. отъ него се протака Суха-Гора;

на югъ, ю-з. и западъ се издига Шаръ, а на с-и. лѣжи тетовската долина. Живото око отъ височинитѣ на Тетово може да види Гостиваръ.

Гр. Гостиваръ има около 918 кѫщи съ 3,000 жители. Той е населенъ съ турци, българи и хр. цигани. Българитѣ ведно съ циганитѣ се въскачватъ около 250 души. Около Гостиваръ има 53 турски и български села.

Турската община въ Гостиваръ има 4 джамии, 2 текета, едно руждие и двѣ първоначални училища съ 3 учители и около 120 ученика.

Българската община има едно I-во класно съ първоначално м. училище съ 2 учители, 70 ученика и 10 ученички. Селенчета отъ най-блискитѣ села посѣщаватъ Гостиварското училище и добиватъ въ него наука на майчинъ езикъ.

Първото бълг. училище въ Гостиваръ сѫществува отъ 1850 год. До 1883 година въ него се прѣподавало по църковна-българска грамота. Кои сѫ били учителитѣ въ него се вижда отъ долната таблица.

Учители въ Гостиваръ до 1883 год.

№	Име и прѣзиме	Отъ гдѣ е родомъ	Прѣзъ коя г. е учителствувалъ	*Забѣлѣжка*
1	Нѣкой си Лазарь	Неизвѣсно отъ гдѣ	1 година	Неизв. коя г.
2	Свещеникъ Крайо	Куново (Гостив.)	2 „	„ кои „
3	Сераф. п. Костовъ	Гостиваръ	6 „	„ „ „
4	Гаврилъ Стефковъ	Тетово	1876/7 год.	
5	Димитъръ —	Кичево	1877/9 год.	
6	Хр. Ивановъ Вапка	с. Галичникъ	1879/1882 „	
7	Фил. Михайловъ	с. Битуше (Д-рско)	1882/$_3$ год.	

Отъ 1883 год. насамъ въ Гостиваръ има учители съ добро образование. Днешното гостиварско училище, което до нѣйдѣ отговоря на изискуемитѣ нужди, е прѣправено на ново прѣзъ 1886 год.

Отъ 1893 г. въ Гостиваръ е отворено сърбско училище, което се посѣщава отъ 10—12 българчета (!) Сърбски учители има 2.

По гостиварскитѣ села има 8 български училища.

Българската община въ Гостиваръ се прѣдставлява отъ Арх. Намѣстникъ на Св. Скопска бълг. Митрополия, а Сърбската община – отъ двамата сърбски учители и за тѣхъ самитѣ.

Въ народното възраждание Гостиваръ е вървелъ ведно съ Тетово.

Гостиварци иматъ добра черква Св. Димитрий, съградена прѣзъ 1847 година. Около нея има развалини на старъ манастиръ, за основанието на когото нищо не се знае.

Жителитѣ въ Гостиваръ се занимаватъ съ търговия и разни дрѣбни занаяти. Стокитѣ се доставятъ отъ Скопие и Солунъ. Тукъ всѣкой вторникъ става добъръ пазаръ, на който се събиратъ много хора отъ околнитѣ села, а така сѫщо и отъ Дебъръ, Кичево и Тетово. Отъ Гостиваръ се изнася въ доволно количество добро (планинско) сиренье, мась, вълна, необработени кожи, грахъ, ябълки и прочее.

На 1 $^1/_2$ ч. растояние отъ Гостиваръ се намира прѣкрасното с. Врутокъ, отъ дѣто извира р. Вардаръ. Селото е населено съ турци и българи. При изворитѣ на Вардаръ има бълг. училище.

Гр. Гостиваръ се управлява отъ мюдуринъ, който е подчиненъ на тетовския каймакаминъ.

IV.

с. Лѣшокъ.

Село Лѣшокъ се намира на с-и. отъ Тетово на 1 $^1/_2$ часъ растояние. Отъ Тетово до селото има нѣколко хубави шосета, по които може да се пѫтува и съ конь, и съ пайтонъ. Най-приятно е човѣкъ да ходи въ Лѣшокъ пешъ, защото по пѫтя ще гази все зелена трѣвица, ще прѣскача вадички, ще срѣща хубави цвѣтя и върви подъ чудесни дървесни триумфи. Като мине по край едно, двѣ и трето село незабѣлѣзано ще се намѣри въ Лѣшокъ. Това село е разположено на прѣкрасно мѣсто при политѣ на Шаръ-планина. На с. и и. отъ селото се издигатъ два кичести хълма, а на ю. и з. отъ него лѣжи тетовската долина. (която много на далечъ може да се види). То има около 80 кѫщи, скрити въ богата растителность. Числото на селянитѣ се въскачва на около 600 души, всички българи, които признаватъ вѣдомството на Св. Екзархия още отъ самото ѝ основание. Прѣзъ селото тече малка рѣка (Лѣшечка рѣка), която извира изъ Шаръ и се влива въ рѣка Вардаръ на растояние 1 часъ на ю-и. Въ Лѣшокъ и околностьта му се намиратъ нѣколко развалини на стари църкви и манастири, за които нищо положително не се знае.

Селянитѣ се занимаватъ съ земледѣлие и овощарство. Мнозина отъ тѣхъ отиватъ въ странство — България, да си печелатъ хлѣба. Отъ с. Лѣшокъ излиза: много добро жито, череши, круши, много хубави ябълки, чудно голѣми орѣхи, костени и пр.

Лѣшани сѫ щастливи за гдѣто надъ селото си иматъ манастиръ, въ който сѫ могли да учатъ четмо и писмо на татковъ езикъ, още отъ незапомнени врѣмена.

Лѣшечкия манастиръ „Св. Атанасий.“

На с-истокъ отъ село Лѣшокъ, въ жгъла на двата хълма, на високо мѣсто, се намира Лѣшечкия манастиръ Св. Атанасий. Той се състой отъ нѣколко грамадни згради, мѣжду които на първо мѣсто е новото величествено здание, на западната часть на манастира, съградено въ врѣме егуменуванието на покойний иеромонахъ Хаджи Езекилъ прѣзъ 1895 год. То е на три етажа съ 26 добри стаи и е добрѣ измазано отъ вънъ. Отъ далечъ прави приятно впечатление. По мѣжду зградитѣ лѣжи широкия манастирски дворъ, на източната страна, на който близо при готварницата, фурната и цвѣтната градинка, се намира чешмата съ много хубава и студена Шаръ-планинска вода. Въ много широката ограда, на истокъ и югъ отъ манастиря се разтила голѣма и буйна ливада съ много сѣнчести и овощни дървета, а на западъ — градина съ разенъ зеленчукъ. По срѣдъ ливадата се крие манастирската черквица св. Богородица, съградена прѣди 408 год. На с., вънъ отъ оградата, въ близкитѣ поли на Шаръ, се намиратъ хубавитѣ манастирски лозя, надъ които се издигатъ прѣкрасни гори; на с-и. — пакъ богати и стръмни гори, а на ю-и. и ю-з. лѣжи тетовската долина, която на далечъ се види и дава очарователна гледка. Изобщо, мѣстоположението на манастиря е прѣкрасно. Съ своята грамадность и издигнатость отдалече привлича окото на пжтника.

Близо надъ Лѣшечкия манастиръ, на с-з. отъ него, на върха на единъ хълмъ, се намиратъ развалини отъ стара стражарница, останжла, на вѣрно, отъ врѣмето на Римлянитѣ; за историческото ѝ минало, нищо не се знае. Отъ тукъ, прѣзъ Лѣшечкия проходъ, покрай коритото на рѣката, въ старо врѣме вървелъ пжтя отъ Скопие за Призрѣнъ прѣзъ Шаръ.

Манастиря се посѣщава много пѫти прѣзъ годината отъ тетовчани и отъ селяни отъ околнитѣ села. Особено прѣзъ лѣтнитѣ дни, дебелитѣ сѣнки на Лѣшокъ и прохладния планински въздухъ отдалече привличатъ госта. Много рѣдко манастиря се посѣщава отъ далечни хора, както това става по другитѣ манастири. Причината на това е извънмѣрното нехайство на тукашното монашество. Като прѣкрасно мѣсто за лѣтна резиденция, Лѣшечкия манастиръ, на вѣрно, би бивалъ посѣщаванъ отъ хора на по далечни мѣста, стига това да пожелае днешното монашество, като се покаже по любезно, по-гостоприемно и обърне по́-голѣмо внимание на манастирската чистота и вѫтрѣшната му урѣдба. Това ще бѫде въ неговъ интересъ, защото гоститѣ, освѣнъ дѣто плащатъ за храната, но доволно възнаграждаватъ и манастиря.

За всѣки по голѣмъ праздникъ въ църквата на Лѣч. манастиръ се събиратъ селяни отъ 7-8 села. По голѣми събрания тукъ ставатъ на лѣтни Св. Атанасий и на Петровъ день; а най голѣмото — на 15-й Августъ.

Приятно е човѣку да се намѣри на 15-й Августъ въ Лѣш. манастиръ. Тукъ ще види още отъ тъмни зори на тълпи селяни и селянки — стари и млади: розови моми и красиви ергени, отъ разнитѣ крайща на тетовско, които навлизатъ едни слѣдъ други и напълватъ манастирския дворъ и ливада; тукъ ще види чудни селски прѣмени и ще чуе хубавитѣ пѣсни на шарския селянинъ; тукъ ще види явни любувания и годявания на мома селянка съ ергенъ — селянинъ; тукъ ще види хубавия праздниченъ селски костюмъ; тукъ ще може той да изучи веселия животъ на селянина — българинъ въ Тетовско отъ всѣка негова страна.

Лѣшечкия манастиръ е единственъ въ цѣло тетовско и е много богатъ. Той располага съ движими и не движими имущества: свини, овци, добитъкъ и пр.; притежава ниви, ливади, лозя, чифликъ на югъ отъ селото, метохи въ Тетово и Гостиваръ, едно грамадно здание съ много широкъ дворъ и градина въ Скопие и пр. пр. Въ послѣдното, отъ 2 години насамъ, се помѣщава бълг. пансионъ на Скопското класно и Педагогическо училище. Годишния доходъ на манастиря се въскачва около 800 Л. Т.

Въ Лѣш. манастиръ живѣятъ трима калугери, въ числото на които влиза и егумена. Това е много скърбно. Тримата калугери не могатъ да нагледватъ вътрѣшния редъ на манастиря и извършватъ свещенната обязаность къмъ черквата. Като е тъй всички други външни и далечни имущества, оставатъ подъ надзора на случайностьта. Послѣдното води къмъ опропастяване на манастирскитѣ имущества.

Въ манастирската ограда, срѣщу църквицата на западъ, се намира манастирското училище, което се посѣщава отъ Лѣшечки селянчета и отъ оние на по блискитѣ до него села. Числото на ученицитѣ се въскачва около 40 50, ржководими само отъ единъ учитель. Училището е едноетажно и много незгодно; то е одавна отворено и никакъ неповишено (класувано), а си остава отъ начало и до днесъ все първоначално. Ако вземемъ прѣдъ видъ сжщинското значение на единъ манастиръ (особено на Лѣшечкия) за моралното повдигание на народа, ще видимъ че Лѣшечкото училище далечъ не отговаря на изискуемитѣ отъ него нужди.

Като центъръ на много села манастирското богатство, трѣбва да се срамува прѣдъ бждащитѣ поколѣния, ако не побърза за напрѣдъ да си подобри училището и ако не увеличи броятъ на учителитѣ въ него. Само тогава то ще може да дава оная духовна храна на селското общество, безъ която человѣкъ не би се различавалъ много отъ животнитѣ. Та и манастиря билъ основанъ отъ Боговдъхновенъ човѣчецъ — българинъ съ цѣль да просвѣщава народа. Тоя сжщи манастиръ, въ най тъмнитѣ за насъ врѣмена, е пръскалъ Божествената заря, на която блясъкътъ и отраженията днесъ виждаме. А днесъ, когато на всѣкждѣ имаме български училища, да се стрѣмимъ къмъ угасвание духа и да прѣнебрѣгваме цѣльта на многозаслужившата стара българска светиня, ще рече да грѣшимъ и прѣдъ Бога и прѣдъ основателя ѝ.

Основательтъ на днешния Лѣшечки манастиръ е приснопамятний дѣдо *Кирилъ Иеромонахъ Пейчиновичъ*, който е първия дѣецъ по възраждането на българитѣ въ Тетовско, а сжщеврѣменно и единъ отъ първитѣ бълг. списатели. Той е роденъ въ южнитѣ подножия на Шаръ, въ края на миналото столѣтие. За неговия животъ и дѣятелность ще говоримъ по сетнѣ.

Гробътъ на приснопамятния дѣдо Кирила се намира на едно кжтче въ ман. дворъ, срѣщу втората главна врата, и не бие въ очитѣ на минуващитѣ отъ тукъ. Той е много скроменъ и почти занемаренъ! Но прѣдъ тоя гробъ прочувствения българинъ днесъ прави поклонъ, като прѣдъ жертвеникъ на възраждането и народното ни свѣстяване.

Ако человѣкъ сравни миналото на манастиря съ сегашното му въ просвѣтително отношение, и се взре въ скъпия гробъ на дѣдо Кирила, ще види оная скърбна тайнственость, въ която живото око може да прочете: „не искахъ около менъ излишни богатства и пиянство, идиотство и невѣжество, а желаехъ просвѣщение и пакъ просвѣщение на народа си!“

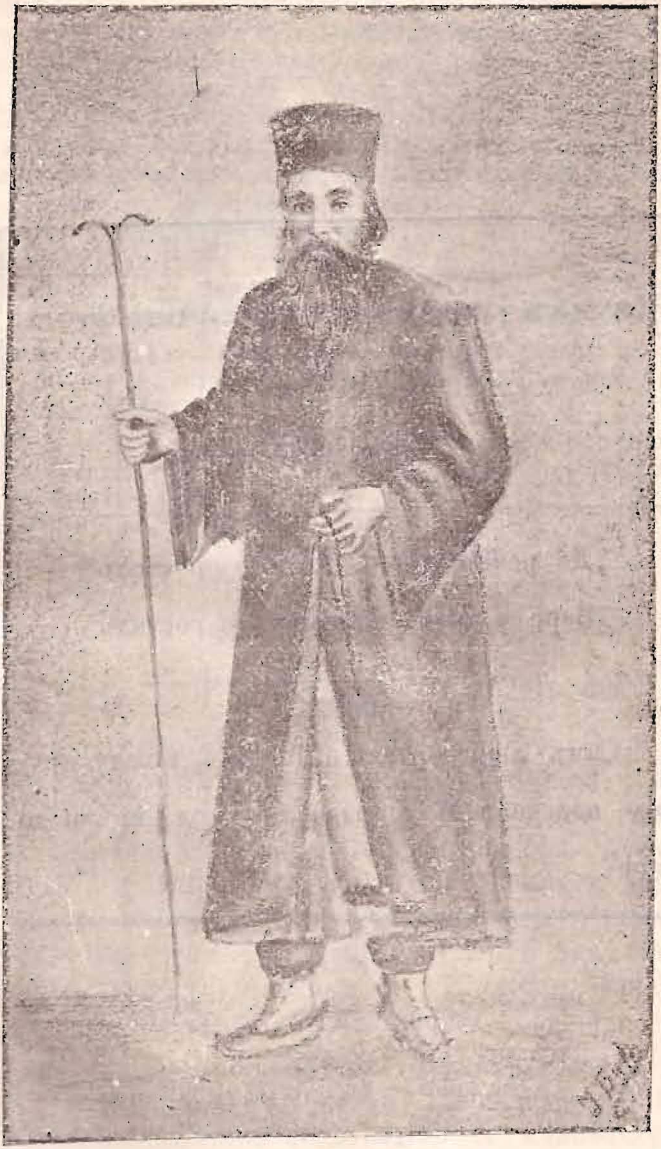

Кирилъ Иеромонахъ Пейчиновичъ

† 12 Мартъ 1845 година

„Да рečете Богъ да би го простилъ“
„Зерс у гробъ цървитѣ ги гостилъ“

(Самъ Кирилъ, така надписалъ, между другото, надгробната си плоча, 10 год. прѣди да умре).

Забѣлѣжка. Този сѫщий ликъ на дѣдо Кирила намѣрихме нарисуванъ на една корица изъ старитѣ книги на днешната монастирска библиотека. Както свидѣтелствуватъ нѣколкото редчета, писани на сѫщата корица отъ самия рисувачъ, *Кирилъ Иеромонахъ Пейчиновичъ* билъ нарисуванъ отъ Иеромонаха Арсений Будалетина Теаречка, съврѣменикъ на Кирила и извѣстенъ за добъръ живописецъ на врѣмето си. Иеромонахъ Арсений е живѣялъ въ Лѣш. монастиръ заедно съ дѣдо Кирила и билъ родомъ отъ едно село, — Теарце. Той билъ човѣкъ съ веселъ характеръ, живъ и много обичалъ да произвежда смѣшки. Ето за това, той се е подписвалъ по корицитѣ и други мѣста — Будалетина Теаречка. Подробности за живота и смъртьта му не се знаятъ.

Ликътъ на дѣдо Кирила снелъ отъ първообразното и нарисувалъ тетовеца и учителя *Анастасъ Неофитовъ*, комуто се дължи искрена благодарность.

Много старци, съврѣменици на Кирила, на които е показванъ прѣдстоящия ликъ, удостовѣряватъ че това е сѫщинския образъ на Пейчиновича.

V

с. Теарце.

На с-и. отъ с. Лѣшокъ, на едно растояние 15-20 м. отъ него (отъ гр. Тетово на 1 ¼ ч.), се намира прѣкрасното село Теарце. То е расположено отчасти въ политѣ на Шаръ, а отчасти въ долината. Прѣзъ него тече р. Бистрица, която извира отъ Шаръ въ мѣсностьта наречена „Бистрица.“ Като минава прѣзъ долината на ю-и., тя се влива въ р. Вардаръ. Въ и около селото има богата растителность.

с. Теарце е едно отъ най голѣмитѣ села въ Тетовско. То брои около 220 кѫщи: 130 турски и 90 бъл. Въ него има 5 дюкяна съ бакалска и манифактурна стока, 2 ковачници, 1 самарджийница и пр. Селянитѣ въ това село се занимаватъ съ земледѣлие. Мнозина отъ тѣхъ ходятъ на чужбина.

Отъ това село излизатъ много хубави овощия и добро жито.

Турцитѣ въ село Теарци иматъ една джамия, а българитѣ — добра черква, близо до която се намира селското училище. Теарчани иматъ отъ прѣди 30 години свое училище. Днесъ то се посѣщава отъ 50—60 ученика и ученички, рѫководими отъ единъ учитель.

Отъ с. Теарце, това прѣкрасно село при южнитѣ поли на Шаръ-планина, произхожда приснопамятний дѣдо Кирилъ Пейчиновичъ. Още стои свѣтлото огнище, отъ дѣто Кирилъ е видѣлъ първъ пѫть Божия свѣтъ. Блазе на Теарчани, че въ тѣхното село се родилъ такъвъ важенъ дѣецъ и бъл. списатель отъ миналитѣ врѣмена.

Прѣзъ Теарце е миналъ и е прѣнощувалъ въ него на 15-й срѣщу 16-й юлий 1839 год. учениятъ професоръ на Гйоетингенский университетъ *Гризебахъ*, когато е изучвалъ флората на Шаръ. Гризебахъ, въ своитѣ съчинения, споменва, че въ селото Теарце спалъ въ една българска кѫща.

VI

НАРОДНОТО ВЪЗРАЖДАНИЕ
на
ТЕТОВСКО

Въ по миналитѣ врѣмена, както свидѣтелствува и Тетовското кале, Тетово било центъръ на единъ видъ феодализъмъ. Възползуванъ отъ естественитѣ си граници—планинската ограда, той мислилъ и кроилъ планове за самостоятелность и необоримость. Когато вече взелъ размѣра на нетърпимостьта по отношение къмъ държавата, билъ уничтоженъ отъ нея. Това станѫло прѣди 60-70 години. Отъ началото и до края на сѫществуванието си, феодалитѣ не сѫ допускали въ земята си външни и по далечни хора, безъ разлика на вѣра и народность, съ едничката цѣль да запазатъ отъ външни намѣшателства. Ако това по нѣкога е ставало, т. е. ако допускали да минаватъ далечни хора прѣзъ страната, ставало е въ извънрѣдни случаи, за кратко врѣме и само съ позволението и подъ закрилата на тогавашнитѣ феодали. Благодарение на това страната била несъобщителна и даже извѣстна като дива и мрачна, наричана съ едно общо име „Арнаутлукъ." Вследствие тия понятия за страната и до скоро врѣме, 40 г. прѣди, множество хора не знаеха кѫдѣ се пада Тетовско и хубавия му градецъ Тетово и какви ли хора живѣятъ тамъ.

Обаче, още отъ най-миналитѣ врѣмена Тетовско било заселено съ мухамеданци и християни. Послѣднитѣ сѫ бивали много закриляни и подпомагани въ всѣко отношение отъ пашаларството и бейлерството. И тъкмо тогава, въ най-тъмнитѣ минали врѣмена за насъ, когато гърцкото духовенство и неговитѣ учители сѫ били на върха на силата да тѫпчатъ езика и народностьта ни и, когато на всѣкѫдѣ сѫ сполучвали да се вмъкватъ и покажатъ отровното си за насъ влияние по разнитѣ мѣста на отечеството ни. Границитѣ на Тетовско сѫ били затворени и благодарение страха, християнското население въ страната било запазено отъ влиянието и лошитѣ дѣйствия на гърцизма. На това служи факта, че въ Тетовско никога до днесъ не е имало, както по другитѣ мѣста по отечеството ни, гърцки учители, гърцка писменость и говоръ, нито пакъ гърцки надписи по църквитѣ и училищата.

Когато българитѣ сѫ били подпадпали подъ вѣдомството на гърцкото духовенство, християнитѣ въ Тетовско късно били чули отъ далечъ за това, и сѫ го приели по късно; нъ въ тѣхната область дълго врѣме не сѫ виждали да стѫпатъ гърцки владици. Населението носело на гърцкитѣ владици владичнина и е испращало, въ врѣме на нужда, свои хора до тѣхъ за рѫкополаганието имъ въ свещенически чинъ. Свещеницитѣ сѫ чели на славянски по църквитѣ. Късно и много късно гърцкитѣ владици сѫ могли да встѫпятъ въ Тетово и то тъкмо тогава, когато народния духъ билъ проявенъ и когато силата на гърцкото духовенство била двойно и тройно намалена. Тогава и Тетовско било по съобщително. Прѣзъ тѣхъ врѣмена сѫ се явили на редко и сърбски учители, които сѫ търсили хлѣба въ Тетово; но никакъ, тѣ, не сѫ дохождали съ пропагандическа цѣль и не сѫ стояли много.

И тъй, прѣзъ Тетовско сѫ ишли гърцки владици, сѫ минявали и сърбски учители, но много късно; а тъкмо тогава, когато християнското население тукъ би могло да бѫде погълнато и прѣтопено отъ чуждо влияние и сила, било запазено отъ тогавашнитѣ обстоятелства. Отъ тука явно излиза, че тетовското христіянско население, въ най тъмнитѣ минали врѣмена за него, било оставено само да си създаде свои дѣйци по неговото развитие и въобще народно възраждание; само да си прояви народния си духъ и само да се покаже прѣдъ свѣта и най-ясно провикне изъ върховетѣ на Шаръ-планина, че то е българско-християнско население, съ български езикъ и чувства, прави и обичай.

Никѫдѣ изъ отечеството ни нѣма кѫтъ, на когото миналитѣ врѣмена и обстоятелства така му сѫ спомогнали да бѫде той изолиранъ отъ чужди вмѣшателства и да е могълъ така самостоятелно и толкозъ рано да прояви прѣдъ свѣта народното си самозъзнание. Въ това отношение Тетовско е щастливо и дѣйствително щастливо, толкозъ повече, че то отъ началото и до днешенъ день, благодарение феодализма, е могло да запази най-чистъ татковия си езикъ и писменость!

За упазване писменостьта на българитѣ въ Тетовско най-много сѫ спомогнали Дебърския монастиръ Св. Иванъ, Кичевския—Прѣчиста, а по късно и Лѣшечкия – Св. Атанасий.

Рано прѣзъ първата половина на настоящето столѣтие се започва въ Тетовско народното развитие и въобще възраждание. Първия дѣецъ, който най много е помогналъ за свѣстяванието на българитѣ въ Тетовско, е приснопамятний Иеромонахъ *Кирилъ Пейчиновичъ*.

Дѣдо Кирилъ се е родилъ въ края на миналото столѣтие въ с. Теарци. Той още малъкъ билъ пратенъ въ Дебърския монастиръ Св. Иванъ, гдѣто се училъ да пише и чете отъ учителя си Иовъ отъ с. Певи (Горньо Кичевско), който отъ сетнѣ станалъ Иеромонахъ —авторъ на книгата: Различная . . . . . .

Кирилъ Пейчиновичъ още малъкъ, както се види отъ неговия животъ и дѣятелность, билъ трудолюбивъ и ученолюбивъ и по сетнѣ показалъ своята даровитость и пламенна прѣданость въ просвѣщението на милия си заспалъ тетовски народъ.

Още когато Кирилъ билъ младъ, баща му Пейчинъ и стрико му Далматъ продали имуществата си въ селото и отишли на Св. Гора въ Хилендарский монастиръ, дѣто били направени монаси. Увличанъ отъ идеята да просвѣщава народъ, Кирилъ наскоро оставилъ тука баща си и чичка си и самъ се върналъ въ Тетово. Наскоро Кирилъ напусналъ и Тетово, защото не могълъ да живѣе въ него, и отишълъ въ Кичевский монастиръ Св. Прѣчиста, гдѣто приелъ чина иеромонахъ. Отъ тамъ той отишълъ въ Марковский монастиръ св. Димитрий край Скопие, гдѣто билъ егуменъ за кратко врѣме. Билъ прѣслѣдванъ и гоненъ отъ нѣкого си, затова Кирилъ напусналъ Скопския монастиръ и се върналъ нощно врѣме въ Тетово съ 2 мъски натоварени съ икони и църковни книги. Този пѫть Кирилъ здраво захваналъ да мисли и крои какъ да остане въ родния си кѫтъ, да установи постоянно жилище и започне светото си прѣдприятие — просвѣщение народу си и моления къ истиному Богу. Той съ голѣми страдания се доближилъ при тогавашния тетовски Абдулъ-Рахманъ паша и съ горещи молби издѣйствувалъ отъ него позволение да поднови разрушениятъ тогава Лѣшечки монастиръ св. Атанасий и да живѣе въ него. Това било прѣзъ 1817 година. По сетнѣ Кирилъ много се зближилъ до пашата, както това се види и днесъ отъ писмата на послѣдний, запазени въ днешния монастиъ, до Кирила, съ които го наричалъ: „рудбетлу достумъ Кирилъ.“

Слѣдъ като издѣйствувалъ позволение, Кирилъ се спусналъ къмъ събирание помощь. Щедростьта и подържката на набожнитѣ българи отъ Тетово и околностьта помогнали въ скоро врѣме и Кирилъ въздигналъ нови згради, събралъ нѣколко души калугери и останалъ егуменъ на подновения отъ него монастиръ, на когото завѣщалъ всичко каквото ималъ.

Отъ стария монастиръ Кирилъ намѣрилъ само едни развалини, а отъ по напрѣжно опитване да се поднови този монастиръ се е запазила една малка църквица, която още стои и една малка зграда, въ която можали да живѣятъ само 3-4 души.

И тъй прѣзъ 1817 год. дѣдо Кирилъ основалъ днешния Лѣшечки монастиръ св. Атанасий; тъкмо 217 г. прѣди Кирила, т. е. въ 1600 год. този монастиръ е билъ въздигнатъ отъ нѣкой си Никаноръ, български владика отъ с. Лѣшокъ, отъ челядьта Главиновци, но послѣ той запустелъ. Отъ него дѣдо Кирилъ намѣрилъ само църквицата св. Богородица, която още стои.

Най-стария Лѣш. монастиръ е билъ издигнатъ въ честь на св. Атанасий и се намиралъ близо и на по високо мѣсто срѣщу днешния; отъ името на стария и днешния носи названието на сѫщия покровитель, макаръ монастирската църквица на послѣдния да е св. Богородица. Отъ тукъ въ днешния Кириловъ монастиръ ставатъ 2 пѫти въ годината най голѣми събрания: на Лѣтний св. Атанасий въ честь на стария монастиръ, и на 15 Августъ — на днешната монастирска черквица св. Богородица.

Ето какво се казва за основанието на Кириловия монастиръ въ единъ монастирски рѫкописъ:

„Нѣкой владика митрополитъ скопски родомъ отъ с. Лѣшокъ отъ кукя Главиновска именемъ Никаноръ въ лѣто 1600 обновилъ чифлиготъ и въ дворотъ църквата дигналъ отъ темелъ и писалъ себе на църковна врата сиречъ образотъ свой. Во лѣто 1710 побѣгаша монаси храма того и бѣ монастиръ въ запустения лѣта 107. И пакъ во лѣто 1817 дойде нѣкой калугеръ отъ Хилендаръ Атонский именемъ Кирилъ Иеромонахъ и неговъ плоти отецъ Пименъ монахъ и неговъ по плоти братъ Далматъ сия три пострижени во Хилендаръ родомъ отъ долни пологъ отъ с. Теарци кукя имъ била до църквата храмъ святаго Николая Сей Пейчинъ во монашествѣ Пименъ со синомъ своимъ Кириломъ продадоа во Теарци бащина отидоха во святую гору и пакъ Кирилъ оставилъ татка си и срика си во Хилендаръ, а самъ дойде у Тетово во свое отечествие и зеде дозволение сирѣчъ изенъ отъ селяни лѣшани и отъ забити вишепомянути паша и бегей (Абди-Рахманъ паша его братиевъ Вели бегъ и Хасанъ бегъ и Хавзи бегъ и малейшаго брата ихъ Джеладинъ бегъ) и обнови метохъ монастирски со храмъ Успѣние Прѣсветая Богородици и паки нарече се монастиръ Лѣшечки святиї Атанасия молитвами его и помощи Прѣчистая Богоматери най паче милостию всѣхъ благихъ промислителя. Той Кирилъ со харчлокъ свой що бѣше продалъ бащина во Теарце кое по христяни бѣше просилъ све що да имаше све поклони у вакуфъ сирѣчъ освяти Богу и сотвори се послежни ктиторъ монастирски и пакъ видоа него и други поклониха кой пари, кой земля, кой лозе, кой посуди.“

Кирилъ Иеромонахъ Пейчиновичъ, както свидѣтелствува и намѣрения му ликъ, е билъ съ срѣденъ ръстъ, пъленъ, голѣми вежди и доста дълга брада. Отъ добрѣ познатия му животъ се вижда, че той е билъ трудолюбивъ и кротъкъ, не обичалъ лъжата и всѣкиго въ очитѣ изобличавалъ, билъ е необикновено рѣшителенъ и юначенъ. Цѣльта на животътъ му била просвѣщението на народътъ; за неговото развитие всичко жертвувалъ. Билъ много пъргавъ и живъ; ходилъ на всѣкѫдѣ съ дълга патерица, съ броеници на рѫцѣ и съ емении на краката си.

Слѣдъ урежданието на монастира си, Кирилъ всѣцѣло вече се прѣдалъ на просвѣщението на народътъ. Той проповѣдвалъ на българитѣ и ги поучавалъ, кѫдѣто заварилъ: и въ монастира си, и въ Тетово, и по разнитѣ крайща (по селата) изъ Тетовско и най-сетнѣ на всѣко мѣсто, гдѣто имало събрани братя. Не пропускалъ ни единъ удобенъ случай за своитѣ проповѣди и поучения. Зимѣ и лѣтѣ Кирилъ е билъ на кракъ и никога не обичалъ да стои безъ работа. Когато другитѣ калугери почивали денѣ (спали), Кирилъ много челъ и писвалъ.

Въ и около монастира, на селскитѣ съборища, въ църквата и на кое да е друго мѣсто, въ с. Лѣшокъ, Кирилъ обичалъ да се срѣща съ селенитѣ и имъ проповѣдвалъ и ги поучавалъ.

Постоянно е обикалялъ и по всичкитѣ други села изъ Тетовско, гдѣто освѣнъ поученията, които давалъ, нъ и старателно събиралъ разни стари български книги отъ селскитѣ църкви и монастирскитѣ развалини. Той билъ много събралъ таквизъ стари книги, отъ които прѣвеждалъ и прѣписвалъ на по разбранъ български езикъ. Богата е била библиотеката на тѣзи стари книги въ Лѣш. монастиръ, но за жалость, слѣдъ неговата смърть, тя била безслѣдно и съвсѣмъ растурена.

Въ Тетово Кирилъ често е ходилъ, гдѣто въ черквата е проповѣдвалъ и поучавалъ тетовчани. Неговитѣ поучения сѫ били животъ на набожнитѣ тетовчани и за това тѣ съ особенна охота сѫ се збирали да го слушатъ. — Това още помнатъ днешнитѣ старци.

Поученията си дѣдо Кирилъ често обичалъ да оставя малко прикрити, за да застави слушателитѣ си да размишляватъ и сами да намѣратъ истинската смисълъ. Тъй на пр., тукъ ще прѣдадемъ едно отъ тия поучения, което помнатъ всичкитѣ тетовчани и селени и приповтарятъ въ своитѣ разговори при подходящи случаи. Това поучение е извѣсно подъ името Кирилова причта:

Веднажъ калугеритѣ му казали, че монастирското вино е малко за идущата година и че трѣбва да се купи още, а дѣдо Кирилъ имъ отговорилъ: „ако пиемъ като добичета виното ще ни стигне, а ако пиемъ като човѣци, то нѣма да ни стигне.“ Много мислили калугеритѣ за значението на тоя чуденъ отговоръ, но не могли да се сѣтѫтъ. На другия день, когато се събрали всичкитѣ калугери да вечератъ, тѣ помолили своя егуменъ да имъ разясни причтата. Подиръ вечера дѣдо Кирилъ слѣзълъ съ тѣхъ на дворътъ и заповѣдалъ да доведѫтъ кравитѣ на чешмата да пиятъ вода. „Тѣ сѫ пили“, казали слугитѣ. „Макаръ“, рекълъ дѣдо Кирилъ „може още да имъ се пие“. Завели кравитѣ при водата, но тѣ не я погледнали. „Свирите имъ“, вика дѣдо Кирилъ, „молете ги, кажете имъ да се напиятъ за хатъръ и пр.“ Всичко сторили, но кравитѣ не слушали и не пили, нито пакъ отъ хатъръ разбирали. „Разбрахте ли сега,“ притурилъ дѣдо Кирилъ, „да бѣха человѣци щѣха още по едно корито да испразднатъ, но тѣ сѫ добичета и знаѭтъ що е мѣрка.“ Слѣдъ това вече калугеритѣ добрѣ разбрали, че ако и монастирското вино се пие съ мѣра, може и то да стигне за по дълго врѣме.

Въобще приснопамятний дѣдо Кирилъ Иеромонахъ Пейчиновичъ съ безбройнитѣ си хубави проповѣди и поучения се стрѣмилъ да вдъхне на българитѣ въ Тетовско любовь къмъ ученисто и развитието. А това той сполучилъ въ кратко врѣме, благодарение прѣсиления си трудъ и старания.

Дѣятелностьта на Кирила изъ Тетовско успѣшно е вървела напрѣдъ; тя много е спомогнала за повдигвание духа на народа и съживяванието на българската писменость. Освѣнъ обществената си дѣятелность, Кирилъ положилъ и книжевенъ трудъ за да достави на народа материялъ да чете и прѣзъ и подиръ неговия животъ. Това направило Кирила да влѣзе въ реда на старитѣ български списатели. Той е написалъ и напечатилъ двѣ книги съ нравствено — религиозно съдържание: „Огледало“ печатана въ Будинъ въ 1816 год. и „Утѣшение грѣшнимъ“—въ Солунската българска печатница въ 1840 год. Не се знае кѫдѣ е писана първата книга „Огледало“, нъ вгората—„Утѣшение Грѣшнимъ“ — въ днешния Лѣш. монастиръ, гдѣто се намѣрилъ и самия рѫкописъ. *) Други книги изъ перото му не могли да се намѣратъ.

Дѣдо Кирилъ книгитѣ си написалъ на простоговоримъ български езикъ и въ тѣхъ не е забравилъ да отбѣлѣжи името на народа, посрѣдъ когато се е нами-

---

*) По настоящемъ рѫкописа се намира въ св. Екзархия.

ралъ и подвизавалъ и, за свѣстяванието на когото, цѣлия си труденъ животъ посвѣтилъ. Тъй напр. въ книгата „Огледало“: „ради потрѣби и ползования прѣпростѣйшимъ и не книжнимъ язикомъ Болгарскимъ Долния Миссии“; а въ — „Утѣшение Грѣшнимъ“: „на прости язикомъ болгарский Долния Миссии Скопский и Тетовский.“

Дѣдо Кирилъ освѣнъ че е помагалъ съ пари и трудъ на бѣднитѣ българи въ Тетовско, но това е правилъ и на българитѣ отъ по далечъ. Напр., когато Кирилъ се е научилъ за отпадванието на Солунската първа българска печатница, той я подкрѣпилъ, като давалъ своитѣ книжки тамъ да се печататъ. Това се види въ прѣдисловието на книжката „Утѣшение Грѣшнимъ“, както засвидѣтелствува и самъ Хаджи Теодосий Архимандритъ Синайдский. Отъ това подкрѣпление на първата бълг. печатница въ Солунъ се види до колко Кирилъ Пейчиновичъ мислилъ за просвѣщението на народа си.

Книжкитѣ на Кирила бързо се пръснали въ Тетово и Тетовско. Тѣ охотно сѫ се чели отъ ония що сѫ знаели четмо, защото сѫ били писани на татковъ езикъ и защото отъ тѣхъ сѫ извличали нравствено—религиозна полза; а ония, що не сѫ знаяли да четатъ, учили сѫ на тѣхъ да четатъ. Тѣзи Кирилови книжки още по живо подѣйствували за възбуждението на българитѣ въ Тетовско любовь къмъ развитие и наука, вслѣдствие на което и по рано замислили за училища. Още и до днесъ въ Тетово има запазени отъ Кириловитѣ книги. Старцитѣ, пакъ и днешнитѣ млади, много обичатъ да ги четатъ и запазватъ както очитѣ си, защото тѣзи сѫщитѣ книжки, въ миналитѣ врѣмена, сѫ имъ отворили очитѣ. Признателнитѣ тетовчани, като си въспоминаватъ за голѣмитѣ зслуги на стареца, скѫпятъ златния му трудецъ!

Прѣди десетина години и въ Лѣш. монастиръ бѣха намѣрени нѣколко писменни рѫкописи за основанието на монастира и пострижението на Кирила; тъй сѫщо и 50—60 екземпляра отъ книжката, „Утѣшение Грѣшнимъ“ добрѣ запазени.

Старцитѣ тетовчани още помнатъ дѣлата на Кирила и добрѣ знаятъ, че той е написалъ и напечатилъ двѣтѣ книги „Огледало“ и Утѣшение Грѣшнимъ“. По селата Ратай и Лѣшокъ и днесъ има живи роднини на дѣдо Кирила.

На стари години Кирилъ се отказалъ отъ егуменството за да има повече врѣме за писменния си трудъ; тогава той написалъ „Утѣшение Грѣшнимъ“ и напечатилъ въ Сол. бъл. печатница, 5 години прѣди смъртьта си.

Слѣдъ дългъ трудъ за доброто на народа, като частно лице; подиръ дълга и плодотворна обществена и книжовна дѣятелность, като калугеръ, слѣдъ като въздигналъ и закрѣпилъ монастира: постоянно ходение по селата и съ поучителни проповѣди да чисти и ублагородява вѣрата и живота на народа, безъ да гледа спокойствие на душата и наслаждение отъ монастирскитѣ богатства; и най послѣ, слѣдъ мжчнитѣ си послѣдни старчески години, прокарани въ книжевенъ трудъ за просвѣщението на народа, *Кирилъ Иеромонахъ Пейчиновичъ* паднлъ тѣжко боленъ! Около прѣдсмъртното лѣгло на много заслужившия старецъ — „блѣстящата звѣзда“ — отъ всичкитѣ крайща на Тетовско се набирали селени и граждани и съ скърбь сж искали отъ него прошка, послѣдна благословия и отечески наставления. И въ тѣжкитѣ си болни минути, при послѣднитѣ трептения на животъ, стареца се стремилъ и давалъ отъ дънъ душа и сърдце послѣднитѣ си родолюбиви съвѣти: „Обичайтѣ развитието и просвѣщението, крѣпете и пазете вашата вѣра и народность, но и никога не забравяйте моя монастиръ“! Тия съвѣти на Кирила били свѣщенъ завѣтъ на тетовчани и селяни, които и до днесъ се показватъ за истински подкрѣпители на *Кириловия Монастиръ* и на всичко народно.

Прѣди да умре, Кирилъ повикалъ братията калугери, като имъ далъ 5—6 хиляди гроша отъ паритѣ, които той билъ събралъ прѣзъ животътъ, имъ рекълъ че има още около 12,000 гр. скрити пари. Помолилъ ги подиръ смъртьта му, да ги търсатъ. Калугеритѣ благоговѣйно изразили на това: „възможно е щото никога да не намѣримъ скрититѣ пари, за това те молимъ, Отче, сега да ни кажешъ гдѣ сѫ“! Но Кирилъ пакъ не имъ казалъ гдѣ сѫ паритѣ, а имъ разяснилъ така: „Щомъ чуе, че съмъ умрѣлъ, Скопский гърцки владика ще дойде тука, ще вземе монастирскитѣ добичета, ще ви тури на колѣнѣ и ще ви вземе всичкитѣ парици; ако поискате да не му ги дадете, ще трѣбва сто пѫти да се закълнете, че нѣмате, а защо да се кълнете на криво? съ тѣзи пари купете нѣкоя нива, а останалитѣ ще намѣрите подиръ отиването на владиката. Азъ съмъ оставилъ и бѣлѣгъ да ви покаже кѫдѣ сѫ скрити“. 5—6 год. слѣдъ смъртьта на Кирила, калугеритѣ намѣрили скрититѣ пари, а слѣдъ това намѣрили и прилепената отъ вѫтрѣ на вратичката на стѣнния му часовникъ книжка, въ която било забѣлѣжено гдѣ сѫ скрити паритѣ.

Дѣдо Кирилъ умрѣлъ на 12-й Мартъ 1845 год. За неговото погрѣбение билъ събранъ много народъ отъ околнитѣ села и Тетово; билъ дошълъ и нѣкой си попъ Христо отъ Скопие, който ведно съ братството погрѣбали тѣлото на приснопаметний Кирила на едно кѫтче на монастирския дворъ. Отъ горѣ на гроба турили плочата, която самъ Кирилъ, десеть години прѣди смъртьта си, приготвилъ и издълбалъ (надписалъ) съ тѣзи редове:

„Стихови на гласъ трапезечки:
Тсарце му негово рождение,
Прѣчиста и Хилендаръ пострижение,
Лѣшъкъ му е негово въспитание,
Подъ плоча ва (тъзи) негоо почивание

Отъ негоо свое отшествие
До Христово второ пришествие
Молитъ васъ братя него и любимия
Хотящия прочитати сия
Да речете Богъ да би го простилъ
Зере у гробъ цървитѣ ги гостилъ.“

На сѫщата плоча, отгорѣ на Кириловитѣ стихове, по сетнѣ сѫ притурили:

„По запустение монастира Святаго Атанасия паки обнови се во лѣто 1817 трудомъ иждивениемъ Кирила Иеромонаха бившаго игумена монастирю сему иже и написа плочу сию своею рукою още во животе своемъ во лѣта отъ Христа 1835.“

На простнятъ каменъ кърстъ, туренъ отпослѣ, е написано:

„Овде лѣжи
Кирилово
Тѣло
Ой Монастиръ
И ой Лѣшъкъ
Село
А Богъ за
Доброе дѣло
Зде почиваеть рабъ Божи
Кирилъ Иеромонахъ
Игуменъ во Монастиръ
Св. Атанасия
Во село Лѣшокъ
Прѣстави се во
Лето 1845 Мартъ 12
Приложи его Попъ Христо
Отъ Скопие.“

Гробътъ на Кирила днесъ е много занемаренъ, но прѣдъ него всѣкой благоразуменъ и прочувствителенъ селенинъ и тетовецъ се покланя. Ако днешното братство се взреше по отблизо въ неизчертаемитѣ и ползотворни дѣла на приснопамятний дѣдо Кирила—дѣецъ, списатель и основатель на монастира, щѣше да даде подобающето значение на закрития тукъ многоскъпъ прашецъ и сутринь и вечерь прѣдъ гроба би палило кандило.

За първия основатель на Лѣш. монастиръ нищо не се знае. По прѣдание Лѣшани помнатъ името на Архиерей Никаноръ, но нищо не могатъ да кажатъ за неговата личность.

За Тетовско Никаноръ и дѣдо Кирилъ сѫ били послѣднитѣ образци на благородно българско духовенство, което е знаело и испълнявало добрѣ длъжностьта си, отъ душа и сърдце е обичало народа и е било готово и ризата отъ гърба си да даде за доброто на своя народъ. Съ основанието на Лѣш. монастиръ тѣзи мѫже сѫ се стрѣмили да основатъ подпорка и стражъ на православната вѣра, езика, народностьта и бита на тукашнитѣ българи.

Забѣлѣжка Напечатенитѣ на дѣдо Кирила книги не носатъ едно и сѫщо име на автора; това дало поводъ да се мисли, че тукъ има двама различни автори. Тъй напримѣръ: автора на книгата „Огледало,“ печатана на 1816 год. въ Будинъ, *Кирилъ Пейчиновичъ*, нѣкогашенъ игуменъ на Кралъ - Марковския монастиръ св. Димитрий край Скопие; сѫщия тоя *Кирилъ Пейчиновичъ* по-послѣ, въ книгата „Утѣшение Грѣшнимъ,“ печатана въ Солунската печатница на 1840 г. се подписва: „*Иеромонахъ Кирилъ* бившаго игуменъ въ монастира Лѣшечкаго Светаго Атанасия“. Че тука нѣмаме двама Кириловци, а че *Кирилъ Пейчиновичъ* и Иеромонахъ *Кирилъ* се едно и сѫщо лице, удостовѣряватъ много писменни факти, намѣрени въ Лѣш. монастиръ, напр.:

I. Въ рѫкописа за основанието на днешния моностиръ, гдѣто между другото поменува се: . . . Кирилъ Иеромонахъ . . . . сей Пейчинъ во монашествѣ именъ со синомъ Кириломъ продадоа во Теарце бащина . . . . . . (Виждъ страница 41)

II. На единъ рѫкописенъ Миней за февруарий, находящъ се въ Лѣш. монастиръ, съ своята ржка Кирилъ Иеромонахъ е написалъ:

„По запустѣние монастиря святаго великаго мученика Георгия яже во подкрилие сухи-гори сиречъ Волковскии монастиръ (с. Вълковия-Тетовско) бѣ книга сия во Скопскаго въ монастиръ св. Николая лета 175 и по запустѣние его пребистъ во монастиръ святий Архангелъ паки лѣта 100 потомъ Кирилъ игуменъ лешачкаго монастиря принесе ю во долни полсъ по обновление лешачкаго монастиря св. Атанасия положи ю во свой монастиръ во лѣта 1825 и бѣ игуменъ той Кирилъ Иеромонахъ отъ село Теарце и неговъ по плоти отецъ пименъ монахъ и пименовъ по плоти братъ Далматъ монахъ постриженi во святую Гору во Хилендаръ“.

III. На сжщия ржкописъ на книгата „Утѣшение Грѣшнимъ“ автора й се подписалъ: *Кирилъ Иеромонахъ Пейчиновичъ* + бившаго Игумена + лешечкаго + монастира + светаго + Атанасия. Невпайно какъ, при печатанието, думата *Пейчиновичъ* била пропуснана.

IV. Притуреното на надгробната плоча на Кирила и на кърста, слѣдъ неговата смърть:

„ По запустение монастира . . . .
. . . . *Кирилъ Иеромонахъ* . . . .
и
„Зде почиваетъ рабъ божии *Кирилъ Иеромонахъ* . . . . ;
. . . . . . (виждъ страница 48) и пр. пр.

Ясно се показва отъ приведенитѣ факти, че *Кирилъ Иеромонахъ* е сжщиятъ *Кирилъ Пейчиновичъ*, роденъ въ Тетовското село *Теарце*, а постриженъ заедно съ татка си *Пейчина* и стрика си Далмата, въ святогорский монастиръ Хилендаръ. Освѣнъ това, всичкитѣ старци тетовчани, които лично познавали *Кирила Иеромонаха Пейчиновича*, едногласно свидѣтелствуватъ, че той е отъ с. Теарци, че е билъ пратенъ още малъкъ въ Дебърский монастиръ св. Иванъ и пр. пр.

* * *

И тъй приснопамятний дѣдо Кирилъ Иеромонахъ Пейчиновичъ, слѣдъ смъртьта си, остави добрѣ въздигнатъ и обогателъ монастиръ, основанъ на здрава правственна почва и на степень на високо достойнство. Цѣлия български народъ въ страната, още прѣзъ живота на стареца, обикналъ Кириловия монастиръ, защото му изливаше божественна свѣтлина, която събуди духътъ му и го опѫти къмъ развитието и просвѣщението. Въ знакъ на това и днешното благочестиво и признателно тетовско бълг. население изказва своята горѣща обичь къмъ монастира, като го подкрѣпя още съ доброволнитѣ си приношения. Тъзи подържка правилъ и прави монастира толкозъ богатъ. Съ днешното си богатство той би могълъ да бѫде много полезенъ на народа, но за голѣма жалость, наслѣдницитѣ на Кирила сѫ се стрѣмили и се стрѣматъ да заематъ не онова видно мѣсто на историята на развитието, а — на деморализацията и срѣбролюбието и отъ тамъ да се радватъ, че сѫ сполучили да стѫпчатъ съ краката си всѣко хубаво и полезно дѣло и че сѫ могли да помрачатъ нравственото сияние на Кириловия монастиръ ! Охъ, това е много скръбно и никакъ не прави честь на братството ! Българския народъ въ Тетовско нѣма вече да обича и подкрѣпя монастири, духовенството на които прѣправятъ нравственния имъ и ползотворенъ ходъ. Нѣма да подпомага защото такъво духовенство не работи за народна полза и за благодѣнствието на монастира си. Обаче, трѣбва днешното братство на Кириловия монастиръ да размисли за дѣлата на *Пейчиновича*, който за бѣднитѣ ризата отъ гърба си сваляше ; който за народна полза не искаше ни най-малко спокойствие на душата си ; който за просвѣщението на народа подкрѣпи първата бълг. печатница въ Солунъ ; който писваше денѣ и нощѣ и съчиняваше нови книги да послужатъ за развитието на народа ; който ходеше по разнитѣ крайща на Тетовско, не за да зима дарове и отъ последнитѣ бѣдни, а да поучава населението на вѣра Христова и да имъ вдъхне обичь въ народностьта и развитието ; който обичаше съ всѣкиго и на всѣкадѣ да се срѣща за да дава примѣрнитѣ си поучения ; който даваше съ мѣрка да се пие и за примѣръ вадеше животнитѣ по благоразумни отъ човѣка въ прѣпиванието и прѣяжданието и пр. пр. и, като се вразуми, казвамъ, нека благоволи отъ името на православната Христова вѣра и отъ името на хубавото и полезното да отблъсне (вдигне) невежествения дебелъ пластъ, подъ когото е билъ до сега оскверненъ Кириловия монастиръ и нека то тръгне по наставленията, духа и стрѣмленията на *Дѣдо Кирила:*

Да се запазатъ въ най-пълната си чистота и правиленъ редъ религиознитѣ указания на монастира, които така спомогватъ за душеспасението на Християнството; да се избѣгне всѣко вътрѣшно пиянство и идиотство, които най вече развалятъ чистотата и святостьта на монастира и го водѭтъ къмъ погибель; да се установи редъ и Християнско приемство за всички душевно болни, дошли да търсятъ цѣръ въ монастира; братството да не отбѣгва срѣщата и погледа на всѣки благочестивъ българинъ селянинъ, който съ благоговѣние гледа къмъ тѣхъ, като на Христови послѣдователи; да се има милость къмъ горкитѣ бѣдни и страждующи и да имъ се подпомага прѣзъ лютитѣ зимни дни съ „хлѣбецъ и огнецъ“; отъ даровeтѣ, събирани въ името на Исуса Христа и отъ най-послѣднитѣ бѣдни, да се отдѣли една часть, съ която да се построи, съотвѣтственно монастирскитѣ богатства, едно прѣкрасно училище за младитѣ и невинни дѣчица, които така губятъ зеленитѣ си годинки въ излишни игри и безполезни работи около монастира и пр. и пр. Всичко това ще тури и днешното братство на високо нравственно стѫпало, ще му създаде достойното почитание и уважение на народа, който двойно и тройно повече ще обикне и подкрѣпя монастира. И тогава ще се създаде сѫщинския блѣсъкъ на *Кириловия монастиръ,* ще завѣе на ново и *Пейчиновия духъ!*

Сегашний егуменъ на Кириловия монастиръ е Високопрѣподобний Иеромонахъ Иеротей. Той е младъ на 36/7 годишна възрасть и е родомъ отъ гр. Тетово. Въспитавалъ се е въ Лѣшечкия монастиръ, гдѣто и се е подстригалъ. Провъзгласилъ се за Егуменъ на монастира на 17 юний 1898 г. Врѣмето ще опрѣдѣли неговитѣ достойнства или же обратното.

Бивши Егумени въ Кириловия Монастиръ, слѣдъ смъртьта на основательтъ му.

№ по редъ	Име и прѣзиме на мѣсторождение	Гдѣ се е въспитав.	Гдѣ се е подстриг.	Прѣзъ кои год. е билъ Егуменъ	Всичко години	Кога умрѣлъ	На какъва год възрас. умрѣлъ
1	Иеромонахъ Силвестъръ отъ с. Варвара (Тетовско)	Въ Лѣш. Монаст. е билъ учен. на дѣдо Кирила	Въ Кириловия Монастиръ	1845-1860 год.	15	26 Май 1882 г.	70 г.
2	Х". Самуилъ отъ с. Лѣшокъ	Въ Кириловия Монастиръ	Въ Кириловия Монастиръ	1860-1878 год.	18	1892 г.	72 г.
3	Х" Езикилъ отъ с. Глош. (Тетовско)	Въ Св. Гора 1 год.	Въ Св Гора и Кир. Монастиръ 2 пѫти	1878-1898 год.	20	17-й Юний 1898 г.	62 г.

Едно отлично благоразумие ще стори Негово Високопрѣподобие Егумена, ако избере нѣколко спрачета и благоволи да ги испрати въ нѣкое богословско училище за да има въ бѫдѫще добри монаси въ Кириловия монастиръ; тъзи постѫпка ще отличи Иеромонахъ Иеротей и ще го тури въ реда на добритѣ български духовници. Окрѫжающата срѣда, заблуденото въ мрака духовенсвво, пакъ и младитѣ години на Иеромонахъ Иеротей трѣбва да му покажатъ, че той най усилено трѣбва да се старае и работи, за да даде пѫть на Кириловия монастиръ да блѣска както и въ миналитѣ години. Въ награда на това, Високо Прѣподобний Иеротей, ще получи благодатна тайнствена благодарность отъ *Кирила Иеромонаха Пейчиновича* и най отличното уважение отъ народа, който е жаденъ да види единъ денъ българското духовенство и божиитѣ домове въ святостьта и на висотата си.

⁂

Видехме волята и духътъ на дѣда Кирила, стрѣмленията и дѣятелностьта му: да чете и пише, да проповѣдва и поучава, да запази своето и да влѣе духъ въ народа да запази собственостьта и обикне учението и развитието и пр. Тава като сѫ гледали свещеницитѣ, гражданитѣ и селянитѣ сѫ се стрѣмили да го поддържаватъ: сѫ чели неговитѣ книжки, сѫ обикнали учението и развитието и сѫ потърсили и училища. Отъ тогава тетовчани се обѣдинили и заприличали на народъ.

Първото редовно училище съ постояненъ учитель въ Тетово се е отворило на 1832 г. отъ тетовеца Христо Чкулка. Той се е училъ въ Дебърский монастиръ св. Иванъ. Христо събралъ дѣцата въ една стара кѫща при църквата. Тетовчани на драго сърдце пращали дѣцата си въ новото училище и на втората година назначили и помощникъ на учитель Христа. А за да покажатъ любовьта и задоволствието си отъ трудоветѣ на новий си учитель, тѣ му съградили на свои разноски доста добра кѫща. Христо Чкулка умрѣлъ на 1835 г., но отвореното отъ него училище още живѣе и ще живѣе до когато въ Тетово има българи.

Подиръ учитель Христо слѣдватъ цѣлъ редъ учители. Всичкитѣ послѣдни учители сѫ били човѣци едвамъ грамотни, учили сѫ се като сѫ служили при църквитѣ и монастиритѣ. Нѣкои отъ тѣхъ сѫ били свещеници, а нѣкои клисари и пѣвци. Всичкитѣ сѫ прѣподавали по старата метода на църковно-българска грамота. Отъ 1875 год. училищата въ Тетово почватъ по новата метода. Отъ начало учителитѣ сѫ се издържвали отъ родителитѣ на ученицитѣ, но въ послѣдно врѣме (1860) сѫ имъ плащали отъ църковната касса. Числото на ученицитѣ се въскачвало на брой около 150-200; нарѣдко по между имъ имало и момичста. Въ 1836 г. Попъ Яковъ Създановъ се опиталъ да отвори въ собствената си кѫща дѣвическо училище, но нѣмалъ сполука. Подиръ него никой не повторилъ това опитване и дѣвическо училище въ Тетово е нѣмало до 1883 год.

Прѣподаванието въ старитѣ училища се състояло въ четение, писание, учение наустъ молитви и смѣтание въ най ограниченъ размѣръ. Строгитѣ тѣлесни наказания сѫ били въ пъленъ ходъ. Всичкитѣ ученици при занимането седели въ една стая. Въ училището не е имало за ученицитѣ столове, черни дъски, ни друга училищна покѫщнина.

До 1860/61 год. за училище е служила една малка зграда, близо до църквата, а прѣзъ послѣднитѣ двѣ години, съ свои жертви, тетовчани сѫ си направили въ църковния дворъ ново и хубаво двуетажно здание, съ 10 стаи, въ което и до днесъ се помѣщава мѫжкото имъ училище.

Съ построяванието на новото училище, учебното дѣло въ Тетово тръгнало крачка напрѣдъ. За ученицитѣ вече били направени чинове, черна дъска и пр. Общината почнала здраво да мисли и да се грижи за училището. Условяванието и плащанието на учителитѣ станало нейна грижа. Плащанието на учителитѣ отъ църковната община направило да се увеличи числото на ученицитѣ, защото така сѫ можали да ходятъ въ училището и найбѣднитѣ дѣца. Дърва за отопление много врѣме сами си сѫ носили ученицитѣ.

Нѣкои отъ учителитѣ, както видехме, сѫ сѣдѣли много долу въ умствено отношение, за това и училището, макаръ да се е посѣщавало отъ много ученици и да се е радвало на любовьта на гражданитѣ, не е можело да покаже значителенъ умственъ напрѣдъкъ. Нъ имало е отъ тѣхъ и таквизъ, които сѫ имали пламенно желание да тласкатъ напрѣдъ учебното дѣло и да му дадатъ по широкъ размѣръ. Напримѣръ, Попъ Яковъ Създановъ въ свое врѣме се е мѫчилъ да основе дѣвическо училище, а Серафимъ Архимандритовъ усилно работилъ и подържалъ цѣли 6 години нѣщо като духовно училище, въ което идвали много момци отъ селата за да се учатъ на църковний редъ и да могатъ послѣ да бѫдатъ рѫкополагани за свещеници.

Положението на учителитѣ е било незавидно, малката плата никакъ не осигурявала живота имъ до толкозъ, щото да могатъ тѣ да мислятъ за самоусъвършенствуванието си.

Учители въ Тетов. Бълг. Училище

отъ 1832 год. до 1883 год.

№ по редъ	Име и прѣзиме и мѣсторожден.	Дѣ се е училъ	Колко год. е учителствувалъ	Кой го е издържалъ.	Живъ е или умрѣлъ	Забѣл.
1	Христо Чкулка отъ Тетово.	Въ Дебърский монастиръ Св. Иванъ	1832/33 1833/34 1834/35	Ученицитѣ му.	Умрѣлъ на 1835 год.	Основатель на училището
2	Цвѣтко Смилковъ отъ Тетово.	При Тетовската църква.	1833/34 1834/35	„ „	Умрѣлъ неизвѣсно кога	Билъ помощникъ на уч. Христа
3	Попъ Саве отъ с. Елошникъ (Тетовско)	Въ Дебър. монаст. Св. Иванъ	1835/36	„ „	„ „	Отъ послѣ станалъ Архимандр. Серафимъ
4	Попъ Смилко отъ с. Едуарци (Тетовско)	При Тет. църква	1835/36	„ „	„ „	Учителствувалъ заедно съ попъ Саве
5	Попъ Яковъ Създановъ отъ Тетово.	„ „	1836/37	„ „	„ „	Опиталъ се въ дома да отвори дѣв. училище
6	Попъ Никод. Спасовъ отъ Тетово	При Тет. църква	1836/37 1837/38	Ученицитѣ му.	Умрѣлъ (неизв. кога)	
7	Серафимъ Архимандритовъ	Въ Дебър. мо-	1838/39 1839/40	„ „	Умрѣлъ 25 Мартъ	Приготовл. въ дома си желающитѣ за свещ. Ржкополож. се за свящ. на 9 Февр. 1866 г. Той

	отъ с. Елошникъ (Тетовско)	настиръ св. Иванъ	1840[41[42 1842[43/44		1894 г.	е билъ първия бълг. Архиер. Намѣсн. (на Кирила) въ Тетово и единъ отъ добритѣ борци по черк. отдѣляние на Тетово
8	Симо Иовчевъ отъ Тетово	При Тет. църква	Отъ 1838 до 1852 г. включително	„ „	Умрѣлъ (неизв. кога)	
9	Наумъ Ивановъ отъ Тетово	„ „	Отъ 1848 до 1860 г.	„ „	„ „	Билъ помощникъ на Сима Иовчевъ, а послѣ заелъ неговото мѣсто.
10	Гьоро Столевъ отъ с. Жилче (Тетовско)	Въ Тетово.	Отъ 1848 до 1858 г.	„ „	„	Билъ помощникъ на Наума Ивановъ.
11	Стоянъ Якушовъ отъ Скопско	Въ монаст. Св. Илия Скопско	1860/61 1861/62	Общината и ученицитѣ.	Неизвѣстно	
12	Серафимъ Аврамовъ отъ Тетово.	Въ Тетово	1862/63 1863[64[65 1865[66[67	„ „	Живъ още	Тетовски священ. (отъ год.)
13	Юр. Х". Костантиновъ отъ Велесъ.	Неизвѣстно	1867/68	„ „	Неизвестно	Прѣподавалъ и по записки
14	Кърсто Галигановъ отъ с. Галичн. (Дебър.)	Въ Деб. монаст. Св. Иванъ	1868/69 1869/70	Общината	Неизвѣстно	Билъ и пѣвецъ въ църквата
15	Гещо Стефановъ отъ Тетово	Въ Тетово.	1870/71 1871/72 1872/73	„ „	Умрѣлъ неизв. кога	

16	Михаиль Христовъ отъ Гилани.	Неизвѣстно	1874/75	Неизвѣстно	” ”	
17	Несторъ Данаиловъ отъ с. Прѣсенце (Дебърско).	Въ Казанлъкъ свър. 4-й класъ	1875/76	” ”	” ”	Първъ въвелъ новата метода и нови учебн.
18	Ив. Х. Г. Илевъ отъ Дебъръ.	Въ Дебър. мон. св Иванъ	отъ1877 до1890г.	” ”	Още живъ	Билъ е пѣвецъ въ църквата.

* * *

До 1892 год. тетовчани не помнятъ да сѫ стѫпили повече отъ трима сърбски учители въ Тетово. Тѣ сѫ дохождали не съ нѣкаква пропагандическа цѣль, а просто да си дирятъ хлѣба въ Тетово. Понеже тогава българитѣ сѫ имали училище и учители, тѣ сѫ се опитвали частно да поучаватъ нѣкои, но като не сѫ сполучвали или твърдѣ рѣдко, били сѫ принуждавани да напускатъ Тетово и заминяватъ другадѣ. Първия сърбски учитель е билъ Стойко Якимовъ отъ Панушево (Скопско). Той е свършилъ нѣкакво долно училище въ Бѣлградъ и отъ тамъ е дошълъ въ Тетово прѣзъ 1864 г. Отъ начало Стайко станалъ механджия. Слѣдъ 2-3 год. по това се оженилъ за тетовчанка и не се прѣселилъ вече отъ Тетово. Като не можалъ да живѣе само отъ търговията си и като се е считалъ горѣ-долу писменъ човѣкъ, взелъ да въспитава нѣкои отъ бliskитѣ роднини въ махалата си. По сетнѣ отъ 1872 год., слѣдъ като тетовчани признаха родното си духовно началство, стана Стойко редовенъ учитель на патриаршиститѣ. На скоро по това той падналъ боленъ отъ апоплексия и не можалъ вече да стане. Умрѣлъ въ 1894 год.

Подиръ Стойко около 1867 г. се появилъ нѣкой си Агатонъ Бѣлограждaнинъ. Той не намѣрилъ нито единъ ученикъ, защото не разбираха по езика имъ и видеха отъ Стойко, че нищо не могатъ да разбератъ и научатъ. На скоро Агатонъ билъ принуденъ да напусне Тетово и си заминалъ кой ли знае кѫдѣ. И двамата тѣзи учители, съ нередовния си животъ и бръщоления, сѫ оставили такива лоши възпоменания, щото тетовчани сѫ се заклинали да не пропускатъ другъ пѫтъ сърбски учитель. Тъй напримѣръ, Агатонъ попитанъ отъ единъ набоженъ старецъ тетовчанецъ кѫдѣ отива душата на умрѣлитѣ, той много весело и съ високъ тонъ отговорилъ: „а то се зна—кому у ярца, кому у магарца.“ Този отговоръ на учителя толкозъ наскърбилъ набожнитѣ тетовчани, щото и днесъ, съ най голѣмъ ядъ и умраза, тѣ приповтарятъ тѣзи гнъсни думи, които най-лошо биятъ на религиознитѣ струни на всѣки благочестивъ християнинъ!

Прѣзъ 1868 год. се появилъ другъ сърбски учитель нѣкой си Илия Бранковичъ. Той не можалъ да стои въ Тетово повече отъ два дни, защото българитѣ всичко възможно сѫ направили за неговото вдигание. Слѣдъ тия три личности, сърбски учитель въ Тетово не се появилъ до 1892 год.

Лошитѣ въспоменания отъ сърбскитѣ учители и други нѣкои обстоятелства заставило тетовчани да се посъживатъ малко и захванали по здраво и по право да мислятъ за себе си и за църковно-училищнитѣ си работи.

*
* *

Най старитѣ тетовчани—80—90—95 годишни, не помнатъ въ Тетово да е стѫпилъ гърцки владика по рано прѣди 65 год. отъ днесъ. Това е благодарение нѣкогашния фодализъмъ, както видехме по прѣди. Първия владика дошълъ въ Тетово е Иокимъ Скопский, а подиръ него идвалъ на редко г. Паисий. Гърцкитѣ владици, отъ какъ сѫ стѫпили въ Тетово, сѫ гледали съ меко сърдце и блага душа къмъ българитѣ въ Тетовско и никогашъ не имъ се бъркали въ църковно-училищнитѣ работи, тъй както по другитѣ мѣста. Отъ тукъ тетовчани още прѣди възраждането и до днесъ сѫ имали български свещеници, говоръ и писменость, а въ началото на възраждането сѫ имали вече български училища и учители. Тетово трѣбва всѣкога да исказва признателность къмъ праха на покойнитѣ гърцки владици за гдѣто сѫ били тъй милостиви да оставатъ българитѣ въ тоя край тъй свободни да се развиватъ, ако не искаме да кажемъ, че гърцкитѣ владици били заставени отъ тогавашнитѣ обстоятелства да работатъ така, т. е. да бѫдатъ милостиви и великодушни къмъ тия българи; или же тѣ сѫ се усѣщали слаби да упражнатъ своята сила, когато сѫ могли вече свободно и по начесто да посѣщаватъ страната. Българитѣ въ Тетовско сѫ се чувствували за българи и сѫ пазили народностьта на своитѣ прадѣди и прѣди възраждането. Тѣ не сѫ взели участие по рано, както и другитѣ градове, въ борбата за църковната независимость, а даже това не сѫ показали на дѣло (а сѫ чувствували, че трѣбва да се борятъ) и при издаването на височайший Императорски ферманъ за въстановлението на нашата родна духовна майка — Св. Екзархия въ Цариградъ; това е станало тъй (къспо да се борятъ за черковна независимость) благодарение извънредното благоговѣение на тетов. българи къмъ гърцкитѣ владици и на нѣкои обстоятелства, които по-послѣ сѫ имали твърдѣ пагубно влияние върху ума и духа на тетовчани.

Когато се е разбрало въ Тетовско, че въ Ц/градъ се е въстановила вече бълг. Екзархия, тетовскитѣ българи сѫ се раздвижили и сѫ търсили случай за по скоро да прѣгърнатъ родното си духовно началство — Св. Екзархия. И на това му дошло края. Прѣзъ 1872/3 год. случайно изгаря Тетов. църква. А защото набожнитѣ тетовчани не могли да стоятъ безъ черква, повикали гърцки владика отъ Скопие за да имъ благослови ново мѣсто за служение Богу до като си съградатъ нова черква. Но владиката, незнайно по какви неотложими работи, не е могълъ веднага да дойде, а много закъснѣлъ. Подъ прѣдлогъ на сърдня тетовчани всичкитѣ едногласно захвърлили гърцкото благоговѣение и простиратъ рѫцѣ чакъ въ Ц/градъ за майчино благословение. И тъй църковното отдѣляние на тетовскитѣ българи е станало на 1872/3 год. По примѣра на Тетово всичкитѣ села едно по друго пригърщатъ родната си духовна майка — Св. Екзархия. Гърцкия владика разбралъ и дошълъ въ Тетово. Той се разкрѣкалъ сърдито, проклиналъ и трикрипалъ и, за нещастие на Тетово, сполучилъ да завлече около себе си 150 семейства — сърбскитѣ семейства (6 - 7) отдавна прѣселени отъ Призренъ, а останалитѣ всички простодушни българи уплашили се отъ гърцката проклетия. До края на годината се вразумили много отъ семействата и пригърнали своята дух. майка. Останали подъ Патриаршията само 60 семейства : сърбскитѣ и ония, които сѫ имъ били привързени подъ разни условия (кумове, сватове, а повечето защото съ дължили пари на призренцитѣ, като много богати всичкитѣ). Тѣзи 60 семейства образували гъркоманска община и си имали отдѣлни училища, дѣто сѫ учили дѣцата имъ по български. Прѣзъ 1892 год. въ Тетово се появи сърбската пропаганда. Тя, благодарение 7 тѣ сърбски богаташки семейства, сполучили чрѣзъ разни срѣдства да излъже всичкитѣ патриаршисти българи. Отъ тогава гъркоманската община се прѣобърна и се нарече сърбска. И тъй сърбската община въ Тетово се състой отъ заслѣпени българи, които иматъ и говоръ, и писменость, и пѣсни чисти български.

Отъ сѫществуванието си въ Тетово, т. е. отъ 1892 г. Сърбската пропаганда най усилено работи и употрѣбява непростими срѣдства да влива сърбизъмъ въ нѣкои отъ Тетовскитѣ села. Съ това тя освѣнъ че нищо не спечелва и напразно харчи сѫдбоносни сърбски пари, но и голѣми главоболия тя нанася на правителството, когато тя не може да си истегли паритѣ отъ ония, които сѫ я измамили подъ прѣдлогъ „сърбинъ съмъ, дай пари“! Вѣроятно е, че въ нѣкои отъ тетовскитѣ села има по единъ сърбски учитель депозитъ, нъ тѣхното стоение тамъ е периодическо и стоятъ до тогава, до като тетовския селянинъ казва въ началото на всѣка година: „30 врапге, вранге, брои на една щица и ето съмъ сърбинъ.“ Напоконъ е доказано, че чувствата на народа, езика му татковъ и неговата вѣра нищо не може да ги подкупи и измени, пакъ ако ще и съ най-простия селянинъ нека имаме работа.

* * *

Припознаванието на Св. Екзархия е най-голѣма стѫпка напрѣдъ въ църковно-училищно отношение на тетовчани; отъ тогава вече църковно училищнитѣ имъ работи взели новъ пѫть. Общината дирила вече добри учители, а отъ 1883 год. се отваря нова епоха въ живота на Тет. бълг. училища. Тетовчани взели да гледатъ колко сѫ напрѣднали и процъвтели бълг. училища по другитѣ градища и почнали да бързатъ и се сравняватъ съ тѣхъ. Прѣзъ 1883 год. се здобиха съ единъ добъръ учитель и добра учителка. За първъ пѫть тогава отворили дѣвическо училище. Най-любезно и съ голѣмо възхищение почнали да посрѣщатъ и показватъ най-отличенъ приемъ на новитѣ и добритѣ учители. Всичко почнѫли да жертвуватъ за благосъстоянието и процъвтяванието на училищата си. Прѣзъ 1887/8 се здобили съ забавачница, а прѣзъ 1893 г. отварятъ още едно училище въ Горната-махала на града. Прѣзъ 1884 год., по инициятивата на добритѣ си учители и съ пълно съгласие и възхищение, тетовчани си основаха недѣлно училищно-настоятелство „*Кирилъ Пейчиновичъ*“, което и днесъ сѫществува. То има за цѣль да подпомага на бѣдни ученици и ученички и на много бѣдни български семейства въ града; да дава образование на безграмотни и полуграмотни; да подпомага и на училищата отъ части (общината най-вече се грижи за училищата и пр. пр). Прѣзъ 1895 год. се устрои училищна библиотека, изъ която тетовската младежъ черпи умъ и разумъ. Прѣзъ 1898/9 г., по инициятивата на учителкитѣ, се отвори и женско недѣлно училище, което се посѣщаваше и вѣчно ще се посѣщава отъ благоразумнитѣ тетовчанки, защото въ него тѣ ще добиватъ потрѣбнитѣ и високи знания за жената — майка на человѣчеството: какъ се възпитаватъ дѣцата отъ майката, за да се радва тя на добри и полезни синове въ обществото; какъ стой мѫжа и жената въ обществото и какво благо може да излезе отъ добрѣ възпитана майка — жена; що нѣщо е домакинство, чистота, здравие, хигиена; какъ да се отнася жената съ мѫжа си и обратното; какво значи семейство (челядь), семейна любовь и щастие; какво нѣщо е наука и какви чудеса тя прави по свѣта; какво нѣщо е вѣра, народность кой е този *Кирилъ Пейчиновичъ*—гордость на тетовчани и тетовчанки; какъвъ грѣхъ прави майката, която хладнокървно гледа къмъ домашното и училищното възпитание на синоветѣ си—най-миличкитѣ ѝ до сърдцето, и която не се грижи за образованието имъ; каква врѣда ще има тя отъ тѣзъ ормъчлъци и каква—обществото; що нѣщо е милость и великодушие къмъ бѣднитѣ — нашитѣ подобни; въобще, що нѣщо е злато, срѣбро, свѣтлина на единъ народъ.

Всички тия напрѣдъци дали новъ потикъ на учебното дѣло въ Тетово и днесъ учения и трудолюбивъ тетовецъ засмено вика отъ върховетѣ на Шаръ: „елате да се сравнимъ.“!

* * *

Като имаме прѣдъ видъ чуднитѣ дѣла на *Кирила Иеромонахъ Пейчиновичъ*, изникналъ изъ самото подножие на Шаръ; като имаме прѣдъ видъ прѣдимното състояние на тетовскитѣ българи, цѣлото течение на развитието и възражданието имъ и днешния строй на обществения духъ; като имаме прѣдъ видъ най-стари и нови пѣсни, езикъ и писменость на Тетовско и пр. пр.; като имаме прѣдъ видъ Призрѣнъ, който наричалъ и нарича сега тетовчани бугари, и послѣднитѣ наричатъ тѣхъ сърби; като имаме прѣдъ видъ, найсетнѣ, че правителството ни никога е нѣмало и нѣма писано въ тевтеритѣ си сърби, а булгаръ милетъ, нека ми е позволено да попитамъ, че сърбскитѣ етнографи и историци не праватъ ли грѣхъ, като казватъ, безъ искрица срамъ, че въ Тетовско имало сърби и духа билъ сърбски на тия българи? — Чудно заблуждение! Не се е чуло съ дума народитѣ да се поглъщатъ! Ако това можеше да стане, т. е. съ лафъ да се унищожаватъ народитѣ, то на свѣта нѣмаше до сега да има Турци, Французи, Англичани, Русси, Италиянци и пр. пр., само да кажехме че ги нѣма. Нъ, не се знае, . . . може единъ день сърбската история и етнография да намѣратъ тъзи велика тайна! И тогава. . . Господи чувай и брани, като се издигнатъ тия двѣ сърбски науки изъ дълбочинитѣ на заблуждението и, като прояватъ сънливитѣ глави на бѣлъ свѣтъ, съ полу-ясенъ гласъ ще извикатъ: „Ей, чуджукларъ, бре, булдукъ шейтани я! . . . бу дуняда йокъ имишъ башка миллетъ, освѣнъ сърбитѣ.“! И тогава возмущутся вси язици земни и рекутъ: „аджаибъ! . . . чокъ шей.“!

VII

СТАТИСТИКА

на

ТЕТОВСКАТА КАЗА

No по редъ	Име на градътъ и селото	число на кѫщитѣ		всичко	Забѣлѣжка
		Българ.	Мухамед.		
	I *гр. Тетово и селата му*				
	гр. Тетово	1050	2150	3200	
1	с. Лахце	13		13	Чифликъ е
2	„ Гермо		32	32	
3	„ Порой		80	80	
4	„ Джепчища	10	72	82	
5	„ Едуарце	12		12	
6	„ Сетоле	45		45	
7	„ Отунье	30		30	
8	„ Непрощено	80	20	100	
9	„ Варвара	32		32	
10	„ Лѣшокъ	80		80	
11	„ Брѣзно	70		70	

№ по редъ	Име ма градътъ и селото	Число на кѫщитѣ		Всичко	*Забѣлѣжка*
		Българ.	Мухамед.		
12	с. Слатино	10	50	60	
13	„ Теарце	90	130	220	
14	„ Отушища	30		30	
15	„ Пършовце		30	30	
16	„ Елошникъ	50		50	
17	„ Глоги	30		30	
18	„ Доброще	40	45	95	
19	„ Одри	30	25	55	
20	„ Пръвце		14	14	
21	„ Бѣловища	80		80	
22	„ Вратница	110		110	
23	„ Старо-Село	32		32	
24	„ Ораше		36	36	
25	„ Рогачево	45		45	
26	„ Ягинци	5	42	47	
27	„ Дълбочица		75	75	
28	„ Стража		15	15	
29	„ Котлино		30	30	Чифликъ е
30	„ Иване		16	16	

№ по редъ	Име на градътъ и селото	Число на кѫщитѣ		Всичко	Забѣлѣжка
		Българ.	Мухам.		
31	с. Горанци	10	32	42	
32	„ Рѣжанци		16	16	
33	„ Кървеникъ		32	32	
34	„ Сѣчища		36	56	
35	„ Нераще		85	85	
36	„ Егуновце	16		16	Чифликъ е
37	„ Подбрѣге	20		20	„ „
38	„ Янчища	22		22	„ „
39	„ Прѣлюбища	15		15	„ „
40	„ Шемшово	8	28	36	часть отъ него е чифликъ
41	„ Жилче	35		35	часть отъ него е чифликъ
42	„ Ратан	15	5	20	Чифликъ е
43	„ Озормище	15	5	20	„ „
44	„ Полатица	2		2	„ „
45	„ Саракинци	30		30	„ „
46	„ Радуше		62	62	
47	„ Раотинци	55		55	
48	„ Копаница	18	12	30	часть отъ него е чифликъ
49	„ Туденце	42		42	

No по редъ	Име ма градътъ и селото	Число на кжщитѣ		Всичко	Забѣлѣжка
		Българ.	Мухамед.		
50	с. Спричино	46		46	
51	„ Цѣрово		26	26	
52	„ Ласкарце		50	50	
53	„ Паничари		31	31	
54	„ Роавичъ		20	20	
55	„ Ново-Село—Дерентъ		30	30	
56	„ Мѣрово		30	30	
57	„ Рогле		25	25	
58	„ Копачинъ-Долъ		30	30	
59	„ Трѣбушъ	12		12	
60	„ Чифликъ		35	35	
61	„ Лърце		25	25	
62	„ Добарце		50	50	
63	„ Грумшинъ		60	60	
64	„ Желино		95	95	
65	„ Стримница		46	46	
66	„ Долна-Лѣшница		24	24	
67	„ Горна „		35	35	
68	„ Челопеки	75	190	265	

№ по редъ	Име на градътъ и селото	Число на кжщитѣ		Всичко	Забѣлѣжка
		Българ.	Мухамед.		
69	с. Милетино	28	26	54	
70	„ Блаце	60		60	
71	„ Техово	25	28	53	
72	„ Луковица	16	18	34	
73	„ Соларево		60	60	
74	„ Кърковница		52	52	
75	„ Корита		30	30	
76	„ Стенче	95		95	
77	„ Вълковия	90		90	
78	„ Чеграни		90	90	
79	„ Форино	4	50	54	
80	„ Жеровяни	8		8	Чифликъ е
81	„ Радовци	20		20	„ „
82	„Горно-Седларце		15	15	
83	„Долно-Седларце	5		5	Чифликъ е
84	„ Бърваница	15		15	„ „
85	„ Фалише	8		8	„ „
86	„ Ломница		30	30	
87	„ Гюргьовище		52	52	

№ по редъ	Име на градътъ и селото	Число на кжщитѣ		Всичко	Забѣлѣжка
		Българ.	Мухамед.		
88	с. Горяни	8	34	42	
89	„ Сѣнокосе	5	70	75	
90	„ Градецъ	12	120	132	
91	„ Пирокъ		120	120	
92	„ Богонье		112	112	
93	„ Еловяни		83	83	Селен. сж помаци
94	„ Урвичъ	7		7	„ „ „
95	„ Синичани		42	42	„ говорятъ българско-Арнаутски
96	„ Каменяни		125	125	
97	„ Новаке	6	25	31	
98	„Долна-Палчища	30	30	60	
99	„Горна-Палчища		32	32	
100	„Голѣма-Рѣчица		73	73	
101	„ Малка-Рѣчица		58	58	
102	„ Лисецъ		62	62	
103	„ Гарие		42	42	
104	„ Шипковица		104	104	
105	„ Бродецъ		32	32	
106	„ Вешале		84	84	
107	„ Бозовци		63	63	
108	„ Селце		94	94	

№ по редъ	Име на градътъ и селото	Число на кѫщитѣ		Всичко	Забѣлѣжка
		Българ.	Мухам.		
	II *Гостиваръ и селата му:*				
1	**гр. Гостиваръ**	28	890	918	
2	с. Тумчевища	22		22	Часть отъ него е чифлкъ
3	„ Неготино	4	30	34	
4	„ Добридолъ		125	125	
5	„ Топлица		22	22	
6	„ Калища		75	75	
7	„ Пожарани	62	44	106	
8	„ Прошовце		12	12	
9	„ Галати	38		38	
10	„ Врапчища	35	260	295	
11	„ Ново-Село	22		22	
12	„ Враньовци		65	65	Селенитѣ говорятъ бълг. и турс.
13	„ Зубовци	85		85	
14	„ Дебреше	50	60	110	
15	„ Здунье	8	60	63	Часть отъ него е чифликъ
16	„ Лѣшница	26		26	
17	„ Долно-Еловци	52		52	

№ по редъ	Име на градътъ и селото	Число на кѫщитѣ		Всичко	*Забѣлѣжка*
		Българ.	Мухам.		
18	с Горно-Еловци	54		54	
19	„ Печково	42	12	54	
20	„ Равенъ		54	54	
21	„ Врутокъ	52	51	103	
22	„ Турско-Рѣчани		155	155	
23	„ Оркюше	2	43	45	
24	„ Поляни	20	10	30	Тия 5 села съ едно име сѫ извѣстни - село *Духъ*
25	„ Брѣзовецъ	40		40	
26	„ Чаяни	8	12	20	
27	„ Балабанъ	20	10	30	
28	„ Ярчевища	40		40	
29	„ Маврово	180	2	182	
30	„ Никифорово	80		80	
31	„ Леуново	105		105	
32	„ Пърѫдново село	34		34	
33	„ Сушица	30		30	
34	„ Цѣрово	36		36	
35	„ Срѣдково	46		46	
36	„ Таймища	74		74	

No по редъ	Име на градътъ и селото	Число на кжщитѣ		Всичко	Забѣлѣжка
		Българ.	Мухам.		
37	с. Гьоноица	16	35	51	
38	„ Митрови-Кърсти	22		22	
39	„ Лжкавица		75	75	
40	„ Сърбиново		88	88	
41	„ Падалища		42	42	
42	„ Желѣзно-Рѣчани	75		75	
43	„ Кяфа		18	18	
44	„ Страняни		50	50	
45	„ Търново		85	85	
46	„ Куново	36		36	
47	„ Малко-Турчани		16	16	
48	„ Голѣмо „	48	16	64	
49	„ Лопушникъ		26	26	
50	„ Сибница		35	35	
51	„ Долна-Баница	16	45	61	
52	„ Горна „	4	63	67	
53	„ Балинъ-Долъ	25	32	57	
54	„ Чайле	32	28	60	

VIII

НАРОДНИ ПѢСНИ И ПОГОВОРКИ
ИЗЪ ТЕТОВО И ТЕТОВСКО

(Сбирка на † Андрей Стояновъ)

I

Држъ се мосте не лелей се
Да проминатъ юнацитѣ,
Юнацитѣ съ атоитѣ.
Држъ се мосте не лелей се
Да проминатъ не'ѣститѣ,
Не'ѣститѣ съ герданитѣ.
Држъ се мосте не лелей се
Да проминатъ дѣвойкитѣ,
Дѣвойкитѣ съ дароитѣ.
Држъ се мосте не лелей се
Да проминатъ дѣчицата,
Дѣчицата съ аганцата.
Држъ се мосте не лелей се
Да проминатъ старцитѣ,
Старцитѣ и старицитѣ.

II

Стойнице бѣло цвѣтье,
Не оди рано па вода!
Рано е вода студена
Ржкитѣ ке ти помрзнатъ,

Пърститѣ ке ти отърпнатъ,
Пърстени ке ти се изронѣтъ!
Да не те кара майка ти,
Да не ти нарани сърцето,
Да не ти повѣне лицето!

III

На трънъ сумъ заспало, майке,
На трънъ сумъ прѣспало!
Сонъ сумъ сонило, майке,
Сонъ за едно лудо младо!
Отъ лице му, мила майке,
Отъ лице му, ясно слънце уѣе!
Отъ уста му, сладокъ медъ тече!
Кога оди, мила майке,
Кога оди, ладенъ вѣтрецъ вѣе!
Кога збори, сладка майке,
Кога збори, билбилъ пиле пѣе!

Вила оро Ангелина,
Го извила на високо,
На високо в'Шаръ Планина!
Другачки му заблазнуватъ:
Блазе тебе, Ангелино!
Що си имашъ свилно руо!
Али ти го майка прѣла?
Али ти го татко купилъ?
Али ти го братецъ донелъ?
Богъ ви чувалъ, мои другачки!
Ни ми го е майка прѣла,
Ни ми го е татко купилъ,
Ни пакъ ми го братецъ донелъ!
Туку сумъ го сама прѣла,
Сама прѣла, сама ткала!

Излѣзи запѣй, злато лѣяно!
Излѣзи запѣй, горѣ надъ селото,
Горѣ надъ селото, въ каменитѣ,
Въ каменитѣ, въ грагоритѣ!
Какъ да излѣза що си не смѣя,
Що си не смѣя отъ невѣрникотъ,
Отъ невѣрникотъ любовникотъ!

Майка, стара ле майке!
Когай ке ти умрѫ
Тугинъ да ми викашъ,
Тугинъ да ми викашъ, майке,
Дуръ отъ туга земя!
Гробъ да ми копа, майке,
Съ четири врата!
Едната врата, майке,
Отъ кѫдѣ слънце уѣе!
Втора врата, майке,
Отъ кѫдѣ мѣсецъ уѣе!
Трета врата, майке,
Отъ кѫдѣ вѣтрецъ вѣе!
Четвъртата врата, майке,
Отъ кѫдѣ бекяръ гледа!

Море цвѣке цариградско,
Отъ Цариграда допратено!
Въ срѣде село посадено,
Съ Божа роса оросено!
Да се сѣтятъ юнацитѣ,
Юнацитѣ тугенцитѣ!
Оскапели дѣвойкитѣ,
Дѣвойкитѣ туешнитѣ:
Коя двѣста, коя триста,
Бѣло-лика три иляди
Църно-ока петь иляди!

Кажи Неве, кажи керко!
Кое село ти е тебе мило?
Ай ми е мило, нане, Вълковие,
Вълковие, нане, подгория!
Туе вървать, нане, Станболджие,
Станболджие, нане, паралии!
Тие посать, нане, шаръ шамие,
Шаръ шамие, нане, цървени емении.

Що седить людо сѣднало
Со здрава глава вързано
Со тънка бѣла шамия?
Али е отъ вино пияно?
Али отъ ракия бекрия?
Ни ми е отъ вино пияно,
Нито отъ ракия бекрия!
Вездень по поле шетало,
Си загинало тевтеротъ,
Що бѣше красно написанъ:
Отъ юнацитѣ лицето,
Отъ неѣститѣ устата,
Отъ дѣвойкитѣ очитѣ!

Подучила се Митана
Рано да оди на вода.
Подучило се лудото
Рано да оди на дърва.
Си го загледа Митана
Лѣтни Митана да бѣга,
Прѣпна я запна кѫпина
За тая тънка кошуля!
Люто Митана прокълна:
Пущи ме пуста кѫпино,
Огень ти коренъ изгорилъ!
Отговара ми лудото:

Дръжъ я, кѫпино, не пущай,
Въ уста вода ке донесамъ
Коренотъ ке ти навадамъ!

Дѣвойче бѣло, излѣзи вамо!
Излѣзи вамо, фати ми коньотъ,
Фити ми коньотъ, смѣтни му сѣдло
Паднала роса - не можа боса!
Продай си коса - земи си бѣли,
Земи си бѣли - купи си чели!
Дѣвойче бѣло, излѣзи вамо!
Паднала слана - не можа сама!
Продай си лико - купи ме мене,
Купи ме мене—не оди само!

Пропукнала Шаръ-планина Калино!
Калинъ - вилинъ вито перо зелено,
Подфатила три овчари Калино!
Калинъ - вилинъ вито перо зелено,
Првий му се милно молитъ Калино!
Калинъ - вилинъ вито перо зелено,
Пущай мене Шаръ-планино Калино!
Калинъ - вилинъ вито перо зелено,
Заръ ме чакатъ стара майка Калино!
Калинъ - вилинъ вито перо зелено,
Вторий му се милно молитъ Калино!
Калинъ - вилинъ вито перо зелено,
Пущай мене Шаръ-планино Калино!
Калинъ - вилинъ вито перо зелено,
Заръ ме чакатъ до три сестри Калино!
Калинъ - вилинъ вито перо зелено,
Третий му се милно молитъ Калино!
Калинъ - вилинъ вито перо зелено,
Пущай мене Шаръ-планино Калино !

Калинъ - вилинъ вито перо зелено,
Заръ ме чакатъ моя либа Калино!
Калинъ - вилинъ вито перо зелено.

Старо старче круши чука,
Двѣ дѣвойки му ги бера,
Ей дѣвойки, двѣ дѣвойки!
Не берите моитѣ круши,
Алъ ке слезамъ тамо долѣ
Ке ве земемъ и обѣтѣ.
Ай гиди старче, старо старче!
Утепай си бабицата,
Запали си кукицата,
Заколи си кученцето,
Утепай си маченцето,
Обричи си брадицата
Ке те земемъ обѣтѣ.
Се излъжа старо старче
Си утепа бабицата,
Си запали кукицата,
Си заколи кученцето,
Си утепа маченцето,
Си обричи брадицата,
Па отиде при дѣвойки
Ей дѣвойки земите ме,
Земите ме и обѣтѣ.
Айде старо-харо отъ туека
Си утепалъ бабицата,
Си запалилъ кукицата,
Си заколилъ кученцето,
Си утепалъ маченцето,
Си обричилъ брадицата,
Си се сторилъ како пърле,
Како пърле остриженo.

Слънце ми е на заодба
Юнаку душа на раздѣлба
До глава му стара майка
Сълзи рони горко плаче
Юнакъ майки жално збори,
Жално збори, тъжно праша:
Колко ке ме, майко жалишъ?
Ке те жала, а мой синко,
Дордѣ главня листъ да пущи
Да се стори орманище,
Дѫбравице, ливадище,
Да го сѣчатъ юнацитѣ,
Да го косатъ бекяритѣ
Да го бератъ не'ѣститѣ
Ручекъ да носатъ дѣвойкитѣ!

Митано моме, Митано
Когай на вода ке идешъ
Менѣ аберъ да сторишъ,
И я со тебе да дойдамъ
Стомнитѣ да ти доземамъ (2)
Рукитѣ да ти отмѣнимъ (2)
Снагата да ти отморимъ.

Собрале ми се набрале
Ситѣ моми долнички
На гумнята беглички (и)
Моми се воратъ и зборатъ
Кой да ни одитъ на вода?
Вида ке одитъ на вода,
Цвѣта ке одитъ на цвѣте,
Грозда ке одитъ на грозде.
Вида ми пойде емъ дойде,
Цвѣта ми пойде емъ дойде,
Грозда отиде не дойде
Ми я фатилъ младъ пѫдаръ.

Писна ми Грозда въ гласои:
Леле пѫдарче младо бекярче
Елъ си отъ земя никнало,
Елъ си отъ Бога паднало,
Елъ си отъ майка родено.
Ни сумъ отъ земя никнало,
Ни сумъ отъ Бога паднало
Стара ме майка родила,
Со прѣсно млѣко доила,
Со цървено вино поила.

Шарено, моме, везено
На срѣдѣ друми сѣднало
Здрава си глава вързало
Со тая мушамъ марама,
Туе му дойде лудото,
Върви си лудо по друми
Я не сумъ моме да зборимъ
Токо сумъ моме дадено.
Бурма сумъ пърстенъ чинало,
Я не я жалимъ бурмата.
Токо го жалимъ писмото,
Що писмо бѣше писано!
Отъ дѣйчинята вегитѣ,
Отъ невѣститѣ очитѣ,
Отъ бекяритѣ лицето.

Пѣтлитѣ пѣятъ день ми се денитъ,
Пущай ме, бѣла Митро, да станемъ.
Нашитѣ пѣтли отъ вечерь пѣятъ,
Почекай, лудо-младо, поспавай,
Полюбай бѣло лице Митрино.
Гускитѣ грачатъ день ми се денитъ
Пущай ме, бѣла Митро, да станемъ.

Нашитѣ гуски отъ вечерь грачатъ,
Почекай, лудо-младо, поспавай,
Полюби бѣло лице Митрино.

* * *

Стамено, моме, Стамено!
Слушай що вели самъ беготъ:
Сарайотъ ке го продаде
Стамена не я остава.
Колко що вреди сарайотъ
Стамени вреди снагата.
Колко на атотъ плочитѣ
Стамени вредатъ очитѣ.
Колко на атотъ гривата
Стамени вреди косата.

* * *

Биле ми бере бѣла Бѣляна,
Биле ми бере край Бѣло-море.
Биле ми бере емъ сълзи рони,
Емъ сълзи рони за мѫжко дѣте.
Туе промина юнакъ приморянецъ,
Па ми я праша бѣла Бѣляна.
Що берешъ туе бѣла Бѣляно?
Охъ! не прашуй юнакъ приморянецъ,
Я си имамъ едно мѫжко дѣте
Денѣ ми трае, нокѣ ме плаче.
Я ке ти дадемъ биле, Бѣляно,
За твоето мѫжко дѣте
Нокѣ да трае, денѣ да плаче.
Я приближи се до бърза коня
И подади ми дѣсна си рѫка.
Се изл҃жа бѣла Бѣляна,
Си подаде дѣсната рѫка,
Си я фати юнакъ приморянецъ,
Си я фърли на бърза коня,
Си я однесе на далекъ на далеко.

Прѣфърлила се Кѫпина
Прѣку висока планина,
Со златарина збореше:
Ой, златарино, побратиме,
Али е кованъ герданотъ?
Кованъ е кованъ, невѣсто,
Уще не е полѣанъ
Мало ми злато не стигна.
Прѣфърлила се Кѫпина
Прѣку висока планина,
Со златарина збореше:
Али е кованъ пърстенотъ?
Кованъ е кованъ, дѣвойко,
Уще не е полѣанъ
Алтани не ми стигнаа.
Прѣфърлила се Кѫпина
Прѣку висока планина,
Со терзия збореше:
Ой, терзийче, побратимче,
Али е кроенъ елекотъ?
Кроенъ е кроенъ, дѣвойко,
Уще не е дошиенъ—
Асъ сърма не ми достигна.

Мѫгла, мѫгла, нане ле, во полето,
Менѣ тѫга, нане ле, за момето,
Дѣка ми го, нане ле, не дадоа,
Го дадоа, нане ле, близумъ село,
Близумъ село, нане ле, у маало,
Близумъ село, нане ле, у кумои,
Ме вика, нане ле, кумъ да бида,
Жалъ ми бѣше, нане ле, срамъ ми бѣше,
По си пративъ, нане ле, мойтъ братецъ.

Стемнило ми се смжглило,
Испративъ моме на вода
Загрѣшило моме пжтища,
Искочило горѣ въ планина
На Димовото бачило.
Овчари овци мълзеа,
Козари кози доеа,
Коняри коне чешаа
Кога си момето видеа
Свитѣ на поги станаа.
Овчари, море, овчари
Сѣдете овци мълзете,
Козари, море, козари
Сѣдете кози доете,
Конетѣ, коняри, чешайте
Не сумъ за свитѣ дойдено,
Туку сумъ за едно дойдено
Тукъ за Димчета Кеая!
Излѣзи, Димо, излѣзи —
Два збора да ти прозбора,
Сърцето да ти изгора.

Що видовъ, мамо, що видовъ
Три луди млади момчиня;
Едното, мамо, едното, —
Едното бѣше влайнче;
Другото, мамо, другото —
Другото бѣше гъркинче;
Третьото, мамо, третьото —
Третьото бѣше бугарче.
Влайнче, мамо, влайнче —
Влайнче мощне рубайлио;
Гъркинче, мамо, гъркинче —
Гъркинче мощне парайлио;
Бугарче, мамо, бугарче —
Бугарче яко севдайлио.
Рубата, мамо, рубата —

Рубата ке се искине;
Паритѣ, мамо, паритѣ —
Паритѣ ке се изарча;
Севдата, мамо, севдата —
Севдата сѣди до вѣка.

Излеговъ да се рашетамъ, леле,
Излеговъ да се рашетамъ
Низъ лозе, низъ бѣло грозде, леле,
Тамъ найдовъ моме граянче, леле,
Подъ бѣли чадъръ седеше, леле,
Господа си го молеше, леле,
Господе мили, Господе, леле,
Земята да я помиришъ, леле,
Момитѣ да се омѫжа, леле,
Момцитѣ да се ожена, леле,
Подскокна, Стоянъ, подрипна
Оттаде Кале-градище,
Да виде, Стоянъ, да виде
До три моми убаи.
Едната бѣше влайнка,
Другата бѣше гъркинка,
Трекята бѣше бугарка.
Влайнка вели говори:
Земи ме мене, Стояне,
Я ке ти много стока донеса
До двѣста рала чорапи!
Гъркинка вели говори:
Земи ме мене, Стояне,
Я ке ти много стока донеса
До триста гуни ресачки!
Бугарка трае не збори,
Бугарка стока не кажа.
Самъ се Стоянъ прозбори:
Да земамъ, мамо, бугарка,
Бугарка много убаа,
Бугарка Богу угодна.

Елено моме убаво
Ай да се двамата землеме.
Ей гиди лудо-будало
Како ке се двама земеме
Когай сме пуста роднина:
Татко ти, татко ми два брата,
Майка ти, майка ми етърви!
Елено моме зелено
Дълбоко море дно нѣма,
Високо небе гледъ нѣма,
Ситниотъ песакъ брой нѣма,
Широко поле одъ нѣма,
Сугаре ягне грѣхъ нѣма,
Убаво моме родъ нѣма,
Ай да се двата земеме!

Цървенъ-бѣли трандафиле
Що ти бѣше да викаше
У зло врѣме, у тъмнини,
Далъ те огенъ изгорило,
Илъ те вода залѣяло.
Ни ме вода залѣяло,
Ни ме огенъ изгорило —
Ме викаа глава да бидемъ,
Глава да бидемъ на момитѣ,
На момитѣ, на момцитѣ.
Я не знаемъ ни двѣ, ни три,
Я не могѫ глава да бидемъ,
Глава да бидемъ на момитѣ,
На момитѣ, на момцитѣ.

Садила Яна ранъ бѣлъ босилекъ,
Ка го садила не го видела,
Босилекъ се стори гора зелена,
Айде поле широко.

Туе пройдоа три луди-млади
Ги прашуе Яна али све женети,
Айде али све ергени?
Двойцата мълча не збора,
Единиотъ вели говори:
Я съмъ, Яно, женето,
А що съмъ се женило —
Жената ми е църна панукла
Кукята га мѣте, кътотъ го не мѣте,
Гюбрето бере на срѣдъ кукя
Печурки да никна
Коматъ да мѣси.
Дѣтето го мие неразвиено,
Главата си мие нерасплетена,
Водата бере киселецъ да мѣси!
Турай га нея, лудо,
Земи ме мене.
Ка (какъ) да я туримъ, Яно,
Со мужко дѣте?

Сѣдеше, Стоянъ, пиеше
На мала врата въ градина
Подъ киселата ябълка.
Туе промина момето
Со бѣло ведро на глава,
Со златна руба на снага.
Подскокна, Стоянъ, подрипна,
Па ми докачи ябълче,
Па ми фърли, по моме,
Не загоди момето,
Най си загоди ведрото.
Овде юнакъ не женетъ, Лазаре
Овде юнакъ не женетъ,
Женете го, женете, Лазаре,
Зере ке ви отбѣгне, Лазаре,
У двѣ, у три планини, Лазаре,

Тамо мома ке найде, Лазаре,
Тамо мома ке найде,
По бѣла отъ снѣготъ, Лазаре,
По работна отъ вила, Лазаре,
По работна отъ вила.

Снощи минавъ край църковище,
Край църковище, край гробовитѣ,
Край гробовитѣ, край селфинитѣ
Тамо видовъ до два гроба нови,
Два гроба нови, два погребани,
На гробовитѣ до двѣ ламбади,
На ламбадитѣ до два ангела,
Ангелитѣ жално поеа,
Жално поеа, люто кълнеа:
Богъ да бие тѣзъ айдуци,
Що погубиа тѣзъ юнаци.

*

Поговорки:

Стани куме да седне кумата.
По край суото гори и суровото.
Опакото крѣпи лицето.
Кѫдѣ отишолъ коньотъ и оглавотъ нека иде.
Касапското куче овце не чува.
Дойде умотъ, ама отиде кумотъ.
Кому щета, тому чпота.
Све сватои у кумотъ гледаа.
Ново сито на клинъ виси.
Колко ти е чергата, толко пружи ги ногитѣ.

Гатанки:

Викнала Вида отъ висока рида: не ме брани отъ кучето, а ме брани отъ кокошки.

Самъ царь у зелено, а момцитѣ у цървено.

КНИГА ВТОРА

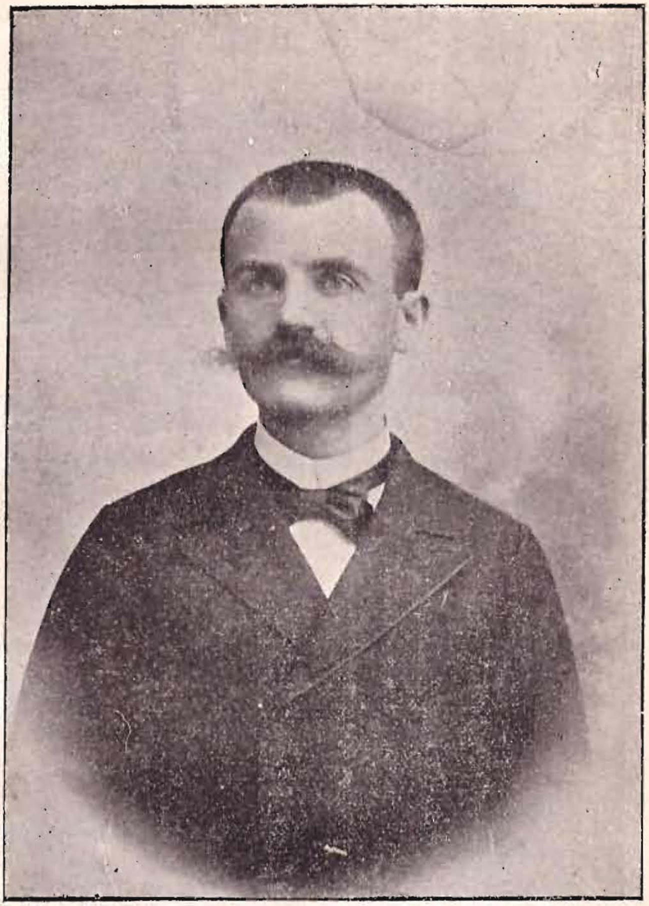

Съ хиляди хорица,
Не щѫтъ се мамятъ,
Съ години да викатъ:
—Вѣчна ти память!

† Андрей Стояновъ

8-й Юний 1865 год. — 14-й Септемврий 1898 г.

† Андрей Стояновъ

Прѣзъ послѣдната четвъртъ на настоящето столѣтие, втори *Кирилъ Пейчиновичъ* за Тетовско се явява въ лицето на *Андрей Стояновъ*. Първия се появилъ и работилъ за народа въ началото на настоящето столѣтие, а втория — въ края на сѫщото столѣтие: дѣдо *Кирилъ* започналъ народното възраждание на българитѣ въ Тетовско и го турилъ на извѣстно процъвтявание, а *Андрей* го посрѣща и допълва, като тури край на всичко. *Кирилъ и Андрей* вървать право пропорционално по дѣятелностьта и заслугитѣ си въ първитѣ и послѣдни врѣмена и обстоятелства на едно и сѫщо столѣтие. И тъй, честьта и славата на едно много важно столѣтие за българитѣ въ цѣло Тетовско се пада на двама мѫже: на *Кирила Иеромонахъ Пейчиновичъ* и на *Андрей Стояновъ*.

А. Стояновъ е роденъ въ Габрово (България) на 8-ий Юний 1865 отъ много бѣдни и честни родители— Стоянъ и Мария. Послѣднитѣ, като сѫ забѣлѣжили дарбитѣ и наклонноститѣ на своя първороденъ синъ, съ мѫки и старания сѫ сполучили да му дадѫтъ пълно гимназиялно образование. Андрей съ пъленъ успѣхъ е свършилъ курса на Габровската Реална Гимназия прѣзъ 1884 год. Като ученикъ, той заемалъ първо мѣсто между всичкитѣ ученици въ Габр. Гимназия, и за това, много билъ обикнатъ отъ професоритѣ си, които, още тогава, били забѣлѣжили въ него ясни лѫчи на благонадѣжденъ бѫдѫщъ мѫжецъ. Андрей не ималъ възможность до продължи образованието си въ нѣкое по висше учебно заведение; това е било противъ неговата горѣща воля и наклонность, нъ волею и неволею, той трѣбвало да се опрости съ училищата като студентъ. Прѣдъ него вече стояли общественнитѣ бури, срѣщу които, трѣбвало да си покаже своето мѫжество и ползотворното и морално геройство; а за по нататъшното развитие на умственнитѣ си дарби и способности, той избралъ свѣтлия пѫть на самоусъвършенствованието и се спуска къмъ него най-распалено, гдѣто и постигна цѣлитѣ си: стана човѣчецъ съ обширно енциклопедическо знание и се испрѣчва въ обществото съ просвѣтенъ и развитъ умъ, съ възвишенъ и самостялеленъ характеръ.

Андрей Стояновъ избралъ за занаятъ учителското звание, нъ не да се прѣпитава отъ него, а за да покаже истинското му и свято значение. Прѣдвожданъ отъ тая и други виши цѣли на своя животъ, той, като се опростилъ еднѫжъ за винаги, съ околнитѣ си: баща и майка, братя и сестри, най блиски до сърдцето и душата си, и като хвърля рѣшително и послѣднитѣ си погледи къмъ милото си бащино огнище, тръгва къмъ пѫтя, който му билъ опрѣдѣленъ отъ Провидѣнието. Андрей бѣ Гл. учитель на бълг. училища по разни градове въ отечеството ни, именно: въ Воденъ, Тетово, Струмица, Енидже-Вардаръ и въ Солунъ, като учитель и надзиратель, а въ Скопие, като инспекторъ на бълг. училища въ Св. Скоп. бълг. епархия. Кѫдѣто и да се явеше, Андрей най-усърдно и добросъвѣстно испълняваше високитѣ си длъжности, и на всѣкѫдѣ той показваше истински примѣръ на смиренность, самоотверженность, прѣдприемчивость, кротость и пр. пр. Благодарение на тия си качества, той добиваше симпатията на всички, които бѣха до и около него. Да помага на училищата и на своя народъ бѣше високата негова идеа и той това показа нагледно съ многозаслуженитѣ си дѣла, които принесе по оняя краища, гдѣто му падаше да работи. Въ отношенията си къмъ всѣкиго той бѣше истински любезенъ, и всѣкога, съ пълна готовность, се стараеше да помога на ония, които се нуждаяха отъ неговата помощь. За бѣднитѣ и млади ученолюбиви дѣчица — българчета, Андрей бѣше истински благодѣтель, като имъ помагаше да слѣдватъ въ нѣкое училище. Готовъ бѣше той постоянно да се труди, да чисти и облагородява духътъ и сърдцето на окрѫжающитѣ го, които виждаха въ лицето му неоцѣнимъ родолюбецъ и рѣдъкъ прѣобразователь на всичко гнило и калпаво. Съ силата на волята, мѫжеството и търпението си, Андрей направи чудни прѣобразования въ училищния и общественъ животъ на българитѣ, при които той се подвизаваше, и направи да възтържествуватъ неговитѣ ползотворни дѣла, които днесъ сѫ доста чувствителни.

Андрей Стояновъ

въ гр. Воденъ.

За първъ пѫть А. Стояновъ бѣ учитель въ гр. Воденъ. Той тамъ стоя двѣ години: прѣзъ 1884/5 и 1885/6 уч. год. Тъкмо тогава градътъ Воденъ се нуждаеше и диреше дѣятеленъ човѣкъ, който да може да помогне на жизненитѣ му нужди и го опѫти къмъ напрѣдъка. Въ лицето на Андрей, Воденъ ощастливи исканията си и никакъ той не се излъга, че прие Стоянова още отъ началото съ най голѣмо въсхищение.

А. Стояновъ, прѣзъ двѣ годишното си Гл. учителствувание, принесе неоцѣними добрини на гр. Воденъ и воденско. Съ старателни грижи, той употрѣби силитѣ и способноститѣ си и сполучи да обѣдини воденчани, да подкрѣпи и повиши училищата имъ и имъ даде правилния пѫть на истинското процъвтявание. Показа и влѣя по мѣжду воденчани братска любовь и благодѣтелно съгласие. Воденчани въ лицето на Андрей гледаха „чадо на просвѣтата“ и тѣ рано и рано съгледаха въ него способноститѣ и добритѣ му качества, като на човѣкъ, който не мислеше за себѣ си, а за длъжностьта си и доброто на работата си. Отъ тамъ се започва неговата популярность, която отъ день на день почна да зима по-голѣмъ размѣръ.

Воденско никога нѣма да забрави заслугитѣ на дѣеца си Андрей Стояновъ!

Андрей Стояновъ

въ гр. Тетово.

А. Стояновъ се явява въ гр. Тетово прѣзъ 1886/7 уч. год. и стоя тамъ на непрѣкъсната работа до 1893/4 уч. год. Въ Тетово той намѣри широко поле за дѣятелность, и тукъ Андрей показа своето велико достойнство на рѣдъкъ и идеяленъ човѣкъ—българинъ.

Както видехме по прѣди, въ народното възраждание на Тетовскитѣ българи, слѣдъ смъртьта на Кирила Иеромонаха Пейчиновича за дълго не е имало кой да застѫпи мѣстото му, т. е. нѣмало е човѣкъ като Кирила, който да подкрѣпя и буди тетовскитѣ българи; пакъ освѣнъ това, по-сетнѣ появили сѫ се нѣкои обстоятелства, които сѫ много попрѣчили върху умственния напрѣдъкъ на тия българи. Това сѫ главнитѣ причини, щото повратно, единъ видъ, довело тетовскитѣ българи въ полузаспало състояние. Въ такъво едно състояние, Андрей намѣри Тетово и Тетовско, Гостиварь и Гостиварско. На него, обаче, прѣдстоеше да посъбуди и свѣсти тия българи, да ги опѫти към развитието и да имъ покаже правилния пѫть на просвѣщението. Това дѣло бѣ велико и толкозъ мѫчно, нъ А. Стояновъ геройствено и съ пълна сполука извърши това, като запечати паметьта си съ великолѣпенъ вѣнецъ на заслуги, безъ ни най-малко да се стрѣмеше за честь и слава. И тъй на А. Стояновъ въ Тетово ще гледаме като на народенъ дѣецъ, който много заслужи на Тетово и Тетовско, на

Гостиваръ и Гостиварско — на една цѣла страна, т. е. на всички ония българи, заселени по двата брѣга на шуместия Вардаръ въ най-горното му течение.

Още слѣдъ като А. Стояновъ обърна погледитѣ си къмъ мрачния покривъ на цѣлата страна, подкачи да храни въ дълбочинитѣ на сърдцето си благотворното желание на распаленъ и ползотворенъ трудъ. Той подкачи отъ начало и до край чуднитѣ си дѣла, и като свѣткавица се явяваше и свѣткаше по ония затънтени краища, гдѣто още не отбираха отъ кръстъ и вѣра Христова, до като расцѣпи тъмния мракъ, и вмѣсто него, всѣя свѣтлина. Като човѣкъ работникъ, Андрей обикна страната, защото тукъ той можеше да си искаже искуството на родолюбецъ и дѣецъ. Въ неговатата душа бѣше се отпечатило Тетовско и Гостиварско, за които той мислеше да работи и помага, а пакъ самъ той стана „душа“ на страната. За да покаже по нагледно, че той до животъ иска тукъ да стои и работи, показа отличния му постѫпъкъ, като се ожени за дъщерята на едно видно семейство Будимовъ въ Тетово; и отъ тогава той се нарече тетовски житель. Това негово прѣдупрѣждение направи тетовчанитѣ пакъ и всичкитѣ околни съ по-заинтересовано око и съ пълна самоувѣреность да погледнатъ къмъ пратения си отъ Провидѣнието мѫжъ-дѣецъ.

Подкрѣпа на умеренитѣ си сили и утѣха въ спорнитѣ си минути, които той тъй често срѣщаше, Андрей намираше въ величието на Шаръ и покрай чуднитѣ извори на Вардаръ; а когато си напумнуваше за тежкитѣ минути, че е далечъ и далечъ отъ 'родния си милъ край, той се чудно спокоеше, че се намира при братя, па които умно и достойно заслужи. — Той се радваше на сладкитѣ плодове на своя многожертвенъ трудъ; въ тѣхъ той живо съглеждаше, като прѣзъ панорама, и братя, и роднини, и огнище бащино, и родина, и всичко за което гори и милѣе душата и сърдцето на далечния странникъ.

Въ по затънтенитѣ тетовски села, гдѣто Андрей носеше букввари за дивитѣ и невидели книга селянчета и показваше имъ, че сѫ писани на татковия имъ езикъ, той ето какъ почнуваше проповѣдитѣ си между селянитѣ: „братя, учението е свѣтлина, сила и злато за всѣки човѣкъ, който бѣга отъ учението — бѣга отъ доброто и свѣтлината. . . . . .“

Нѣкои отъ селянитѣ загрижено му говореха:

— Ние селянитѣ сме забравили да мислимъ за себе си като за цѣлокупно общество, като за единъ народъ, и отъ това излаза дѣто селата ни всѣкидневно сиромашѣятъ и умаляватъ. Ние мислимъ само какъ да добиемъ нѣкоя и друга пара, и ако сполучимъ това, ядемъ и пиемъ, и се веселимъ безгрижно, като даваме часть отъ късая си на всѣкиго, който би ни поискалъ, безъ да мислимъ и разсъждаваме за нѣща вънъ отъ този кржгъ. Наший животъ тече по много кривъ пжть. Ние съвършенно сме забравили, че безъ общо благодѣнствие нѣма частно благо, че дѣто нѣма съединение и братство тамъ нѣма сила, нѣма и щастие.

А той отговаряше на загриженитѣ селяни:

— Въ живота на народитѣ има тъмни страници, но тѣ не всѣкога показватъ, че народа върви къмъ погубвание. Богъ е наредилъ нищо да се не губи въ вселената и даже най-грозното гниение не е унищожение, а подновление. Истина е че ний българитѣ прѣминуваме сега прѣзъ единъ отъ тъмнитѣ моменти на живота си, но не вървимъ къмъ погубвание, защото имаме много срѣдства, които ще донесатъ подновлението и възражданието ни. Ние сме честити, че въ широката отоманска империя, имаме свои учители, които знаятъ да водятъ братята си къмъ развитието и напрѣдъка имъ. И нашитѣ българи на всѣкждѣ изъ отечеството ни ежедневно доказватъ, че умѣятъ да вървятъ по духа на своитѣ учители и се стрѣматъ да работатъ за напрѣдъка си. Всички знаемъ и слушаме до колко се размножиха нашитѣ училища прѣзъ послѣднитѣ години;

а училищата сѫ извора на всѣко добро. Народъ, който обича учението има бѫдѫще и върви право къмъ своето добро.

Духа и стрѣмленията си, — да се развиватъ селянитѣ и да имъ се отварятъ училища, Андрей се стараеше да влива въ душата на всѣки българинъ, като се обръщаше съ тия думи:

— Всѣки бълг. учитель и свещенникъ, и всѣки по развитъ българинъ сѫ длъжни да показватъ ползата и значението отъ учението и всѣки пѫть да се трудатъ и убѣждаватъ селенитѣ да си отварятъ училища. Нѣма по благородно нѣщо отъ това да стане нѣкой причина да се отвори въ нѣкое село училище! Да направи нѣкой това, то е да отвори очитѣ на селянитѣ и да пролѣе свѣтлина въ умоветѣ имъ. Колко добрѣ щѣше да се осѣти и всичкий народъ, и всѣки българинъ, ако да можахме да напълнимъ всичкитѣ села съ училища! Прѣзъ всичкитѣ врѣмена благосъстоянието на всѣки народъ е било пропорционално на любовьта му къмъ учението. Това като е тъй, то е очевидно, че всѣки разуменъ българинъ е дълженъ да работи и да помага, кой какъ може, за просвѣщението на милия си народъ.

Къмъ твърдо консервативнитѣ и заблудени глави, той се обръщаше така:

— Ние не живѣемъ, както сѫ живѣели родителитѣ ни, защото Богъ е наредилъ така. Който вика, че на жената, или на мѫжа не трѣбва учение, той излиза съ Бога да се бори, а който влиза въ борба съ Бога, азъ за него не щѫ да говора, а го оставамъ да прави каквото ще — такъвъ юнакъ самъ ще си строши главата! Учението е нужно за всички — и за мѫжетѣ, и за женитѣ. Нека всѣки българинъ разбере тая истина и нека всѣки даде момичето на училище, дѣто то ще научи много хубави и полезни нѣща; ще развие ума си и разширочи мисъльта си; ще научи право да разсъждава и право да гледа на всичко въ свѣта. Нека всѣко момиченце иде редовно 5—6 години (още по хубаво е ако ходи 10 год.) въ училището, а слѣдъ като излезе отъ тамъ, нека майка му го научи да готви хубаво, да тъче, да отгледва градински цвѣтя и зеленчуци, да крои и шие, да мѣси добъръ хлѣбъ и пр. и пр. Подиръ това то ще е вече на 18-20 год., когато е врѣме вече и да се омжжи. Който така направи съ момиченцето си, нека бжде увѣренъ, че свѣта ще го ублажава, защото е направилъ отъ дъщеря си умна жена и добра домакиня. А който не даде момиченцето си на училището, а го остава слѣпо и послѣ го омжжи на 13-14 год., той ще стане за оплакване, защото е направилъ отъ чедото се не питоменъ и хубавъ градински трендафилъ, а дивъ горски шипокъ.

Къмъ учителитѣ, които гледатъ на занаята си само за да вадатъ хлѣба си отъ него, той се обърщаше тъй:

— Въобще, като се вематъ въ внимание безбройнитѣ спънки и неблагоприятни обстоятелства, мнозина би могли да се задоволятъ съ това, което днесъ се вижда въ тукашнитѣ училища, нъ азъ никакъ не могж да бжда доволенъ отъ тѣхъ. Цѣльта на днешнитѣ наши училища е да възродятъ и подноватъ народа, отъ което слѣдва, че не е доволно да иматъ успѣхъ „споредъ врѣмето“ и „споредъ мѣстото,“ а трѣбва да вървятъ все напрѣдъ, все къмъ съвършенство. На учителитѣ азъ гледамъ като на възродители, като на носители на свѣтлината, всеобща търпимость, человѣколюбието и напрѣдъка. Отъ това слѣдва, че тѣмъ по никой начинъ не имъ е простено да ограничаватъ труда си само въ часоветѣ си въ училището, а трѣбва да слѣзатъ мѣжду народа и съ чисто християнско търпение и самоотречение да се завзематъ за искоренение дълбокото невѣжество и безбройнитѣ прѣдрасждъци, които душатъ и разслабватъ народа. Всѣки истински учитель трѣбва внимателно да изучава живота на народа и найстарателно да закрѣпя всичко хубаво въ този животъ, а да истрѣбва и облагородява недоброто. Търсението само лично спокойствие, празднитѣ разговори и хладнокървието къмъ нуждитѣ и недостатъцитѣ на обществото, трѣбва да сѫ далечъ отъ всѣки благороденъ и разуменъ човѣкъ, а още повече отъ единъ учитель. И съ прикаска, и съ обноска, и съ работа учителя трѣбва да бѫде образецъ, примѣръ и идеялъ за всѣкого и въ всичко.

Ясно е, че за да може учителя да отговори на горнитѣ искания и достойно да испълни длъжностьта си, трѣбва денонощно да работи за самоусъвършенствуванието си: той трѣбва често да прѣглежда себе си и дѣлата си, трѣбва да развива ума си съ нови познания и да облагородява душата си съ добри стрѣмления и дѣла. Всѣки учитель трѣбва да има, колкото се може, по много избрани книги, отъ които да черпи разумъ и знание. Учитель безъ книги е като копачъ безъ мотика, кото дърварь безъ сѣкира, като рибарь безъ мрѣжа. Който мисли, че достатъчно знае и не се труди да се развива съ прочитание, той не струва за учитель. Добрия учитель трѣбва да живѣе за двѣ нѣща—да облагородява и развива себе си и да работи неуморно за развитието и напрѣдванието на народа си.

На ония категории учители и човѣци, които небрежно се отнасяха къмъ свещенното завѣдение „училище“ и го имаха като налбатница, Андрей съ пъленъ духъ и страхоподобающа убѣдителность свѣстяваше хората и ги караше къмъ свещенното да бѫдатъ и тѣ свещенни и високо да цѣнатъ извора на благата — „училището“:

— И училището е единъ храмъ, и то трѣбва да бѫде чисто, свѣтло и красиво. Красотата на училището много благотворно дѣйствува на чиститѣ дѣтински души: тя ги пълни съ въсхищение и вѣрно възбужда въ тѣхъ любовь къмъ хубавото; тя сѣе веселость и благодарность въ сърдцата имъ.

СИТЕТСКА
ИОТЕКА

Съ голѣмитѣ грижи и старания, съ непрѣкъснати жертви на спокойствието и силитѣ си, съ крилатия си духъ и твърда воля, А. Стояновъ принесе на страната хиляди и хиляди добрини; ще споменемъ главнитѣ и най-важнитѣ отъ тѣхъ:

1) Той даде новъ потикъ и бързъ ходъ на тетовскитѣ училища, и тогава именно градецътъ Тетово можа да се сравни по учебното дѣло, което бѣше толкозъ назадъ, съ околнитѣ градчета.

2) Андрей всѣя благодѣтелно братство мѣжду тетовчани, ги обѣдини и ги тури на високо стѫпало на крѣпкостьта и ученолюбието.

3) На него се дължи днешната тетовска интелигенция, която всѣкога ще бѫде истинска послѣдователка на неговия духъ и стрѣмления. — „Наука и добри хора сѫ потрѣбни на нашия народъ,“ казваше той, и страшно убѣждаваше младитѣ тетовчанчета, като имъ помагаше най-усилено да слѣдватъ въ нѣкое училище. Отъ това врѣме насамъ, въ Тетово вече има и свои (мѣстни) учители; а съ сѫщото нѣщо сѫ се спабдили и много села въ Горно-Вардарско.

4) Андрей бѣше дивния борецъ срѣщу народнитѣ паразити, които, мѣжду другото, гледаха да потѫпчаватъ и унищожаватъ всичко свято и народно на своитѣ братя. — Съ това поборничество, той сполучи да оттърве множество семейства отъ дълбокото заблуждение като имъ показа какъ се цѣни и пази гордостьта и честьта на единъ народъ.

5) На Андрей, тоя неоцѣнимъ народенъ дѣецъ и учитель, се дължи събуждането и просвѣстяването на селското общество въ страната; на него се дължи распространението на татковата наука и училища по селата на Горно-Вардарско. — По тая страна вече има 25 селски училища, въ които се въспитаватъ и оние дѣчица отъ близкитѣ до тѣхъ села. И пр. и пр. и пр.

Освѣнъ тежката обществена дѣятелность, Андрей можа да намѣри минутки прѣзъ които да положи и ползотворенъ книжовенъ трудъ. Той даде, въ цѣлъ редъ броеве на в. Новини отъ 1891 и 1892 год., прѣкрасно описание на Тетовско и Гостиварско, и ясно описа тия българи въ всѣко едно отношение. Това описание силно подѣйствува и направи голѣми прѣобразования въ животътъ на тия българи. Тогава той събра и написа много народни пѣсни изъ страната. Съ това описание, Андрей показа: 1) че притежава прѣкрасенъ списателски талантъ и 2) разгласи по цѣлия свѣтъ Горно-Вардарско. Отъ тогава именно, т. е. слѣдъ проявяванието на това негаво описание, Тетово и цѣлата му околность отъ Шаръ до Суха-Гора и отъ изворитѣ на шумѣстий Вардаръ до заминаванието му къмъ Скопско, взе мѣстото на страна, добрѣ извѣстна за всѣкиго въ етнографическо отношение.

На А. Стояновъ прѣмного се дължи и издирванието животътъ и чудната дѣйность на Приснапамятний дѣдо Кирила Иер. Пейчиновича. — Съ това той високо заслужи по възраждането въобще на българитѣ. Това важно издирвание Андрей стори прѣзъ 1888 год.

Списателското перо на Андрей бѣ забѣлѣзано рано и рано въ училищнитѣ му рапорти, които заемаха първо мѣсто, като такива, които сами говореха, че писательтъ е идеяленъ човѣкъ за просвѣтителното дѣло на българитѣ. Въ тѣхъ човѣкъ ще намѣри редици мѣроприятия, които дѣйствително иматъ характеръ да просвѣщаватъ. Тѣ (рапортитѣ) се четеха и вѣчно ще се четатъ съ чуденъ интересъ и увлѣкателность.

Отъ Тетово Андрей стана много популяренъ и вече всѣкой българинъ съ интересъ сочеше за него. Той стана отъ тия рѣдки високонравствении и многозаслужили учители, за които народа ни вѣчно ще ги дири.

Въ Тетово годинкитѣ на Андрей не минаваха гладко; той на честа бѣ страшно клеветенъ прѣдъ правителството отъ тогавашното гъркоманство, което по-сетнѣ се преобрази на сърбска пропаганда. Вслѣдствие на това, той бѣ затварянъ въ затворъ, нъ чистосърдечностьта и невинностьта му га оправдаваха отъ клеветитѣ, които биха могли да очернатъ само оногозъ, който прилича на грознитѣ клеветници и лъжеучители. Нищо не тревожеше и обезкуражаваше Андрея, а мѫжски и най-рѣшително всѣкога той стѫпяше напрѣдъ къмъ дѣлата си, като газеше съ кракътъ си всички гнили и калпави факти, поддавани срѣщу личното му очернявание.

Андрей Стояновъ

въ Скопие.

Прѣзъ 1894/5 уч. год. Андрей зае длъжностьта инспекторъ на бълг. училища въ Св. Скопска Епархия. Тогава той напусна Тетово, върху когото имаше строгата си бдителность, и се прѣмѣсти въ гр. Скопие, гдѣто, като познатъ по заслугитѣ си, бѣше посрѣщнатъ съ особенно въсхищение. Като инспекторъ, той се показа достоенъ и доби симпатията на всичкитѣ си подвѣдомствени и оная на гражданитѣ, които се удивляваха на неговия любезенъ приемъ и до висша стъпень родолюбивъ разговоръ. Въ началото на слѣдующата 1895/6 уч. год. Андрей бѣ страшно наклеветенъ прѣдъ властьта отъ злокобнитѣ и наскоро дошли сърби въ Скопие и го обвиниха, като човѣкъ пакостникъ и зломислящъ; тогава той лѣжа 3 м. въ скопския затворъ, до като честното Скопско правителство дѣйствително улови майсторията на скроенитѣ сърбски клевети. Слѣдъ затвора, Андрей замина за Солунъ, като учитель и надзиратель, защото неговата длъжность въ Скопие бѣ заета отъ други.

Андрей въ Солунъ стоя до края на сѫщата 1895/6 уч. г. Тамъ той бѣ добрѣ посрѣщнатъ отъ тогавашнитѣ Солунски учители, които живо съглеждаха въ него качества и способности на високо заслужилъ човѣкъ. Въ отношение надзирателството Андрей всѣкакви старания употрѣби и даде да разбератъ ония съ зелени умове душици, че горчивинитѣ на обществения животъ ще ги прави много до се каятъ отъ неправеднитѣ днешни изрази на недоволство и неблагодарность, които тѣ на често обичатъ да подигватъ (да изказватъ) противъ своя добъръ и ограниченъ отъ всѣкакви неприятности животъ. Дѣйствителностьта на това живо сѫ почувствували ония душици, които вече сѫ напуснали ученическия и пансионски животъ въ Солунъ и се намиратъ въ обществения животъ.

Андрей макаръ че се показа полезенъ и въ Солунъ, нъ той тамъ се усѣщаше много недоволенъ, защото неговата душа постоянно горѣше, че се намира далечъ отъ срѣда, гдѣто той би могълъ да бѫде по-потрѣбенъ и по-полезенъ.

На слѣдующата 1896/7 уч. год. Андрей бѣ пратенъ въ Струмица като Гл. учитель и като надзиратель и рѫководитель на бълг. селски училища въ каазата; а въ подирната 1897/8 уч. год., съ сѫщата длъжность, той минава за Енидже-Вардаръ. Въ послѣднитѣ двѣ градчета, прѣзъ краткото си едно-годишно, нъ умѣло работение, Андрей показа дивни резултати въ отношение черковно-училищнитѣ работи по тия крайща, които вѣчно ще помнятъ и цѣнатъ високитѣ му заслуги.

* * *

И тъй, А. Стоянавъ бѣ посвѣтенъ на 14 годишенъ непрѣкѫснатъ тежъкъ и неуморимъ трудъ. Тоя многоцѣненъ народенъ трудъ разтрои здравието му и го тури въ гроба много младъ. Въ края на 1897/8 уч. год. тежко боленъ, той се прибира при семейството си въ Тетово, като турилъ конецъ на дѣлата си въ Енидже-Вардаръ (отъ гдѣто е тръгналъ), на когото лошия блатистъ климатъ най-злѣ е подѣйствувалъ върху растроения му отъ много трудъ организъмъ. Като пристигва при милитѣ си, той не можа бащински да се радва на тѣхъ, защото бѣ лишенъ отъ енергия да познава и да се радва! Слѣдъ нѣколко дни, на 14 Септември 1898 год., жалостното биение на черковнитѣ клепала разгласи, че младия и заслужилъ странникъ напустналъ вече земята и се прѣселява на небето, гдѣто всичко е хубаво и блаженно!

Той умре, нъ дѣлата му сѫ живи. Тетовци, мѫжско и женско, се показаха истински признателни къмъ дѣлата и неограниченаta му любовь, която хранеше къмъ тѣхъ, като направиха небивало погребение на своя незабравимъ дѣецъ и учитель. Поносиха останкитѣ му изъ града и ги положиха на хубаво мѣсто, подъ величественъ брѣстъ, въ двора на тетовската църква.

Скърбното извѣстие, за смъртьта на многозаслужилия Андрей бързо бързо се пърсна изъ всичкитѣ краища на отечеството ни и, като грѫмъ, порази сърдцата на всички българи, които цѣнеха трудоветѣ му и съзираха голѣмата загуба на българското общество, като се лишава то отъ единъ добъръ членъ, благонадѣжденъ писатель, чуденъ дѣецъ и учитель.

На прѣкрасния гробъ на Приснопамятний Андрей, вѣчно ще се чете:

Тукъ, при подножието на величественний Шаръ, почива скѫпия прашецъ на млада и велика душа. Той бѣ странникъ, нъ горещо влюби страната, гдѣ Кирилъ Пейчиновичъ е работилъ, и стана нейна жертва съ многотруднитѣ си и неоцѣними дѣла: той съ най-примѣрно отечестволюбие и най-гореща любовь е напрѣгалъ и давалъ всичкитѣ си сили и способности за укрѣпванието и развитието на Ц-учебното дѣло въ този край и *за духовното обѣдинение и възраждание на тукашнитѣ българи. Той е принесълъ най-голѣми заслуги въ отбрана на народа въ тоя край отъ беззаконнитѣ посѣгателства на разнитѣ пропаганди.*

Вѣчна ти памятъ народни дѣецо и славний учителю Андрей!

Забѣлѣжка. Въ настоящата книжка печатаме всички намѣрени рѫкописи на Андрей. Тѣ макаръ и да не сѫ били писани съ сериозното внимание да се печататъ, а ги намѣрихме захвърлени изъ богатата му библиотека, нъ пакъ читателя може да прочете хубави нѣща въ тѣхъ и да види прѣкрасенъ стилъ.

ДИРЕКТОРЪТЪ

разказъ

отъ

А. Стояновъ.

Бѣше младъ, 24 годишенъ момъкъ, височъкъ, красивичъкъ, червендалестъ, съ сини очи, малки засукани мустачки и кестенево-руса коса. Мислеше се за много хубавецъ и изъ главата му не излизаше, че е въ сѫщото врѣме и голѣмецъ. Прѣди да излезе на пѫтя дълго врѣме се съвѣтваше съ огледалото си, а като излезеше не знаеше какъ да стѫпя и какъ да се кърши, за да изобрази отъ себѣ си фигура красива и грациозна, и ако се може, внушителна. Като се съвѣтваше еднажъ съ любимото си огледало, той провъзгласи за глупци онѣзи, които твърдятъ, че малкото чело било вѣренъ признакъ на малъкъ умъ и за да не би се намѣрили нѣкои да заключаватъ за умътъ му по видътъ и голѣмината на челото му, той рѣши да носи фесътъ си всѣкога допрянъ до вѣждитѣ си. Мислеше си, че съ накривения и нахлупения надъ вѣжди фесъ се вдъхва повече страхопочитание въ околнитѣ, особено въ подчиненитѣ человѣци и другари. Всѣкога говореше много, но легкоумно, безсъдържателно и за празни работи. На езика му нѣмаше думи за работа и въодушевление, защото въ главата му имаше само вѣтарничави и плоски мисли. Обаче, той имаше голѣма претенция на человѣкъ ученъ, уменъ, даровитъ и способенъ. Голѣмото му самомнѣние го накара да си прикачи титлата „*директоръ*“ и да мисли, че съ тая титла той много и много се възвисява въ очитѣ на свѣта. Той не бѣше директоръ ни на нѣкоя банка, ни на нѣкоя гимназия, ни на нѣкой театъръ, ни пакъ на друго нѣкое завѣдение, управителитѣ на които свѣта нарича директори. Благодарение на слѣпия случай и на голѣмата оскудность на човѣци за работа, той бѣше назначенъ за главенъ учитель въ единъ хубавъ градецъ, нъ тая титла му се виде много мъничка и той самъ се прѣимеува на *директоръ*. И добрия народъ въ оня градецъ навикна да нарича нашия господинъ съ името директоръ, защото мнозина мисляха, че това е личното негово име. Единъ селски учитель бѣше отправилъ до него писмо съ такъвъ адресъ: *до г-на Директора, Гл. учитель на . . . . български училища въ гр . . .*

Не слѣдъ много врѣме, отъ какъ нашия Директоръ —така вече азъ ще го наричамъ—бѣше завзелъ длъжностьта си, ето ви, че той влѣзе въ стълковение съ гражданитѣ, по поводъ, когото той изложи въ едно писмо до едно лице, което тогава той наричаше „*Любезенъ Приятель*“ само защото това лице по службата си бѣше неговъ началникъ. Мѣжду другото, въ писмото си директора пишеше: „Залѣпихъ на вратата на общинската стая надписъ, който да забрани влизанието въ нея на лица, които нѣматъ работа до общината, но това така разсърдило нѣкои глупави и неразбрани граждани, щото едни отъ тѣхъ дойдоха да ми кажатъ да вдигна надписа, за да не бѫдатъ принудени да ме хвърлятъ заедно съ него изъ прозореца на стаята, която била „*народна*“, а не „*моя*“ . . .“ Приятеля му, който много обичаше градеца, въ когото Директора учителствуваше, веднага му отговори: „мисля, че е било по добрѣ да не сте туряли надписа на общинската стая, защото тя трѣбва да бѫде свещенно мѣсто за гражданитѣ и въ това мѣсто ний трѣбва да се трудиме, колкото е възможно повече пѫти, да ги привличаме. Даже да идяха безъ работа гражданитѣ въ общината, ний и на това трѣбва да се радваме, защото и това идвание може да се оползотвори, като се поговори съ посѣтителитѣ върху разнитѣ жизнени — църковно-училищни и обществени работи (въпроси). Кѫдѣ на друго мѣсто има да идватъ гражданитѣ, ако не ходятъ въ своето светилище — *общината*? Понеже искате съвѣта ми по въпроса за надписа, то азъ ви съвѣтвамъ да го вдигнете и да остане вратата на общината свободна за всѣкиго, както до прѣди е било. Ний не можеме въспитава народа, както сме длъжни, ако го дразниме съ подобни праздни работи“ . . . . Директора пламна отъ ядъ, за гдѣто приятеля му не го подкрѣпилъ да задържи надписа си, но, за сега, скри яда си въ душата си, искъса писмото, но искъса и надписа. Отъ тоя день той посрѣщаше всички посѣтители на общинската стая съ такъва студенина и съ такъва безсмислена надутость, щото самъ се обърна на живъ и грозенъ отласкающъ надписъ.

Обичай бѣше въ хубавия градецъ, въ когото нашия Директоръ учителствуваше, Гл. учитель да бѫде и секретарь на общината, та за това тоя юнакъ така господаруваше въ общинската стая. Дълги часове всѣки день той прѣкарваше въ тая стая, а защото тя бѣше въ зданието на Дѣвическото Училище, то за това нѣкои добродушни, но малко шалави человѣци, говорѣха, че той седѣлъ тамъ така дълго заради учителкитѣ. Ако исповѣдамъ истината, азъ трѣбва да кажѫ, че и азъ съмъ на туй мнѣние, защото съ очитѣ си виждахъ, че Директора постоянно се мѫчеше да донжуанствува. Обаче, за честь на учителкитѣ, бързамъ да кажѫ, че всѣка отъ тѣхъ съ студенина се тегли на страна отъ тоя началникъ. Тѣ често явно се подсмиваха на негоритѣ паунски перения и си казваха една на друга: „свѣти, но не топли; лѣщи, блещи, но не се ѣде!“ Третя една, още по шалава, добавяше: „балонитѣ лѣтятъ високо, защото съ пълни съ лекъ газъ; едни отъ тѣхъ пукатъ въ въздуха, а други падатъ въ морето, та не е добрѣ да си кошница на балонъ!“ Но Директора бѣше инстинктивно досѣтливъ, та и той познаваше кога моминскитѣ очи топлятъ по силно и кога по слабо; а защото бѣше и отмъстителенъ — той не прощаваше на онѣзи, които го гледаха съ очи топли, като Декемврийско слънце. Поради тая досѣтливость и отмъстителность веднажъ той удари, прѣдъ всичкитѣ ученички на 4-тѣ отдѣления, една учителка съ единъ грѣшенъ каталогъ, а на друга една г-ца, която му искаше отъ училищната библиотека нѣкакво съчинение по педагогията, той отговори: „не обичате ли една алгебра, г-це?“

Еднажъ Директора влезе въ двора на Дѣвическото Училище, за да отиде въ любимата си общинска стая. Той трѣбваше да върви на лѣво и, ако бѣше вървѣлъ сериозно, нѣмаше да види, че на дѣсно, 10-на метра далечъ отъ пѫтната врата, сѣдѣха на столове три учителки и нѣщо работяха. Но нашия Директоръ е отворенъ и опуленъ човѣкъ и има способность да съгледва на всѣко мѣсто какво има, та и сега съгледа, че учителкитѣ не му станаха на нозѣ. Това нѣщо много го ядоса и той сърдито каза на госпожицитѣ: „какви възпитателки сте вие и какъ ще учите малкитѣ на благочиние, когато вий сами не знаете на по голѣмитѣ честь да отдавате!“ Ама да не си помисли нѣкой, че Директора каза тѣзи думи, защото е славолюбивъ, понеже, като се качи горѣ, той хвана да расправя на двама селени, които чекаха тамъ, че нашия народъ ще пропадне, защото нищо и никакви недоучени моми—учителки не знаятъ и най-проститѣ правила на педагогиката и когато минува Директора имъ не му ставатъ!

Когато се случеше да върви по пѫтя съ другаритѣ си—учители, той имъ казваше: „не вървете на редъ съ мене, а малко по назадъ, за да види простия народъ, че честь ми отдавате и да си мисли: „тежъкъ Директоръ имаме овая година; такъвъ другъ пѫть не ни бѣше дохождалъ!“ По пѫтя съ другаритѣ си той не забравяше на често да пуска бастуна си на земята за да му го подаватъ покоренитѣ подвѣдомствени — другари-учители, които, той, въ високомѣрието, смѣташе за сѫщински слуги. Особенно величественъ се прѣструваше да става нашия Директоръ, когато, съ прѣструвано благоговѣние, му се подаваше падналия нещастенъ бастунъ, и като го приемаше отъ своитѣ слуги, той не знаеше какъ да зяпа по прозорцитѣ и вратитѣ за да види дали мнозина сѫ забѣлѣзали на пѫтя какъ се подава на Директора бастунъ. А когато, въ празничнитѣ дни, отиваше по визити, той разбутваше колкото други человѣци и да имаше въ стаята, за да сѣдне на чело, при което често казваше: „на голѣмитѣ человѣци не прилича да седятъ кѫдѣ да е!“

Слѣдъ учителскитѣ съвѣти Директора често казваше на нѣкого отъ колегитѣ си: „учитель Наце добрѣ казваше въ съвѣта, ама азъ не оставихъ да се приеме неговото мнѣние, защото ще падне моя авторитетъ, като излиза той по уменъ отъ мене“.

Една отъ прѣкраснитѣ рѣчи (слово) на покойний Андрей Стояновъ — многозаслужилъ тетовски дѣецъ и учитель, държана въ Тетово на 11 Май 1893 год. прѣдъ множество тетовчанки и тетовчани; въ нея читателя ще види до колко приснопамятниятъ дѣецъ и учитель се е грижилъ за просвѣщението и напрѣдъка на тетовската жена.

Високо Почитаеми Г-да и Госпожи,

Искамъ да Ви говоря за едно много важно нѣщо, именно за учението на женитѣ, за това Ви моля да бѫдете така добри и да послушате съ внимание и съ отворено сърдце това ми кратко словце.

Вий всички ежедневно гледате малки дѣца, сладко заспали въ колибкитѣ си. Богъ праща тѣзи дѣчица овде на земята многа слаби и за нищо неспособни; много мѣсеци тѣ не могатъ да ходятъ, не зборятъ, не знаятъ да кажатъ ни кога имъ се яде, ни кога имъ е студено, или топло, лошо, или арно. Но, като ни е далъ толкава голѣма слабость когато сме малки, Богъ не желае да останемъ прѣзъ цѣлий си животъ все така малки и неспособни и затова Той прѣмѫдро е наредилъ да се родимъ отъ майка и татко и тѣ да ни очуватъ и да ни отхранятъ да порастнемъ и заякнемъ. До когато малкото дѣте сиса и не знае да збори, до тогава прилича па и расте като ягне; но щомъ дѣтето хване да збори, то не не е вече ягне, става човѣкъ и отъ тогава то сака храна не само за тѣлото си, но и за душата и и за ума си. Ягнето става овца, но пакъ знае само да блѣе, познава само трѣвата и водата, то нѣма умъ да избѣгне зѫбитѣ на вълка и дава млѣкото и вълната си всѣкиму, който иде да му ги вземе; него водятъ да го заколятъ, а то това не разбира — то нищо въ свѣта не познава, то забравя и самата си майка! Съ дѣтето така не става. Много отъ малко дѣтето хваща съ внимание да заслушва всичко, каквото се говори около него, гледа на всичко, каквото има около му. Съ малкитѣ ржчички то сака всичко да хване и всичко да испита. И ето скоро дѣтето се научава да вика *тате*, *мамо*, *бабо*, *папо*—т. е. то хваща да збори, слѣдователно и да мисли, защото зборението не може да стане безъ силно мисление. И така дѣтето хваща усилено да слуша, да гледа и да хваща всѣко нѣщо, за да разбере що е то и какъ му е името, и за какво то служи. И явно е, че каквото чуе отъ околнитѣ си, това то и ще знае: дѣтето на българскитѣ родители ще се научи по български да збори и мисли, а дѣтето на английски родители — английски ще збори и мисли. Дѣтето е бѣла книга и каквото напишатъ околнитѣ таквозъ ще има на нея.

А кой сѣди най-много при дѣтето и кой има надъ него най-много влияние отъ деня на рождението му? нали майка му? Да, отъ майка си то добива тѣлото си, отъ нея взима първата си храна и отъ нея се научава най-напрѣдъ да збори и да мисли. И какво знае майката, това ще научи и дѣтето ѝ. Таткото е като гость дома и дѣцата въ първитѣ си години отъ него малко нѣщо научаватъ, така щото дѣтето и по тѣлото, и по умъ, и по езика става изцѣло творение на майка си. Но да видимъ сега на какво може да научи дѣцата си една проста неучна майка, и на какво една учена и развита.

Самата дума „ученъ човѣкъ“ показва, че такъвъ човѣкъ знае повече отъ неучения; а който знае повече, той за всѣко нѣщо на свѣта може по здраво и по разумно да разсжди, слѣдователно учения може по-добрѣ отъ неучения да извърши всѣка работа. Тукъ трѣбва да се забѣлѣжи, че подъ думата *ученъ* не трѣбва да се разбира тозъ човѣкъ, който е билъ въ училище и знае да чете и пише, но слѣдъ това рѣдко, съ очи само книга е видѣлъ, отъ мѣстото си не се е помѣстилъ и не е помислилъ никога, освѣнъ за хлѣбъ и сънь.

Учението е най-високий и най-усъвършенствуваний, най-дълбокий и най-широкий отъ всичкитѣ занаяти и то се усвоява съ най-голѣмъ трудъ и вѣчно старание. Ученъ и развитъ човѣкъ става, ако се учи въ училище, ако се развива самъ съ постоянно прочитание на много избрани книги, ако пѫтува и разбира всичко, каквото види и чуе у другитѣ страни и народи и ако се събира съ умни, честни и способни човѣци и се разговаря съ тѣхъ за полезни нѣща, а не по вѣтъра.

И така всичкитѣ человѣци на свѣта се дѣлятъ на учени и прости. Всѣки разбира и вижда днесъ, че който е по-ученъ, той е по-силенъ и по-способенъ; всѣки днесъ ясно може да види, че простотата, неучението е тъмнина и слабость за човѣка. Проститѣ человѣци знаятъ малко и малко могатъ да мислятъ. Ако нѣкой неученъ человѣкъ стане учитель, той малко нѣщо може да научи дѣцата си, защото самъ малко знае. А всѣка майка е учителка на дѣтето си и ако тая майка е проста и неучена, тя не ще може на много нѣща и добрѣ дѣцата си да научи. Но не е само това, дѣто неучената майка на малко нѣща ще научи дѣцата си, а злото е въ това, че тя криво ще ги научи да мислятъ и сѫдятъ за нѣщата на свѣта, поради което тѣ съ мѫка ще прѣминатъ цѣлия си животъ. А какъ ще стане, та нучената майка криво ще научи дѣцата си и така ще ги направи нещастни, тово азъ ще Ви разясна съ нѣколко примѣра.

На една неучена майка плаче дѣдето и тя сака да го натера да мълчи и му вика: „Трай мълчи иде бубата, мечката и ке те изядатъ, ако плачешъ“ И дѣтето тогава хваща да мисли, че бубата и мечката, найстина ще го изядатъ, или пъкъ грозний питачъ ще го вземе въ страшната и не чиста врекя и отъ страхъ мълква. И радва се неучената майка, че е направила да не плаче дѣтето ѝ; но не знае тя, клетата, да размисли, че страха ще остани въ сърдцето на дѣтето ѝ до гроба му и че прѣзъ цѣлий си животъ това горко дѣте много ще се мѫчи отъ този си страхъ. Знаете Вий колко жени и мѫже има, които се боятъ да ходятъ сами, когато е тъмно, страхъ ги е отъ много бубалки; пищатъ отъ страхъ ако видятъ змия; страхуватъ се сами да идатъ на дългъ пѫть, страхуватъ се сами да останатъ дома си; страхуватъ се отъ сѣнката си, отъ смѣшни и глупави магии, отъ несѫществующи таласъми и вапири и отъ всѣкакви просташки измислици. Такива страхливи жени и мѫже сѫ много за жалениe, защото страха имъ прави много горчивъ живота имъ. А този страхъ е посѣянъ въ сърдцето имъ отъ неученитѣ имъ майки! Никога една учена майка нѣма да се мѫчи да залише дѣтето си, като го плаши съ бубата, мечката, или съ друго нѣщо, защото тя знае да размисли, че плача е късъ и безврѣденъ за дѣтето ѝ, а страха ще стане вѣченъ и много зло ще донесе. Учената майка знае, че е по харно да плаче дѣтето ѝ колкото му е угодно, ако не сака да отрае съ благи думи и сладки пѣсни, отъ колкото да мѫлчи и расте съ страхъ. Ако дѣтето на една учена майка само се уплаши отъ нѣкоя бубалка, жаба, или змия, то майка му ще му расправи какъ и бубалката, и змията, и всѣка друга малка, и голѣма гадина, па и най-дивитѣ и люти звѣрове сѫ несравнимо по-слаби отъ человѣка, комуто Богъ е далъ умъ да размисли и да надваса всичко живо и мъртво на земята. Учената майка ще научи дѣтето си да згази бубалката съ ногата си, да хване жабата съ рѫката си и да я хвърли въ градината, или нивата, дѣто тая жаба ще изяде много църви и бубалки, които носятъ зло на посѣяното; учената майка нѣма да остави дѣтето си да писка и бѣга прѣдъ нѣкаква си змия, а ще го научи да грабне стапа и камена и да ѝ строши главата, или пъкъ жива да я хване и въ пазва да я тури; учената майка ще разясни на дѣтето си да се не плаши отъ просяка, а когато го види милостиня да му даде. Учената майка ще врѣже въ умътъ (въ мозъка) на дѣтето си, че Богъ е далъ на човѣка силенъ умъ и сака отъ насъ да царуваме надъ всичко живо и мъртво на земята, а не срамно и глупаво да трѣперяме и да се свиваме на кълбо, като ежъ отъ страхъ. Дѣтето на учената майка ще расте здраво и безъ страхъ ще знае, че то е по-силно отъ всичко на земята и така ще стане мѫжъ уменъ, силенъ и юнакъ. А знаете Вий колко арно и сладко нѣщо е да е человѣкъ уменъ и юнакъ!

Играйки на пѫтя двѣ дѣца се затепали, хванали да се псуватъ и да си зборатъ всичко що е най-срамно и гадно, по-голѣмото арно натепало по-малкото и побѣгнало, а по-малкото съ голѣмъ плачъ, казва на майка си, какъ го тепали и псули. Ако тая майка е неучена и люби да се кара, тя ще остави дома и работата си, ще иде да се кара съ майката на по-голѣмото дѣте, а тамо ще викатъ, ще се кълнятъ, ще събиратъ много свѣтъ ще се направятъ катъ никой нигдѣ (нигдѣ никой). Една вика: „Мужъ е моето дѣте, пакъ затова и псуе! аде де, що ке правишъ!“, а другата отговаря: „Що ке права? Чекай ти я магия ке ти направа това и онова да ти бидне; а само да пройде твоето дѣте край насъ, на да видишъ како моя синъ ке му пукне глàвата со каменъ.“ И двѣтѣ дѣца слушатъ когато се каратъ глупавитѣ имъ майки и съ сърдцата си тѣзи дѣца ставатъ злобни и лоши, и хващатъ да мислятъ, че е арно да се карашъ, да се тепашъ и псуешъ и да се мразишъ съ другитѣ. Ето неучената майка и овдѣ направи голѣмо зло на дѣтето си. Ако е истепано дѣтето на една учена майка, тя арно ще го испраша да не е у него кривината и да узнае да не би и то да е псувало и зборило гадно и, ако е така, тя съ кротость ще му каже да не псуе другъ пѫть, защото това е и срамно, и грѣшно и да се не задира, та никой до не го тепа, а ако знае че дѣтето, което е било нейзинето, е нѣкое лошо и развратно дѣте, тя ще каже на своето дѣте никога вече да не се събира и играе съ това и други лоши дѣца. И така учената майка тихо и кротко поучи своето дѣте да не псуе, да не се кара и да не се събира съ лоши дѣца, та така дѣтето ѝ ще порасте тихо и кротко, съ благъ и чистъ езикъ и съ добро сърдце. А знаете Вий колко арно нѣщо е да има човѣкъ чиста уста и блага душа!

Единъ день, ето ти едно дѣте бѣга отъ училището дома си и лъжливо писка и даже псуе учителя си, защото го билъ истепалъ. И ето неучената майка и простия татко хващатъ сами да кълнятъ и псуятъ учителя, хващатъ да се хвалятъ, че тово и онова ще направятъ на учителя, който билъ дигналъ глава, защото се наялъ овдешенъ хлѣбъ и др. т., а дѣтето слуша, умътъ му се опачи и то забравя книгата, намразява учителя, хваща пѫтищата и чака да пройде учителя да му викне: „учителе виле, шáрено теле“, играе и псуе цѣли мѣсеци и години и остава безъ книга, слѣдователно безъ умъ и разумъ. Когато порасте това дѣте и види, че съ неговата простота за нищо го не бива въ свѣта, то люто ще прокълне, и майка, и татко, но ще бѫде вече късно. Ако учителя е истепалъ дѣтето на нѣкоя учена майка, то тя никакъ нѣма да се люти за това; тя знае, че арний учитель не е мѫчитель; нему не е благо тепанието, наопаки и нему много е горко и мѫчно, когато нѣкое дѣте не знае урока си, или е инакъ лошо и трѣбва да се накаже. Учената майка ще каже: „дай, сине, книгата и кажи ми кое ти не си знаялъ? Защо, сине сладко, вчера ти игра толкозъ много, а урокътъ не научи? Хайде сега да го научешъ, пакъ да идешъ при учителя си да му цѣлунешъ рѫка, да го молишъ да те прости и вѣрно да му се обѣщаешъ отъ сега да не бѫдешъ никога мързеливъ.“ И дѣтето на тая благословена майка се върща въ училището, обикнува книгата, научава умъ и разумъ и става честитъ и славенъ человѣкъ. И овдѣ видите какъ учената майка направи добро на дѣтето си, а неучената, сирота, не сакайки, зло направи на чедото си.

Друго едно дѣте на неучена майка промѣнило у малко врѣме 5-6 господари. И неговата проста майка го кочи и го гали, и го жали, и вѣрва на лъжитѣ му, когато дѣтето—чиракъ, казва, че господаря му е лошъ, а господарката опачна, или пъкъ дѣцата имъ не се търпятъ. И порасте това дѣте и остане безъ занятъ (занаятъ), още пакъ е и мързеливо, и нетърпеливо, сака каквата работа да хване съ лопата жълтици да рине, за 2-3 години богато да стане; като види 50-60 лири въ паззвата си, жени се, изѣда паритѣ си за свадбата си и послѣ хайде на тушна. Учената майка нѣма да остави да биде така съ сина ѝ. Тя отъ напрѣдъ добрѣ ще избере и занаята, и господаря, и еднажъ като даде дѣтето си нѣма вече да го остави да ходи своеволно и да мѣнява господаритѣ си. Когато дѣтето ѝ се оплаче, че лошо живѣе у господаря си, тя му казва да търпи и по-много да слуша и работи, и да помни, че не е като дома, а който не сака да стане слуга никога нѣма да стане господарь. И дѣтето ще търпи и ще слуша, ще научи добрѣ занаята си и ще има съ какво да се прѣхранва. Става то послѣ само господарь, работи много и живѣе съ смѣтка; заяква съ пари и честь, оженва се и гледа добрѣ и жена си, и дѣцата си, и старитѣ си родители. Така и овдѣ учената майка направи сина си човѣкъ за работа и Богъ му даде всѣко добро прѣзъ живота.

Друго едно дѣте на една неучена майка бѣше много кочено (галено) и каквото сакаше, това правеше. Единъ день донесе дома си една хубава топка и излъга майка си, че я било нашло на пѫтя; майка му го похвали и го остави да играе съ топката. Другъ пѫть то донесе едно хубаво ножче и каза, че и него намѣрило. Дадоха дѣтето чиракъ и то хвана да носи дома си, кога сапунче, кога малко сиренце, кога нѣкой металикъ, кога нѣкои чорапи е все така лъжеше, че ги намѣрило, или на пѫтя идейки, или на гробищата бидейки. Господаря разбира, че дѣтето краде и го набърква. Дойде дѣтето на дома и не помисля вече за работа, а и простата му майка нищо му не вика. Лозе нѣматъ, а порастналото дѣте всѣка вечерь дома кошница съ грозде носи. Еднажъ то донесе цѣла жива овца и каза че я е намло сама, загинала въ гората и отъ жалъ я било прибрало. И простата му майка не го учи и не го кара, а още го хвали, че е юнакъ и може да найде и всичко да донесе дома. И стана дѣтето мѫжъ, но стана и хайдутинъ. Хвана той здраво да краде и човѣци да убива. Хванаха този разбойникъ и го осѫдиха на смърть. И помоли се той да оставатъ да дойде майка му при него, за да я види и каже нѣщо прѣди смърттьа си, а когато тя дойде той се приближи до нея и бързо съ зѫбитѣ си ѝ прѣхапа ухото, послѣ викна прѣдъ цѣлий народъ: „слушай майко моя, клета майко! ти ме направи хайдутинъ и ти ме осѫди на позорна смърть още когато бѣхъ малъкъ, когато ти мижеше като те лъжахъ, че ужъ съмъ нашелъ, това и онова на пѫтя. Не знаешъ ли ти, моя проста майко, че пѫтя не ражда ни топки, ни сапуни, ни пари, и че гората и търнетѣ не раждатъ грозде и овци? Защо, моя глупава майко, не ме искара и истепа ти, когато ти донесохъ първата топка, за да ме научишъ да не крадя? Ето отъ твоето незнание да ме учишъ когато бѣхъ малко дѣте, азъ сега влизамъ безъ врѣме въ гроба и съ срамъ, а ти седи безъ синъ и безъ ухо!“ Ето, братя, неучената майка какъ не сакайки стори зло на дѣтето си и на нея. Истина е че и неученитѣ майки могатъ да отхранятъ дѣчица кротки, арни, чисти, съ чиста уста и благо сърдце, но това бива по-рѣдко,когато учената майка по-лесно и по-вѣрно ще научи дѣцата си на много полезни нѣща, за които неучената майка не е и сама сънувала.

И така учената майка чини сто пѫти по-много за дома си, за дѣцата си и за народа си отъ неучената. Я погледнете ученитѣ жени на Англия, на Америка, на Франция и Германия и вижте какви безстрашни, умни, работни и славни синове даватъ тѣ на земитѣ си. Синоветѣ на тѣзи учени майки царуватъ на морето, пробиватъ планинитѣ, правятъ желѣзници, параходи, балони и всѣкакви най чудни машини и съ ума си живѣятъ като сжщи царе на земята, а какво правимъ ний, какъ живѣмъ? Каква сила и какъвъ пламенъ дадоха на ума и духа ни нашитѣ прости майки? Не е доста само да е живъ човѣкъ, за да работи простичко, да гледа слънцето и да диша въздуха; трѣбва всѣки да е живъ по човѣшки съ ума и духа си, да знае всичко да направи, всичко да надвие, да знае да изброй и и прѣмѣри звѣздитѣ, да може да смири морето и потрѣси гората! А такъвзи синъ, съ силенъ умъ и крилата душа, може да даде само учената майка, училището и книгата!

И така, братя, врѣме е вече да разберемъ, че и женитѣ трѣбва да се учатъ и то по-много отъ самитѣ мжже. Женитѣ трѣбва да се учатъ, за да могатъ да ни дадатъ умни, безстрашни, смирени и славни мжже. Доста сѣдаха овдѣшнитѣ дѣвойчета въ простота и тъмнина. Изучете ги и направете ги и тѣхъ като нихнитѣ умни и славни сестри по другитѣ мѣста на земята.

Богъ е наредилъ всичко въ свѣта да се мѣнява и да става отъ година на година по-хубаво и по-съвършенно и умно. Мѣняватъ се и самитѣ народи, мѣняватъ се и ума, и езика, и дрѣхитѣ, и обичаитѣ имъ. А като е така, то не е ни умно, ни полезно да сѣди нѣкой като прикованъ при всичко що е старо, нито пъкъ е добро да приема слѣпишкомъ всичко ново. Св. Апостолъ Павелъ е казалъ: „Всичко испитвайте, доброто държте.“ Така трѣбва да правимъ и ний, братя, да намѣримъ всичко лошо въ минжлото и да го оставимъ, а да вземемъ всичкото добро на новото врѣме. А първата добрина на новото врѣме сж учението и книгитѣ, за това обикнете тѣзи святи нѣща и дайте ги, о дадете ги по-скоро на вашитѣ мили керки!

ПИСМА КЪМЪ БЪЛГАРСКИТѢ УЧИТЕЛИ ВЪ ВИЛАЕТИТѢ

отъ

А. Стояновъ.

Писмо I.

Работете за самоусъвършенствуванието си!

> Учителя, който не се труди да се самоусъвршенствува, принася зло на себе си, на ученицитѣ си, на народа си и на человѣчеството.

Живота не е сънь, не е пиршество, не е игра, а е трудна, горчива и тайнственна дѣйствителность. Не знаеме защо и какъ дохождаме въ свѣта; но до когато живѣеме ний сме напълно отговорни за всичкитѣ си дѣла. И най малкитѣ наши постѫпки не оставатъ безъ добри, или лоши послѣдствия за насъ самитѣ и за тѣзи, които ни окрѫжаватъ. Всѣка наша дума и всѣко наше дѣло падатъ въ свѣта и раздвижватъ умоветѣ, до които се допратъ, както камъка раздвижва водата, въ която е хвърленъ. Прѣзъ цѣлия си животъ ний биваме окрѫжени отъ два вида человѣци: едни по долни отъ насъ по умъ и развитие, а други—по горни. Първитѣ ще чакатъ да чуятъ отъ насъ нѣщо ново за тѣхъ, нѣщо полезно и хубаво, което да подѣйствува за развитието на умътъ имъ и събужданието на духътъ имъ; вторитѣ пъкъ, като по развити отъ насъ, ще чакатъ да видятъ дѣлата ни и чуятъ мислитѣ ни и по тѣхъ да разберятъ за какво ни бива въ свѣта и какво е достойнството на умътъ и духътъ ни. Точно равни по умъ и способности на насъ человѣцитѣ ний нѣма да срѣщнеме въ свѣта, още повече, че приблизително равнитѣ намъ, поради вроденото заедно съ человѣцитѣ тщеславие, сами ще се провъзгласятъ за по горни отъ насъ. И при първото си стѫпвание въ свѣта като самостоятелни работници, когато ще трѣбва вече сами да добиваме насѫщния си хлѣбъ и сами да подържаме живота си, ний ще се срѣщнемъ най напрѣдъ съ втория видъ человѣци, т. е. съ по-горнитѣ отъ насъ.

Нѣма по добъръ день отъ днешния за размишление какъ да отгледаме и въспитаме мъничкитѣ дѣчица, за да станатъ тѣ здрави, умни и полезни граждани и членове на милия ни народъ. Да говори человѣкъ за отгледванието и въспитанието на дѣцата — ще рече да говори за най-хубавото, най-полезното, но въ сѫщото време и най-тънкото и трудно искуство въ свѣта. Слабъ съмъ азъ и съзнавамъ, че не мога разви прѣдъ васъ пълна и истинска художественна картина на дѣтското отгледвание и въспитание, но пакъ азъ ще се помѫча да поговора съ васъ върху онова чудно и безцѣнно искуство, което има сила да създаде отъ слабичкитѣ дѣчица человѣци съ крилатъ духъ и почти божественно силенъ умъ. За всѣкиго е по добро да каже самъ, или отъ други да чуе, нѣщо полезно и хубаво, отъ колкото да мѫлчи и отъ никого нищо да не чуе.

Всичкитѣ растения и всичкитѣ животни, ако се оставятъ да растатъ въ свѣта самички, ще порастнатъ диви и много слабо развити. Оставете памукътъ, афиона, житнитѣ растения и лозята да растнатъ сами, безъ никаква человѣческа помощь; оставете бубитѣ и овцетѣ сами въ свѣта и ви ще видите, че тѣ ще подивѣятъ, ще се намалятъ и нѣма да могѫтъ да ни принесятъ ония грамадни ползи, които ни принасятъ, когато ний сами грижливо ги отгледваме, пазиме ги отъ всичко, каквото може да ги повреди и помагаме имъ да растатъ и се развиватъ бързо и свободно. А както е потрѣбно человѣческото старание и умѣние за доброто развитие на растенията и животнитѣ, така сѫщо е потрѣбно и за цвѣтущето развитие и отгледвание на дѣцата. Дѣте, което расте лошо гледано и лошо или криво въспитано нѣма да стане истински добъръ и полезенъ человѣкъ и неговата душа и умътъ му нѣма да проявятъ чудното си могѫщество, а ще си останатъ слаби и блѣдно ще блѣщукатъ по срѣдъ свѣта.

Въ растенията и животнитѣ ний отгледваме само тѣхнитѣ тѣла и това отгледвание е сравнително по лесно и по малко познания трѣбватъ за него. Но за да отгледаме едно дѣте не е доволно да отгледаме само неговото тѣло, а трѣбва да отгледаме, въспитаваме и развиеме и неговата душа и неговия умъ. Человѣческото тѣло е храмътъ, вмѣстилището, външния видимъ образъ на душата и заради това ний трѣбва добрѣ да го отгледаме и въспитаме, да го облагородиме да бѫде то здраво, пъргаво и красиво. Но истинското достойнство на человѣка се заключава въ неговата душа, въ умътъ му и въ чуднитѣ тѣхни способности и заради това най-голѣмата наша грижа трѣбва да бѫде да развиеме и направиме да процъвтятъ душата и умътъ человѣчески. И така, защото человѣкъ има тѣло, душа и умъ, заради това и неговото отгледвание и въспитание бива три вида : тѣлесно или физическо, нравственно и умственно. На всѣкиго, който иска да размишлява, лесно може да стане ясно, че за да може да се отгледа и въспита едно дѣте трѣбва добрѣ да се знае какво нѣщо е человѣческото тѣло, какъ то живѣе и расте, какво го прави да бѫде здраво, пъргаво и красиво и какво може да го повреди и разруши ; трѣбва така сѫщо добрѣ да се знае какво нѣщо сѫ душата и умътъ человѣчески и какъ се развиватъ, усилватъ и облагородяватъ тѣхнитѣ многочисленни и чудни способности. И комуто е ясно, че трѣбва добрѣ да познаваме тѣлото, душата и умътъ человѣчески, за да можиме благонадѣжно да ги огледаме и въспитаме — нему ще е ясно така сѫщо, че за отглеждането и въспитанието на дѣцата се изискватъ и голѣми трудове, и голѣми и дълбоки познания.

Въобще умственното въспитание се дава главно въ училищата и за това азъ за него сега нѣма да говоря, а ще се помѫча да побѣсѣдвамъ съ васъ само за физическото и нравственното въспитание, които отъ начало, въ първитѣ години на дѣтето, зависятъ исключително отъ родителитѣ, а и слѣдъ отиванието на дѣцата въ училището и слѣдъ влизанието имъ въ свѣта, като възрастни членове, пакъ трѣбва да се слѣдятъ отъ зоркото око на родителитѣ.

Новороденото дѣтенце е несравнено по слабо отъ всѣко друго новодошло въ свѣта живо сѫщество; то би загинало още първия день, ако за него не се погрижатъ родителитѣ му. Прѣмѫдрий Богъ е вложилъ въ сърдцето и душата на всички родители необикновенно силна любовь къмъ рожбитѣ имъ и така ги е направилъ способни да понесатъ голѣмитѣ трудове, които сѫ потрѣбни за отглеждането на дѣцата. Всички родители, а особенно всички майки, сѫ готови и живота си да дадатъ само и само да опазятъ здрави и живи милитѣ си рожби; но въпросъ е знаятъ ли тѣ добрѣ и благонадѣжно да испълнятъ отглеждането на дѣцата. Много мѫчно нѣщо е да се опази на пълно здравието на мъничкото дѣтенце и да се направи да се развие и процъвти тѣлото му до най високата съвършенна степень, турепа отъ природата. И при лошо и неумѣло гледание може да порастне мъничкото дѣтенце, но то нѣма да бѫде таково цвѣтуще, каквото може да стане при добро и умѣло гледание. Сравнете вий какво е добрѣ обработеното и гледано лозе и какво е запустеното; сравнете какъвъ е добрѣ гледания конь и какъвъ е лошо гледния и продължете това сравнение въ цѣлото животно царство и въ цѣлото растително и вижте може ли да се не признае, че доброто отглеждание всѣкога принася добри плодове, а лошото—лоши.

Азъ не мога изчисли тука всичко, каквото трѣбва да се направи за доброто отхранвание на дѣцата, а само на късо ще спомѣна за храната и облѣклото на дѣцата, за гледанието имъ, когато сж болни, и за игритѣ и движенията имъ когато сж здрави. — Найдобрата и здрава храна на малкото дѣтенце е млѣкото на неговата майка; а за да бжде това млѣко здраво и и хранително, всѣка майка трѣбва да употрѣбява здрава и добра храна и да пие чиста и хубава вода; трѣбва да се не гневи, да не скърби, да се не сърди, да се не прѣсилва въ тежка работа, но и да не сѣди съвсѣмъ безъ работа. Подиръ това много важно е за здравието на дѣтенцето да се научи то да сиса само въ опрѣдѣлено врѣме, а именно 5-6 пжти въ 24 часа въ първитѣ 2 мѣсеца, а отъ третия мѣсецъ нататъкъ да му се дава да сиса само 3-4 пжти прѣзъ денонощието. Много лошо нѣщо е да се дои дѣтето често, когато се случи и слѣдъ всѣко заплакване. Много и опасни болѣсти у дѣцата се явяватъ само отъ честото кърмение. Отъ 4-тия мѣсецъ дѣтенцето трѣбва да се заучи вече да яде и твърда храна, но тая храна да не му се жвака, защото съ слюнката могатъ да му се прѣдадатъ разни болѣсти; най-добрѣ е да се дава на дѣтенцето сухъ хлѣбъ, сухи корици, натопени въ топла вода, топло млѣко, или въ не много тлъста месна чорбица. Отъ 6-тия мѣсецъ нататъкъ дѣтенцето трѣбва да се дои само 2 пжти въ 24 часа, а именно сутрина, кога стане отъ сънь и вѣчерь прѣди лѣгание. Прѣзъ 8-я мѣсецъ трѣбва да се прѣкъсне вечерното доение и дѣтето трѣбва да се отбие. Кърмението повече отъ 8 мѣсеца носи зло и за майката и за дѣтето. Като се научи на редовно кърмение и като се кжпи ежедневно съ малко топличка вода, дѣтенцето ще бжде здраво и много по малко ще плаче. Много лошъ е обичая да се люлѣятъ дѣцата силно и продължително, за да не плачатъ и заспятъ по бързо. Още по лошо е и да се дава на дѣцата балсама, афишъ, лауданъ, ракия и др.

упоителни и отровни нѣща, когато тѣ плачатъ и сѫ болни. Пеленитѣ на мъничкото дѣтенце трѣбва да бѫдѫтъ топли, но леки и при повиванието дѣтето не трѣбва силно да се стѣга. Въобще облѣклото на дѣцата трѣбва да е згодно да пази цѣлото имъ тѣло отъ студа, но въ сѫщото врѣме да не бѫде тежко, да не е тесно и да не стеснява свободното движение на тѣлото. Въ студено и дъждовно врѣме никога не трѣбва да се оставятъ дѣцата да ходятъ боси.

Честото кѫпение на дѣцата въ малко топличка вода е много полезно за здравието имъ и за бързото имъ растение. Още малки дѣцата трѣбва да се приучатъ на чистота. Подиръ чистотата най-главното нѣщо за здравието на дѣцата е да ги приучиме да ядатъ умѣрено и въ опрѣдѣлено врѣме и да не ядатъ нѣща, които могатъ да ги повредатъ. Дѣте, което постоянно се тѫпче съ храна, не бива никога здраво. Четири пѫти ядение за 24 часа стига за всѣко дѣте. Млѣкото, сиренето, яйцата, месото, прѣсната риба, бобовитѣ растения и зрѣлитѣ плодове сѫ най-здравата и полезна храна за дѣцата. Още отъ малки трѣбва да приучиме дѣцата да ядатъ студенъ, а не топълъ хлѣбъ. Ястията сѫщо трѣбва да се ядатъ малко топлички и никога не бива да се пие много студена вода.

. . . .

. . . .

ПОСЛОВИЦИ, ПОГОВОРКИ И ФИЛОСОФСКИ ИЗРЕЧЕНИЯ.

(Збирка на *А. Стояновъ.*)

Поговорки на разни азиатски островитяни.

1) Майката и таткото сѫ врагове на дѣцата си тамъ, гдѣто не имъ даватъ добро въспитание и образование.

2) Остатъцитѣ отъ дълга, враговетѣ и огъня пакъ се подновяватъ и пораствать; затова отъ тѣхъ нищо не бива да се остава.

3) Силния уважаватъ само въ неговата земя, а мѫдрия и справедливия — по всичката земя.

4) Стоящитѣ по горѣ отъ насъ се укротяватъ съ смирение, по долнитѣ отъ насъ съ подаръци, а равнитѣ намъ — съ собственно достойнство.

5) Всѣкога избѣгвай чуждата жена, чуждото богатство; не се присмивай надъ другитѣ и не живѣй въ чуждия домъ.

6) Синътъ на сиромаха може да стане министъръ, синътъ на глупеца — ученъ; затова не прѣзирай никого отъ человѣцитѣ.

* * *

Който не уважава другитѣ, не трѣбва да иска него да уважаватъ.

—

Тя менъ ме обикна че съмъ страдалъ, азъ нея пакъ — че тя ми състрадава.

Кога ни постигне участь зла и сѣтнята надѣжда ни остави, то и скърбьта ни трѣбва да прѣстане.

—

И царската любовница не струва колкото честната жена на овчара. (фр. пословица).

—

Невѣжеството прави человѣка да носи обущата си и назадъ съ носоветѣ.

—

Нещастието, подобно на бурята, удря на възвишенитѣ мѣста.

—

Самото сношение съ хората съдържа нещастие, защото ний ставаме цѣль на желанията имъ и трѣбва да се боимъ отъ любовьта имъ толкова, колкото и отъ ненавистьта имъ.

—

„По добрѣ е врабче въ рѫцѣтѣ ти отъ колкото орелъ на небето“ съ други думи казано — по добрѣ е малка рѣкичка на земята отъ колкото цѣли грамади облаци на небето — е чиста глупость, защото безъ облацитѣ не би имало рѣки, и тѣзи, които се задоволяватъ днесъ съ малко само и само защото не щатъ да чакатъ до утрѣ за много сѫ непрактични и кѫсогледи.

—

Достойниятъ за Бога е Богъ мѣжду человѣцитѣ (Сикетъ).

Трѣбва да бѫдемъ добри за да бѫдемъ щастливи.

—

Въ многото има за всѣкого по нѣщо. Който много дава—на всички по нѣщо принася (Гете).

—

Аварска пословица:

Нуцанъ (титла на авар. ханове) гдѣто и да иде—пиръ ще намѣри; сиромахътъ и на пиръ да отиде—ще намѣри трудъ.

—

Анушинска пословица:

Ако си сладъкъ на человѣцитѣ—ще те глътнатъ, ако си горчивъ—ще те оплюятъ.

—

Изъ персидската книга „Гюлистанъ“:

Мѣжду двама врагове говори само такива думи, отъ които не би се срамувалъ когато тѣ станатъ приятели.

—

Китайска мѫдрость:

Безумния се оплаква, че человѣцитѣ не го познаватъ, а мѫдреца се оплаква, че той не познава человѣцитѣ.

—

Трудно е да си бѣденъ и да не осѣщашъ никаква досада, но е лесно да си богатъ и да не се гордѣешъ съ богатството си.